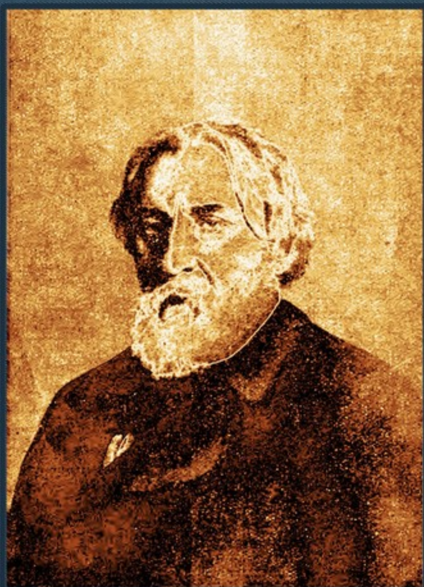
И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА IX

АНДРЕЈА КОЛОСОВ

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

И. С. ТУРГЕЊЕВ

САБРАНА ДЕЛА У 20 КЊИГА

УРЕДНИК

МИЛАН КАШАНИН

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА
НАРОДНА ПРОСВЕТА
БЕОГРАД
1935

И. С. ТУРГЕЊЕВ

САБРАНА ДЕЛА

КЊИГА IX

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО

МИЛАН КАШАНИН

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

АНДРЕЈА КОЛОСОВ

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

С РУСКОГ ПРЕВЕО

Д-р ПЕТАР ДРАГОВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

За штампарију „Народне Просвете":
А. Ивановић, Београд, Обилићев венац 5

САДРЖАЈ

Андреја Колосов

У једној малој, пристојно намештеној собици седело је око камина неколико младића. Спуштало се зимско вече; на столу је кључао самовар, разговор се развијао и прелазио с предмета на предмет. Почели су да расправљају о необичним људима и о томе чиме се они одликују од обичних људи. Сваки је своје мишљење излагао како је умео: разговор је почео да се води у повишеном тону и да личи на галаму. Један омален, блед човек, пијуцкајући свој чај и пушећи цигарицу, дуго је слушао причања својих другова, па наједаред нагло устаде и обрати се свима нама (и ја сам био један од учесника дебате) овим речима:

— Господо! Сви ти ваши дубокомислени говори добри су на свој начин, али нема од њих никакве користи. Сваки се, како је већ ред, упознаје са мишљењем свога противника и сваки остаје при своме уверењу. Али, нисмо се ми данас први пут састали и не дебатујемо данас први пут, па је већ сваки од нас стигао да се изјасни и да сазна мишљење других. Око чега се, онда, ту натежете?

Мали човечуљак, пошто је изговорио те речи, стресе нехатно у камин пепео са своје цигаре, жмирну очима и тихо се насмеши. Сви ућутасмо.

— Па добро, кажи нам онда ти — шта да радимо? — упита један од нас: — да играмо карата? или да идемо да спавамо? да се растурамо?

— Пријатно је поиграти мало карата, а корисно би било и поћи на спавање, — одврати мали човечуљак: — али је још рано да се растурамо по кућама. Него, ви ме нисте разумели. Слушајте: кад је већ тако, ја предлажем да нам сваки опише по какву необичну личност или да нам испричповеда свој сусрет с каквим маркантним човеком. Верујте ми, и најлошија прича биће боља од најодличније дебате.

Ми се замислисмо. . .

— Чудновато, — примети један из друштва, велик шаљивчина: — ја не познајем ни једног необичног човека, сем самог себе, а мој живот вам је, чини ми се, свима познат. У осталом, ако изволите. . .

— Не, — повика други: — не треба! Него знаш шта, — настави он обраћајући се малом човечуљку: — почни ти. Ти си нас све збунио, па се, дед, ти и покажи. Али, пази се, ако нам се твоја прича не допадне, извиждаћемо те.

— Молим, — одговори онај.

Он стаде поред камина; ми поседасмо око њега и умирисмо се. Мали човечуљак пређе погледом

преко свију нас, погледа у таваницу, па онда поче овако:

— Драга господо, пре десет година ја сам био студент у Москви. Мој отац, честити степски спахија, предао ме у руке једном пензионисаном немачком професору, који је пристао, за сто рубаља месечно, да ме поји и храни и да води надзор над мојим моралним животом. Тај Немац био је обдарен веома важним и озбиљним изгледом; спочетка сам га се прилично бојао. Али једног лепог вечера, кад сам се из вароши вратио кући, био сам неизрециво дирнут видећи свога васпитача како са још три-четири другара седи за округлим столом на коме је било доста празних флаша и недопивених чаша. Кад ме је угледао, мој уважени васпитач је устао и, машући рукама и муцајући, претставио ме поштованом друштву, које ми одмах понуди чашу пунча. Тај пријатан призор деловао је освежавајући на моју душу; моја будућност ми се приказивала у најзаноснијим сликама. И стварно: од тога знаменитога дана ја сам уживао неограничену слободу и тек што нисам тукао свога васпитача. Он је имао жену, која је увек заударала на дим и на расо̄ од краставаца; била је још прилично млада, али већ није имала ни једног предњег зуба. Познато је да све Немице врло брзо губе тај неопходни украс човечијег тела. Њу ја спомињем само стога што се она страсно у мене заљубила и умало ме није на мртво прекљукала.

— На предмет, на предмет, — почесмо ми да вичемо. — Нећеш ваљда да нам приповедаш своје љубавне пустоловине?

— Нећу, господо! — одврати мирно мали човечуљак: — ја сам обичан смртан човек. Елем, живео сам код тога свог Немца, што 'но кажу, боговски. Нисам претерано марљиво похађао универзитет, а код куће нисам радио под милим Богом ништа. Кроз веома кратко време спријатељио сам се са свима својим друговима и био сам са свима на „ти". Међу мојим новим пријатељима био је један прилично пристојан и добар младић, син неког градоначелника у пензији. Звао се Бобов. Тај Бобов се навадио да долази к мени и, изгледало је, заволео ме. А и ја њега... знате, не баш да сам га волео, али ми није био ни непријатан, онако некако... Морам вам рећи да нисам у читавој Москви имао ни једног јединог рођака, сем једног старог ујке, који је чак од мене каткада тражио новаца. Нисам излазио никуда, а нарочито сам зазирао од жена; исто тако сам избегавао познанства са родитељима мојих универзитетских другова откад је, једном, у мом присуству, један од тих родитеља извукао свога сина за кике, јер му је било отпало једно дугме са мундира, а ја тога дана на читавом капуту нисам имао више од шест дугмади. Међу својим друговима ја сам важио као богат човек; отац ми је каткада слао по неки мали свежњић избледелих асигнационих новчаница, те сам тако не само уживао самосталност, већ су још око мене

стално облетали улизице и потркуше... али шта ја говорим — око мене! чак и око мога кусог пса Армишке, који се, иако је био од ловачке пасмине, толико плашио пуцња да га је обузимала неизрецива туга већ кад би само угледао какву пушку. У осталом, као сви млади људи, и ја сам преживљавао оно нечујно унутрашње превирање, које се обично свршава потпуно мирно и повољно, изливом ког туцета мање или више рапавих стихова. Нешто сам желео, нечему сам тежио, о нечему сам сањао; признајем да ни онда нисам добро знао о чему сам то управо сањао. Сад разумем шта ми је недостајало: — осећао сам се усамљен, ж у д и о сам за контактом са тако званим живим људима; реч живот (изговарај га ж и в в о т) звонила је у мојој души и ја сам са неком неодређеном сетом ослушкивао тај звук... Валеријане Никитићу, молим вас, дајте ми једну цигарету.

Пошто је запушио, мали човечуљак настави:

— Једнога лепога јутра дотрчи к мени Бобов, сав задуван: — „Знаш, бато, која је велика новост? Дошао је Колосов." — Колосов? Каква је то цвећка, тај Колосов? — „Зар га не познајеш? Андрјушу Колосова? Хајдемо, бато, к њему, што брже. Синоћ се вратио са к о н д и ц и ј е."[1] — Али, ко је то? — „Необичан човек, бато, још питаш!" — Необичан човек, — рекох: — онда иди ти сам. Ја ћу

[1] Кад студенти подучавају богаташку децу преко ферија на имањима — за храну и стан, а каткада и за неку награду у новцу. — Прим. прев.

остати кад куће. Знам ја те ваше необичне људе! Сигурно некакав полупијани стихоклепац с вечним осмехом, пуним заноса!... — „Е, није! Колосов није такав." Хтео сам већ да приметим Бобову да је тај г. Колосов требао сам да се потруди до мене; али, ни сам не знам зашто, послушам Бобова и пођем с њим. Бобов ме довео у једну од најпрљавијих, најкривудавијих и најтеснијих уличица... Кућа у којој је живео Колосов била је саграђена на старински начин, компликовано и неспретно. Ушли смо у двориште; нека дебела жена вешала је рубље на конопце, који су били затегнути између куће и тарабе... деца су се довикивала на дрвеним степеницама...

— На предмет! на предмет! — заурласмо сви.

— Ја видим, господо, да ви не волите оно што је пријатно, већ хоћете само корисно. Молим! Тамним и тесним ходником стигли смо до Колосовљеве собе; — уђемо. Ви, по својој прилици, имате приближну претставу о томе шта је то соба сиромашног студента. Право према вратима седео је Колосов на једном ниском орманчету и пушио лулу. Он пријатељски протеже руку Бобову и учтиво се са мном поздрави. Ја погледах на Колосова и истога часа осетих према њему неодољиву симпатију. Господо! Бобов се није варао: Колосов је збиља био необичан човек. Дозволите ми да вам га мало подробније опишем... Био је доста висока раста, стасит, спретан и прилично леп. Његово лице... Ја мислим, господо, да је веома тешко опи-

сати нечије лице. Лако је описати све црте лица једну по једну; али како човек да некоме претстави оно што чини карактеристичну особину, суштину баш **тога дотичног** лица?

— Оно што Бајрон зове: „the music of the face",[1] — примети један утегнути, бледи господин.

— Тако је... Зато и хоћу да се ограничим на једној примедби: оно нарочито „нешто", које сам малочас споменуо, било је код Колосова у његовом безбрижно-веселом и смелом изразу лица и у неком ванредно чаробном осмеху. Он није памтио своје родитеље, васпитавао се са нешто ситниша у кући једног далеког рођака, који је био ради примања мита избачен из службе. До своје петнаесте године живео је на селу; затим је доспео у Москву и становао код једне старе глуве попадије; остао је код ње две године, а онда је ступио на универзитет и почео да се издржава од подучавања ђакâ. Предавао је историју, географију и руску граматику, ма да је и сам био у тим наукама доста слаб; али, код нас у Русији појавила су се т.зв. „руководства", ванредно згодна за наставнике, а сем тога су захтеви трговаца, који су васпитање свог порода поверавали Колосову, били и сувише ограничени. Колосов није био ни шаљивчина ни хумориста; али ви, господо, тешко можете себи претставити, како смо се сви ми радо покоравали томе човеку. Ми смо му се некако нагонски дивили; његове речи, његови погледи, његови покрети били су тако пуни младеначке лепоте да су сви његови

[1] Музика лица. — Прим. прев.

другови били до ушију у њега заљубљени. Професори су га сматрали за доста паметна младића, али „без великих способности" и за лenштину. Колосовљево присуство давало је нашим вечерњим састанцима особиту складност: кад би он био у друштву, наше весело расположење никада не би прелазило у обесну раскалашност; кад би се ми сви штогод снуждили — та полудетињска сета би се у његовом присуству претварала у тих, који пут веома разуман разговор, и не би се никад претварала у досадни сплин. Ви се, господо, смешкате, — ја разумем ваш осмех: тачно је, многи од нас су се касније ишчаурили у прилично баналне људе! Али младост... младост...

— O talk not to me of a name great in story!
The days of our youth are the days of our glory...[1]

добаци онај исти бледи господин...

— До врага, ала ви имате памћење! и све из Бајрона! — примети приповедач. — Једном речју, господо, Колосов је био душа нашега друштва. Ја сам га тако силно заволио, као што касније нисам никада волео ни једну жену. Међутим, ја се ни данданас не стидим успомене на ту чудновату љубав — баш љубав, јер сам у оно време, добро се сећам, претрпео све патње те страсти, например љубомору. Колосов је подједнако волео све нас, али је нарочиту наклоност осећао према једном

[1] О, не говорите ми о славном имену!
Дани наше младости били су дани наше славе!

ћутљивом, плавом и тихом младићу, неком Гаврилову. Од тога Гаврилова се није скоро никада одвајао, често се с њиме нешто дошаптавао и заједно с њиме губио се из Москве на два - три дана, Бог зна куда... Колосов није волео запиткивања и ја сам лутао у нагађањима. Није мене узрујавала проста радозналост; желео сам да будем друг Колосову, да му постанем штитоноша; био сам љубоморан на Гаврилова; завидео сам му; нисам никако могао да протумачим себи узроке чудноватих Колосовљевих ишчезавања. Међутим, није код њега било ни оне тајанствености којом кокетују младићи обдарени самољубљем, бледим лицем, црном косом и погледом „пуним израза", ни оне патворене равнодушности иза које се као бајаги сакривају огромне снаге; не: сав је он био, што кажу, широм отворен; само кад би га обухватила страст, из читавога његовог бића би избијала изненадно бурна, жестока активност; али, он своју снагу није траћио улудо и није се никада и ни у каквом случају пео на штуле A propos, господо... реците искрено: да ли вам се догађало да седите тако и пушите лулу с таквим величанствено-мрачним изгледом, као да сте се овог часа одлучили на какав велики подвиг, док размишљате просто о томе коју би боју изабрали за ваше нове панталоне? Али, ствар је у томе да сам ја први запазио код Колосова те нагонске, страсне пориве... Не каже се бадава да је љубав проницљива. Ја сам се одлучио да по сваку цену задобијем његово поверење. Ни-

сам имао разлога да се потуцам за Колосовим; ја сам се пред њим тако детињски топио да он није могао да сумња у моју оданост... али, на моју неописиву жалост, морао сам се најзад уверити да Колосов избегава приснију везу са мном и као да му је тегобна моја натурена оданост. Било му је очигледно непријатно кад ме једном приликом замолио да му позајмим нешто новаца — и одмах сутрадан ми их је вратио с изразом подругљиве захвалности. Целе зиме се мој однос према Колосову није ни за длаку променио: често сам упоређивао себе са Гавриловим — и нисам могао да разумем чиме је то он бољи од мене... Али, наједаред се све изменило. Средином априла Гаврилов се разболи и умре на рукама Колосова, који ни за тренутак није избијао из његове собе, а читаву недељу после његове смрти није никуда излазио. Сви смо жалили сиротог Гаврилова; тај бледи, ћутљиви младић као да је предосећао свој крај. И ја сам га искрено жалио, али ми се срце стезало, очекивало је нешто... Једног незаборавног вечера... лежао сам на дивану, са̂м, и бесмислено зурио у таваницу... неко је нагло отворио врата моје собе и застао на прагу; ја усправим главу: преда мном је стојао Колосов. Он је лагано ушао и сео поред мене. — „Дошао сам к теби", — рече он доста муклим гласом: „јер ме ти највише волиш... Изгубио сам најбољега пријатеља" — глас му малко задрхта — „и осећам се усамљен... Нико од вас није знао Гаврилова... ви нисте знали..." Он је устао,

прошетао се по соби, а онда хитро пришао мени... „Хоћеш ли да ми га ти замениш?" рекао је и пружио ми руку. Ја сам скочио и загрлио га. Моја искрена радост га је дирнула... Нисам знао шта да кажем, гушило ме је... Колосов ме посматрао и тихо се смешио. Донели су нам чај. Док смо пили чај, он је разговарао о Гаврилову; дознао сам да је тај бојажљиви и кротки младић спасао Колосову живот — и морао сам признати пред самим собом да на Гавриловљевом месту ја не бих могао а да се не избрбљам — да се не похвалим својом срећом. Откуцало је осам сати. Колосов је устао, пришао прозору, задобовао прстима по стаклу, живо се окренуо к мени, заустио да ми нешто каже... и ћутећи сео на столицу. Ја сам га ухватио за руку. — Колосове! збиља, збиља, ја заслужујем твоје поверење! — Он ме је погледао право у очи. — „Добро, ако је тако", — рече он најзад: — „узми капу, идемо". — Куда? — „Гаврилов ме није питао". — Ја сам одмах заћутао. — „Знаш ли да играш карте?" — Знам.

Изашли смо и узели кола до ...ског ђерма. Код ђерма смо сишли. Колосов је веома брзо ишао напред, а ја за њим. Ишли смо по главноме друму. Пошто смо пешачили око једног километра, Колосов окрене с друма у страну. У толико се беше већ смркло. Десно су кроз маглу светлуцале светлости и уздизали се звоници безбројних цркава огромнога града; лево, поред шуме, пасла су на ливади два бела коња; пред нама су се пружале пољане по-

кривене сивкастом паром. Ишао сам ћутећи за Колосовим. Наједаред он стаде, пружи руку напред и рече: „ето куда смо ишли". Спазио сам једну тамну, малу кућицу; кроз маглу су слабо светлуцала два прозорчића. „У тој кући живи неки Сидоренко, пензионисани поручник, са својом сестром, старом девојком — и са кћерком. Ја ћу те претставити као свога рођака — ти ћеш сести да с њима играш карте". Ја сам ћутећи климнуо главом. Хтео сам да докажем Колосову да умем да ћутим боље него Гаврилов... Али, морам признати, силно ме мучила радозналост. Прилазећи кућном трему, ја сам у осветљеном прозору угледао прилику једне стасите девојке... Она нас је, изгледа, очекивала и одмах се склонила. Ушли смо у тамно и узано претсобље. Пред нас је изишла једна ћорава и грбава старица која ме је погледала с недоумицом. „Је ли код куће Иван Семјоновић?" упита Колосов. „Јесте, молим". „Ту сам!" зачу се сочан мушки глас иза врата. Ушли смо у дворану, ако се може тако назвати једна дугачка, доста прљава соба. Стари мали клавир шћућурио се у углу поред пећи; неколико столица било је понамештано уза зид, који је некада био жут. У сред собе стојао је један мушкарац од својих педесетак година, висок, овлаш погнут, у масној домаћој кабаници. Загледао сам га мало пажљивије: мрачно лице, чекињаста коса, сиве очи, огромни брци, дебеле усне... па помислих — чудан свет! „Давно вас нисмо видели, Андреја Николајевићу", рече он,

пружајући према њему своју ружну црвену руку: „давно! А где је Севастијан Севастијановић?" — „Гаврилов је умро", рече тужно Колосов. — Умро! ето ти! А ко вам је ово?" — „Мој рођак — дозволите да вам га претставим: — Николај Алекс . . ." — „Добро, добро", прекиде га Иван Семјонић: — „мило ми је, врло ми је мило. А зна ли да игра карте?" — „Зна, дакако!" — „Дивно; онда ћемо сад одмах да заседнемо. Хеј! Матрјона Семјоновна — где си? Овамо тај сто за играње — брже! . . . И чај!" Рекавши то, г. Сидоренко пође у другу собу. Колосов ме погледа. — „Слушај", рече он: — „сам Бог зна како ми је нелагодно! . . ." Ја му ставих руку на уста. — „Где сте ви, младићу, како вам оно беше име — изволите овамо", повика Иван Семјонић. Ја уђем у гостинску собу. Гостинска соба била је још мања од трпезарије. На зидовима су висили некакви наказни портрети; пред диваном, из кога су на неколико места стршиле кучине, стојао је зелен сто; на дивану је седео Иван Семјонић и већ мешао карте; поред њега на самој ивици наслоњаче седела је једна сувоњава жена с белом домаћом капицом и црном повезачом, жута, смежурана, са наслепим очима и танким мачијим уснама. — „Ево", рече Иван Семјонић: — „да ти претставим: онај пређашњи је умро; Андреја Николајевић је довео другога; да видимо како овај игра!" Старица се неспретно поклони и закашља. Ја се освртох: Колосова већ није било у соби. — „Доста је већ с тим кашљем, Матрјона Семјоновна;

— овце кашљу", прогунђа Сидоренко. Ја седох; почесмо да играмо. Господин Сидоренко је ужасно падао у ватру и љутио се сваки пут кад бих ја направио какву грешку, па ма и најмању; осуо је на сестру прекоре; али, изгледало је да се она већ била навикла на љубазности свога браце и само је трептала очима. Ипак, кад је рекао Матрјони Семјоновној да је она „антихрист", сирота старица плану. — „Ви сте, Иване Семјонићу", рече она узбуђено, — „своју жену Анфису Карповну у гроб отерали, али мене нећете!" — „Као бајаги?" — „Не! мене нећете закињити!" — „Као бајаги?" — „Не! мене нећете закињити!" Тако су добацивали једно другоме прилично дуго. Мој положај био је, како изволите видети, не само нелагодан, већ шта више просто глуп; нисам могао да схватим шта је требало Колосову да ме овамо доводи... Ја нисам никада био добар играч; али овде сам осећао и сâм да играм да не може горе бити. „Не!" понављао је стално пензионисани поручник: — „не можете се ви ни сравнити са Севастијанићем! Не! ви играте расејано!" Ја сам га, разуме се, у себи слао до сто ђавола. То мучење је трајало два сата; био сам тучен до ноге. Пред крај последњега робера чујем како нешто шушти иза моје столице — окренем се и угледам Колосова; поред њега је стојала једна седамнаестогодишња девојка и посматрала ме с једва приметним осмехом. — „Напуни ми лулу, Варја," — прогунђа Иван Семјонић. Девојка сместа одлети у другу собу. Није била много

лепа, била је доста бледа, доста мршава; али ја нисам никада ни пре ни после тога нигде видео таквих очију и такве косе. Којекако смо завршили робер; ја сам исплатио губитак. Сидоренко запали лулу и повика: — „Е, а сад је време да се вечера!" — Колосов ме претставио Варји, тј. Варвари Ивановној, кћери Ивана Семјонића. Варја се збунила; и ја сам се збунио. Али Колосов је, по свом обичају, за неколико тренутака довео све у ред: посадио је Варју за клавир, замолио је да засвира какву игру и онда почео да игра и поскакује „козачка" са Иваном Семјонићем. Поручник је подврискивао, лупкао ногама и изводио такве невероватне вештине, да се чак и сама Матрјона Семјоновна насмејала и отишла у своју собу на спрат. Грбава старица је поставила сто; сели смо да вечерамо. За време вечере Колосов је приповедао којекакве шале; поручник се громогласно смејао; ја сам испод ока погледао на Варју. Она није одвајала очију од Колосова... и ја сам већ по самом изразу њеног лица могао погодити да га она воли и — да он воли њу. Усне су јој биле малчице отворене, глава малко нагнута напред, а преко читавог лица јој је титрало лако руменило; каткада би дубоко уздахнула, онда би наједаред оборила очи и тихо се насмешила... Радовао сам се за Колосова... Па ипак, до врага, завидео сам му...

По вечери се ја и Колосов одмах машисмо наших капа̂, али нам поручник, и поред свега тога, зевајући, рече: — „Ви сте се, господо, заседели;

било би време да кренете кући." Варја је испратила Колосова до претсобља. — „Кад ћете опет доћи, Андреја Николајевићу?" упитала га је шапатом. — „Ових дана на сваки начин." — „Доведите и њега" додаде она, лукаво се смешећи. — „Разуме се, него шта. . ." На здравље! помислио сам ја.

Враћајући се кући, ја сам успут дознао ово. Пре неких шест месеци Колосов се на доста чудан начин упознао са г. Сидоренком. Једнога кишовитог вечера Колосов се враћао из лова кући и, док се приближавао . . . ском ђерму, зачуо је изненада недалеко од друма како неко стење и псује. Имао је уза се пушку: не размишљајући дуго, он пође право према месту одакле је чуо глас и нађе на земљи неког човека са ишчашеном ногом. Тај човек био је г. Сидоренко. С тешком муком он га је испратио до куће, предао га уплашеној сестри и кћерци да га негују, и отрчао по лекара. . . У толико се већ разданило; Колосов се од умора једва држао на ногама. С допуштењем Матрјоне Семјоновне он се бацио на диван у гостинској соби и спавао од прилике до осам сати. Пошто се пробудио, хтео је одмах да крене кући; али задржали су га и послужили га чајем. Још ноћу успео је да два пута летимице угледа бледо лишце Варваре Ивановне; онда није на њу обратио нарочите пажње, али сада, ујутру, она му се несумњиво допадала. Матрјона Семјоновна је на широко хвалила Колосова и захваљивала му; Варја је седела ћутећи, сипала чај, каткада би погледала на њега и са сра-

межљивом услужношћу додавала му час шољу, час кајмак, час шећер. У толико се пробудио и поручник, затражио је гласно да му се донесе лула, а затим, после кратког ћутања, викнуо: „сестро! еј, сестро!” Матрјона Семјоновна је ушла к њему у спаваћу собу. „Је ли, онај. . . како се оно зваше, до ђавола! је ли отишао већ?” — „Не, овде сам још”, одговорио је Колосов пришавши вратима: — „је ли вам сада боље? — „Боље ми је”, одговорио је поручник: — „уђите, бато, унутра”. Колосов је ушао.Сидоренко га је погледао и мрзовољно рекао: „Е па хвала; навратите који пут до мене — како вам оно беше име, до врага?” — „Колосов”, одврати је Андреја. „Лепо, лепо, навратите; а сад нема шта овде да џоњате; сигурно вас чекају код куће”. Колосов је изашао, опростио се са Матрјоном Семјоновном, поклонио се Варвари Ивановној и вратио се кући. Од тога дана он је почео да похађа Ивана Семјонића испрва ретко, а затим све чешће и чешће. Дође и лето: узме он, тако, пушку, обеси о раме ловачку торбу и пође, као бајаги, у лов; наврати до пензионисаног поручника — и проседи код њега све до вечере. Отац Варваре Ивановне служио је неких двадесет пет година у војсци, зарадио нешто мало новаца и купио неколико десетина земље на два километара од Москве. Он је једва знао да чита и да пише; али, и поред све своје спољашње непокретности и грубости, био је бистар и лукав, каткада чак и подвалаџија, као што су многи Малоруси. Био је страшан

егоиста, тврдоглав као бик и, уопште, веома нељубазан, особито према непознатим људима; имао сам прилика чак да код њега запазим нешто налик на презир ка читавом човечанском роду. Угађао је сваком свом ћефу, као размажено дете, није марио ни за кога и живео је „за своје задовољство". Једанпут сам некако заподео с њиме разговор о свадбама уопште. „Свадба... свадба", рекао је он: — „зашто бих, за ког ђавола, удавао своју девојку? зашто? Да је њен мужић туче, као што сам ја тукао ону своју покојницу? Па онда, с киме бих ја остао?" Ето какав је био пензионисани поручник Иван Семјонић. Колосов га је обилазио — разуме се, не ради њега већ ради његове ћерке. Једног лепог вечера Андреја је седео с њоме у башти и нешто разговарао. Иван Семјонић им је пришао, погледао је суморно на Варју и одазвао Андреју на страну. „Слушај, бато", рекао му је, — „видим ја, теби је пријатно да ту брбљаш с мојом јединицом, а мени је, старцу, досадно; доведи ти још некога, бар да имам с киме да се мало покартам: јеси ли разумео? Нећу те примати, ако ми будеш сам долазио". Сутрадан је Колосов дошао с Гавриловим, и сиромах Севастијан Севастијановић играо је читаве јесени и зиме увече са пензионисаним поручником; тај уважени господин понашао се с њиме, како се каже, без церемонија, т.ј. ужасно грубо. Сада сте, господо, ваљда, разумели зашто је Колосов, после Гавриловљеве смрти, мене одвео к Ивану Семјонићу. Пошто ми је саопштио све те поје-

диности, Колосов је додао: „ја волим Варју, она је ванредно љупка девојка; ти си јој се допао."

Ја сам, чини ми се, драга господо, заборавио да вам објасним да сам све до оног времена зазирао од жена и да сам их се клонио, ма да сам, каткада, у самоћи, читаве сате сањарио о састанцима, о љубави, о узајамној љубави, итд. Варвара Ивановна била је прва девојка с којом сам силом околности морао да разговарам, — баш силом околности. Варја је била обична девојка, — па ипак је веома мало онаких девојака у светој Русији. Упитаћете ме: зашто? Зато што код ње нисам никада запажао ништа натегнуто, неприродно, извештачено; зато што је она била једно просто, искрено, малко тужно биће; зато што јој није пристајало име „госпођица". Допадао ми се њен тихи осмејак; волео сам њен простодушно-звучни гласић, њен лаки и весели смех, њене пажљиве, иако не никако „дубоке" погледе. То дете није ништа обећавало; али је човек и против своје воље морао да јој се диви, као што се диви увече изненадном, нежном вугином крику у високој и тамној брезовој дубрави. Морам признати да бих у друго време доста равнодушно прошао поред таквога бића; сада ми, ето, није до усамљених, вечерњих шетњи, ни до вугâ; али онда...

Господо, ја мислим да сте и ви, као и сви пристојни људи, били бар једанпут у животу заљубљени и да сте из сопственог искуства сазнали како се у човечијем срцу зачиње и развија љубав; зато

и нећу нашироко да вам приповедам шта се у оно време са мном догађало. Ја и Колосов ишли смо доста често к Ивану Семјонићу; и ма да су ме проклете карте много пута доводиле до потпуног очајања, ипак је већ и у самој близини љубљене жене (ја сам заволео Варју) нека чудна, слатка и болна срећа. Нисам се старао да угушим тај осећај, који се у мени будио; међутим, кад сам се усудио да тај осећај назовем његовим правим именом, он је већ био сувише јак... Ја сам своју љубав ћутећи неговао и љубоморно и бојажљиво је крио. И мени самом се допадало то мучно превирање ћутљиве страсти. Моје муке нису ми квариле ни сна ни јела; али сам по читаве дане осећао у грудима оно особито физичко осећање које одаје да је љубав ту. Нисам у стању да вам опишем сву ону борбу најразноврснијих осећања која се одигравала у мени кад би се, например, Колосов враћао из баште са Варјом а читаво њено лице би одавало заносну оданост и изнемоглост од прекомерне среће... Она је у толикој мери живела његовим животом, у толикој мери је била сва обузета њиме, да је и неприметно примала његове навике, и гледала и смејала се исто као он... Замишљам какве тренутке је морала преживети с Андрејом, колико јој је морао дати среће... А он... Колосов није изгубио своју слободу; кад није био поред ње, рекао бих, он није на њу ни мислио; био је увек онај исти безбрижни, весели и срећни човек, како смо га одувек знали.

— Тако смо, дакле, ја и Колосов, како сам вам већ рекао, доста често ишли к Ивану Семјонићу. Каткада (кад не би био расположен), пензионисани поручник ме није терао да играмо карте; у тим случајевима он се је ћутећи повлачио у ћошак, мрштио обрве и гледао на нас као какав курјак. Први пут сам се обрадовао његовој увиђавности; али бих га касније, често, сам почео наговарати да седнемо и одиграмо партију „виста"; тако је неиздржљиво тешко играти улогу трећег лица! Ја сам Колосову и Варји страшно сметао, ма да су они једно друго уверавали да се преда мном не треба устручавати!...

Међутим, време је пролазило и пролазило... Они су били срећни... Нисам вољан да описујем срећу других људи. Али, ја сам почео опажати да се Варјин детињски занос постепено претвара у један женскији, немирнији осећај. Почео сам наслућивати да је нова песма почела да звони на стари глас, тј. да Колосов... помало... хладни. То ме откриће, морам признати, обрадовало; признајем да нисам осетио ни најмањег негодовања против Андреје.

Наше посете бивале су све ређе и ређе... Варја нас је почела дочекивати с уплаканим очицама. Чули су се прекори... Који пут бих, тако, с извештаченом равнодушношћу упитао Колосова: „је ли, хоћемо ли данас к Ивану Семјонићу?..." А он ме погледа хладно и мирно каже: „не, нећемо". Каткада би ми се учинило као да се лукаво смеши кад разговара са мном о Варји... Уопште, ја му

нисам заменио Гаврилова... Гаврилов је био хиљаду пута бољи и глупљи од мене.

А сада ми дозволите да се малко удаљим од главног предмета. Кад сам вам приповедао о мојим универзитетским друговима, нисам вам напоменуо о неком Шчитову. Томе Шчитову било је већ преко тридесет пет година; он је већ десет година био студент. И сада као да видим пред собом живо његово прилично дугачко, бледо лице, мале, кестењасте очице, дуги, орловски, на крају повијени нос, ироничне усне, кудрави перчин, који се свечано дизао над челом, подбрадак, који је задовољно тонуо у поабаној марами боје гавврановог крила, кошуљу с бронзаним дугметима, плави раскопчани фрак, шарени прслук... Као да сада чујем како звецка његов непријатан смех... Он се свуда скитарао, истицао се у свима могућим „школама играња"... Сећам се, нисам могао да слушам његове циничне приче, а да се не стресем... Колосов га је једном упоредио с непометеним подом руске крчме... страшно поређење! И поред свега тога, тај човек је имао масу памети, здравога разума, способности запажања и хумора... Каткада би нас згрануо каквом тако стварном, тако тачном и оштром изреком, да би ми сви нехотице заћутали и задивљено га посматрали. Та, Русу је у ствари свеједно да ли је рекао какву глупост или паметну ствар. Шчитова су се особито бојали они самољубиви, занесени и недотупавни младићи, који по читав дан излежу какво туце бедних строфа,

читају их отегнутим гласом својим „пријатељима” и презиру свако стварно знање. Једнога таквог младића он је просто отерао из Москве, понављајући му непрестано његове рођене стихове:

Човек —
Тај неодерани скелет...

„Скелет” је сликовао са „човеком”. Међутим Шчитов није ни сам ништа радио нити шта учио... Него, све је то лепо и красно. Али тај исти Шчитов, Бог зна зашто, почне да исмејава моју романтичну симпатију према Колосову. Први пут ја сам га с племенитим негодовањем послао к врагу; други пут сам му, са хладним презиром, изјавио да он није способан да оцени наше пријатељство — али га ипак нисам отерао; а кад је он, опраштајући се са мном, приметио да ја не смем чак ни да хвалим Колосова без његове дозволе, ја сам се наљутио; Шчитовљеве последње речи погодиле су ме у срце. — Нисам видео Варју већ више од две недеље... У мени се узнемири понос, љубав, нејасно ишчекивање и мноштво разних других осећаја... ја махнем руком и страшно устрептала срца пођем сâм к Ивану Семјонићу.

Не знам како сам стигао до познате ми кућице; сећам се да сам неколико пута седао да се одморим на друму, — не од умора, већ од узбуђења. Ушао сам у претсобље и нисам стигао ни једну реч да проговорим, кад се отворише врата од трпезарије

и Варја ми истрчи у сусрет. — „Најзад", рече она уздрхталим гласом: — „а где је Андреја Николајевић?" — „Колосов није дошао. . ." једва процедим ја. — „Није дошао!" понови она. — „Да. . . рекао ми је да вам кажем. . . да је спречен. . ." Ја апсолутно ни сâм нисам знао шта говорим и нисам се усуђивао да дигнем главу. Варја је стојала преда мном, непокретна и нема. Погледао сам је: она је окренула главу у страну; две крупне сузе лагано су протекле низ њене образе. У изразу њеног лица било је толико изненадне, горке туге: борба срамежљивости, горчине, поверења према мени, огледала се тако доброћудно, тако дирљиво у нагонском покрету њене сироте главице, да ми се срце цепало. Ја сам се нагнуо малко напред. . . она се нагло стресе и побегне. У соби ме сачекао Иван Семјонић. — „Како то, рођени, ви сте сам?" упита ме он и некако чудно зачкиљи левим оком. — „Сâм" одговорим ја збуњено. Сидоренко се наједаред насмеја и пођe у другу собу. Никада се још нисам налазио у тако крајње глупом положају, — до сто ђавола — брука! Али није се имало куд ни камо. Почео сам да ходам тамо амо по соби. — „Чему се то, мислио сам, насмејао тај дебели дивљи вепар?" Матрјона Семјоновна уђе у собу с чарапом у рукама и седе поред прозора. Ја заподенем с њоме разговор. — Утолико су послужили чај. Варја је сишла из собе на спрату, бледа и жалосна. Пензионисани поручник је правио шале на рачун Колосова. — „Ја знам", — говорио је он: — „ка-

ква је оно птица: сада га, ја као нешто мислим, не би човек никаквим слаткишима овамо домамио!" Варја нагло устане и изађе. Иван Семјонић погледа за њом и обешењачки зазвижди. Ја га погледам у недоумици. — „Није могуће, помислио сам, да он све зна?" И поручник, као да погађа моје мисли, климне главом. Одмах после чаја, ја сам устао и опростио сам се. — „С вама ћемо се, рођени мој, још видети", добаци ми поручник. Ја нисам ни речи одговорио... ја сам просто почео да се бојим тога човека. У трему ме нечија хладна, уздрхтала рука зграби за руку; окренем се: Варја. — „Ја морам с вама да разговарам", прошапутала је она. — „Дођите сутра раније, право у башту. После ручка отац спава; неће нам нико сметати". Ја сам јој ћутећи стиснуо руку — и ми смо се растали.

Сутрадан у три сата поподне био сам већ у башти Ивана Семјонића. Тога јутра се нисам видео с Колосовим, иако је он навраћао у мој стан. Био је сиви, јесенски дан, али тих и топао. Танке, жуте стабљичице повијале су се тужно над избледелом травом; по тамно-мрким, голим гранчицама лесковине скакутале су хитре сенице; закаснеле шеве су ужурбано трчале по стазицама; по гдегде се кроз поље опрезно шуњао по неки зец; стадо је лено тумарало по стрништу. Нашао сам Варју у башти, под јабуком, на клупи; на себи је имала неку тамну, мало погужвану хаљину; у њеном уморном погледу и немарно зачешљаној коси огледала се истинска туга.

Сео сам поред ње. Обоје смо ћутали. Она је дуго окретала у руци некакву гранчицу, оборила главу и проговорила: „Андреја Николајевић. . ." Ја сам одмах опазио по покретима њених усана да се спрема да заплаче, и почео сам да је тешим, да је ватрено уверавам како јој је Андреја одан... Она ме је слушала, тужно климајући главом, говорила неке неразумљиве речи и одмах је заћутала, али није плакала. Први тренуци, којих сам се највише плашио, прошли су доста повољно. Мало по мало, она поче да говори о Андреји. — „Знам ја да ме он сада више не воли", понављала је она: — „Па нека! Ја не могу само да замислим како ћу да живим без њега... По целу ноћ не спавам, све плачем. . . Шта да радим! . . . Шта да радим?. . ." Очи јој се напунише сузама. „Он ми је изгледао тако добар. . . па, ето. . ." Варја отаре сузе, накашље се па се исправи. „И шта има од онда", — настављала је она: — „кад ми је читао из Пушкина, кад је седео са мном на овој истој клупи. . ." Дирало ме је Варјино наивно причање; слушао сам ћутећи њена јадања; душа ми се лагано испуњавала неком горком, болном срећом; нисам скидао очију са тога бледога лица, с тих дугих, влажних трепавица, с полуотворених, мало засушених усана. . . А, међутим, ја сам осећао. . . Изволите ли да чујете једну омању психолошку анализу мојих ондашњих осећаја? Прво, мучила ме мисао да Варја не воли мене, да не пати због мене; друго, радовало ме њено поверење; знао сам: она ће ми бити захвална што сам јој дао прилику да даде

одушке своме болу; треће, давао сам самом себи реч да ћу опет приближити Колосова и Варју и годила ми је свест о својој сопственој великодушности... Четврто, надао сам се да ћу својим самопожртвовањем тронути Варјино срце — а касније можда... Како видите, ја себе не штедим; хвала Богу, и време је већ! Али, утолико је на звонику ....ског манастира избило пет сати; вече се брзо спуштало. Варја је журно устала, тутнула ми у руку једну цедуљицу и отишла кући. Ја сам је сустигао, обећао сам јој да ћу довести Андреју, а онда сам тихо, као какав срећан љубавник, истрчао кроз баштенска врата напоље. На цедуљици су немирним рукописом биле исписане речи: „Поштованом господину Андреји Николајевићу".

Сутрадан, зором, пошао сам Колосову. Признајем, ма да сам сам себе уверавао да су моје намере не само племените већ и пуне великодушног самоодрицања, осећао сам ипак некакву нелагодност, чак бојазан. Дошао сам Колосову. Код њега је седео неки Пузирицин, недоучени студент, један од аутора оних романа који су били познати под именом „московских" или „сивих". Пузирицин је био сасвим добар и бојажљив човек и стално се скањивао да ступи у хусаре, иако је имао већ тридесет и три године. Он је спадао у оне људе који поштопото морају бар једанпут дневно изговорити какву фразу, као рецимо: „Лепота свака мре у пуном цвету — то удес је лепоте све на свету", и онда све остало време по лепој навици пушити лу-

лу у кругу „добрих другова". Зато су га и прозвали идеалистом. Дакле, тај Пузирицин је седео код Колосова и читао му некакав „одломак". Слушао сам: радило се о једном младићу који воли неку девојку, затим је убије итд. Најзад Пузирицин заврши и оде. Његово бесмислено дело, патетички пискави глас и уопште његово присуство беху изазвали у Колосову неку подругљиву раздражљивост. Осећао сам да сам дошао у невреме, али шта сам могао да радим; без икаква предговора предао сам Андреји Варјину цедуљу.

Колосов ме погледа згрануто, отвори цедуљицу, прелети је погледом, поћута мало и мирно се насмеши. — „А, тако!" — проговори он најзад. — „Ти си, дакле, ишао Ивану Семјонићу?" — „Јест, био сам јуче код њега, сâм", — одговорио сам отсечно и одлучно. — „А! . . ." — одврати подругљиво Колосов и запали лулу. — „Андреја", рекох му: — „Зар ти је није жао?. . . Да си видео њене сузе. . ." И ја почнем речито да описујем моју јучерашњу посету. Био сам стварно дирнут. Колосов је ћутао и пушио лулу. — „Ти си седео с њоме у башти, под јабуком?" — проговори он најзад. „Сећам се, у мају сам и ја с њоме седео на тој клупи. . . Јабука се била расцветала, на нас су покаткад падали свежи, бели цветићи, држао сам Варју за обе руке. . . онда смо били још срећни. . . Сада је цвеће с јабуке отпало, на њој су само киселе јабуке". У мени је успламтело племенито негодовање и почео сам да корим Андреју због његове хладноће и сви-

репости, почео сам да му доказујем како нема права да тако одједном напусти девојку у којој је пробудио толике нове утиске; молио сам га да оде да се бар опрости с Варјом. Колосов ме је саслушао до краја. — „Рецимо", — рекао ми је, пошто сам се сав узбуђен и изнемогао бацио у наслоњачу: — „рецимо да ти као пријатељ имаш права да ме осуђујеш... Али саслушај бар моје оправдање..." Ту он мало поћута и чудно се насмеши. „Варја је дивна девојка", настави он, „и није ми ништа скривила... Напротив, ја сам њој много обавезан, веома много. А што сам престао да долазим к њој — узрок је врло прост: не волим је више..." — „Али зашто? зашто?" — прекинем га ја. — „Бог зна зашто. Док сам је волео, ја сам сав припадао њој; нисам мислио на будућност и делио сам с њоме све, сав свој живот... сада се у мени та страст угасила... Шта сад? Мислиш ли да би сада требало да се претварам, да изигравам заљубљенога, је ли? А зашто? можда из сажаљења према њој? Ако је она пристојна девојка, она ни сама неће хтети да прими такву милостињу, а ако је вољна да се задовољава мојим... сажаљењем — нека иде без трага!" Мене су вређали безбрижно-оштри Колосовљеви изрази и то више, можда, стога што се радило о жени коју сам ја потајно волео... ја сам плануо. — „Доста" — рекао сам му: — „доста! Знам ја зашто си ти престао да долазиш к Варји". — „Зашто?" — „Тањуша ти је забранила". Уображавао сам да сам тим речима Андреју јако боцнуо. Та

Тањуша била је једна веома „лака" девојка, црнокоса, црномањаста, од својих двадесет пет година, слободна и паметна као ђаво, Шчитов у женском оделу. Колосов се с њоме свађао и мирио по пет пута свакога месеца. Она га је страсно волела, иако би се који пут, док су бивали завађени, клела Богом и свиме, да је жедна његове крви... али ни Андреја не би могао без ње. Колосов ме погледа и мирно рече: „Може бити". — „Не може бити", повиках ја, „него је сигурно тако!" Моји прекори су Колосову најзад досадили... Он је устао и ставио капу на главу. — „Куда?" — „У шетњу; заболела ме глава од тебе и од Пузирицина". — „Љутиш се на мене?" — „Не", одговори он, насмеши се оним својим пријатним осмехом и пружи ми руку. — „Кажи ми бар шта да речем Варји?" — „Шта?.." — Он се мало замисли. — „Је ли ти она причала", рече он: — „како смо заједно читали Пушкина... Спомени јој један Пушкинов стих". — „Који, који?" упитах ја с нестрпљењем. — „Ево који:

„Што прошло је, то не враћа се већ".

Рекавши то, изишао је из собе. Ја се упутим за њим; на степеницама он стаде. — „Је ли веома огорчена?" упита ме он, набијајући капу дубље на очи. — „Веома, веома!..." — „Сирота! Утеши је, Никола; та ти њу волиш". — „Да, истина је, ја сам се на њу навикао, постала ми је блиска..." — „Ти њу волиш", — понови Колосов и погледа ми право у очи. Ја ћутећи окренем главу; и пођемо — сваки на своју страну.

Кад сам стигао кући, осећао сам се као у грозници.

„Ја сам извршио своју дужност", мислио сам, — „победио сам сопствено самољубље; саветовао сам Андреји да се опет врати Варји!! . . . Сад ми је савест чиста: покушао сам на лепе, од ружнога ме Бог избавио". Међутим, врећала ме Андрејина равнодушност. Он није био на мене љубоморан, он ме чак молио да је *тешим*. . . Зар је Варја толико обична девојка?. . . зар није чак ни сажаљења достојна?. . . Наћи ће се већ неко ко ће знати да оцени оно што сте ви занемарили, Андреја Николајевићу! . . . Али, која корист од тога? Та она мене не воли. . . Да, она мене не воли сада, док још није сасвим изгубила наду да ће се Колосов вратити . . . Али касније. . . ко зна? дирнуће је моја оданост, ја ћу се одрећи од свих захтевâ. . . ја ћу јој се предати читав, неповратно. . . Варја! је ли могуће да ме ти никада нећеш заволети... никада?. . . никада?..."

Ето такве речи је изговарао ваш другар, овај исти што је сада пред вама, у престоном граду Москви, лета Господњега хиљаду осамсто тридесет и трећега, у кући свог уваженог васпитача. Плакао сам . . венуо сам. . . Напољу је било одвратно време. . . ситна кишица клизила је по прозорским staклима уз упорно и ситно лупкање; над градом су непомично висили влажни, тамносиви облаци. Ручао сам на брзу руку, не одговарајући на забринута питања добре Немице, која је и сама почела да се кези кад је угледала моје црвене, поднадуле очи

(Немице, позната је ствар, не пропуштају ни једну прилику да пусте коју сузицу); понео сам се веома нељубазно према васпитачу... и пошао сам, сместа после ручка, к Ивану Семјонићу... Труцкао сам се на расклиматаним таљигама, погурен као знак питања и питао сам сâм себе: шта да радим? да ли да кажем Варји целу истину или да је и даље заваравам и да је тако мало по мало одвикавам од Андреје?... Стигао сам до куће Ивана Семјонића и још нисам био одлучио шта да радим... Затекао сам читаву породицу у трпезарији. Кад ме је Варја угледала, она је страшно пребледела, али се није ни макла с места; Сидоренко поче са мном да разговара у неком особито подругљивом тону. Одговарао сам му како сам умео, бацајући по који поглед на Варју, а лице ми је добило, скоро бесвесно, неки тужно замишљен израз. Поручник опет седе да игра „вист". Варја је села поред прозора и није се мицала. — „Теби је, сигурно, сада досадно?" — запиткивао је Иван Семјонић бар двадесетину пута. Најзад ми је пошло за руком да уграбим згодан тренутак. — „Ви сте опет сами", прошапута Варја. „Сам", одговорим снуждено: — „и по свој прилици на дуго времена". Она брзо обори главу. — „Јесте ли му предали моје писмо?" упита она једва чујним гласом. — „Јесам". — „Па?..." Она се гушила. Погледао сам је... У мени неочекивано усплампти неко пакосно задовољство. — „Он ми је рекао да вам кажем", рекао сам развлачећи речи: — „што прошло је — то не враћа се већ..."

Варја се ухватила левом руком за срце, десну је испружила напред, сва се заклатила и хитро истрчала из собе. Хтео сам да је стигнем... Иван Семјонић ме задржао. Остао сам код њега још два сата, али се Варја није показивала. Враћајући се натраг, било ме је стид... стид ме је било пред Варјом, пред Андрејом, пред самим собом; иако кажу да је боље отсећи болестан орган одједном него болесника дуго мучити, ипак, ко ми је дао право да тако немилосрдно раним срце сироте девојке?... Дуго нисам могао да заспим... али сам најзад ипак заспао. Уопште, морам вам још једном нагласити да ми „љубав" није никада одузимала сан.

Стадох доста често да одлазим к Ивану Семјонићу; састајао сам се с Колосовим као и пре, али нисмо спомињали Варју, ни ја ни он. Мој однос према њој био је доста чудновате природе. Она ми се приближила и заволела ме тако некако да је тај њен однос према мени искључивао сваку могућност љубави; она је морала опазити моје ватрено учешће и радо је са мном разговарала... шта мислите о чему? — о Колосову, све само о Колосову! Тај човек је толико био освојио да је изгледало као да она више и не припада самој себи. Узалудно сам покушавао да дирнем њен понос... она би увек или ћутала, или, ако би говорила, говорила би дуго и много и — опет о Колосову. Ја онда нисам још ни слутио да је таква туга, многоречива туга, у ствари куд и камо истинскија од свих немих патњи. Морам признати, преживео сам у оно време много гор-

ких часова. Осећао сам да нисам у стању да заменим Колосова; осећао сам да је Варјина прошлост тако пуна, тако дивна... а садашњост тако убога... Доспео сам тако далеко да сам се стресао сваки пут кад бих чуо речи „сећате ли се..." којима се почињао скоро сваки њен разговор. Она је првих дана нашега познанства била мало омршала... али се касније опет поправила, и постала је чак некако веселија; у то време могао би је човек упоредити са рањеном птичицом која још није сасвим оздравила. Мој положај је, међутим, бивао све неподношљивији; мало по мало моју душу су освајале најниже страсти; дешавало се да у Варјином присуству клевећем Колосова. Одлучио сам да прекинем те неприродне односе. Али како? Да се растанем са Варјом — нисам могао... Да јој саопштим своју љубав — нисам смео; осећао сам да се, за сада, не могу надати на узајамност. Да се оженим њоме... Та помисао ме уплашила; мени је било свега осамнаест година; било ме је страх да тако рано „заробим" читаву своју будућност; сетио сам се оца, као да сам чуо подругивање Колосовљевих другова... Али, свака мисао је, кажу, као тесто: треба је само добро промесити — па се може од ње направити све шта хоћеш. По читаве дане почео сам да размишљам о женидби... Замишљао сам коликом ће се захвалношћу испунити Варјино срце кад јој ја, Колосовљев друг и повереник, понудим своју руку, знајући да она безнадно воли другога. Сећам се да су ми искусни људи негда гово-

рили да је брак из љубави — потпуни апсурд; почео сам да фантазирам: претстављао сам наш тихи живот у двоје, негде у неком топлом кутку јужне Русије; пратио сам у мислима Варјино срце, како постепено прелази од захвалности ка пријатељству, од пријатељства к љубави... Давао сам себи часну реч да ћу сместа напустити Москву и универзитет, да ћу заборавити све и свакога. Почео сам избегавати састанке са Колосовим. Најзад, једнога ведрог зимскога јутра (уочи тог дана Варја ме беше некако нарочито очарала) обукао сам се мало лепше, свечано и лагано изашао из собе, узео једне одличне кочије и одвезао се к Ивану Семјонићу. Варја је седела сама у трпезарији и читала Карамзина. Кад ме видела, она је лагано спустила књигу на колена и с радозналим немиром погледала у моје лице: ја нисам никада долазио к њима пре подне... Сео сам поред ње; срце ми је ужасно лупало. — „Шта то читате?" упитао сам је најзад. — „Карамзина". — „Гле? Зар вас интересује руска..." Она ме наједаред прекинула. — „Слушајте, да вас није послао Андреја?" То име, тај устрептали глас који је питао, полурадосни и полубојажљиви израз њеног лица, сви ти несумњиви знаци живе љубави — зарили су се као стреле у моју душу. Одлучио сам се или да се растанем с Варјом, или да од ње саме добијем право да с њених усана завек отерам мрско Андрејино име. Не сећам се шта сам јој онда рекао; у почетку сам се, вероватно, изражавао прилично magловито, јер ме она дуго ни-

је могла разумети; најзад нисам више могао да издржим и скоро сам повикао: „ја вас волим, ја хоћу да се с вама оженим". — „Ви ме волите?" упита Варја изненађено. Учинило ми се да она хоће да устане, да оде, да ме одбије. — „За име Божје", прошаптао сам, гушећи се: — „не одговарајте ми, не говорите ми ни да ни не: размислите: — сутра ћу опет доћи да чујем ваш коначни одговор... Ја вас већ одавно волим. Ја не захтевам од вас љубав, хоћу само да будем ваш заштитник, ваш пријатељ, не одговарајте ми сада, не одговарајте... До сутра". Рекавши то, јурнуо сам напоље из собе. У претсобљу ме дочекао Иван Семјонић и не само да се није зачудио мојој посети, већ ми је чак с пријатним осмехом понудио јабуку. Та неочекивана љубазност ме толико згранула да сам се просто укочио. — „Али, узмите јабуку, јабука је веома добра, збиља!" наваљивао је Иван Семјонић. Ја сам најзад механички узео јабуку и донео је кући.

Можете лако замислити како сам провео читаво то вече и следеће јутро. Те ноћи сам спава́о доста слабо. „Боже мој! Боже мој!" мислио сам: „ако ме одбије!... Пропашћу... пропашћу..." понављао сам клонуло. „Да, она ће ме несумњиво одбити... Зашто сам се само толико журио!"... Хотећи да се ма чиме разонодим, седнем да пишем писмо оцу — очајно, одлучно. Говорећи о себи, употребљавао сам речи: „ваш син". Бобов је дошао да ме обиђе. Почео сам да плачем на његовим грудима, чему се сиромах Бобов, вероватно, прилично зачудио... Ка-

сније сам сазнао да је он дошао био к мени да позајми од мене новаца (станодавац му је запретио да ће га бацити из куће); овако му, грешнику, није ништа друго преостало, што кажу студенти, него да се врати како је и дошао... Напокон, дошао је велики тренутак. Излазећи из собе, ја сам застао на вратима. „С каквим ћу осећајима", помислио сам, „прекорачити данас опет овај праг!..." Кад сам угледао кућицу Ивана Семјонића, толико сам се силно узрујао да сам сишао с кола, зграбио пуне шаке снега и халапљиво загњурио лице у тај снег. „О, Господе!" мислио сам: „ако застанем Варју саму — пропао сам!" Ноге су ми клецале; једва сам се попео у трем. Моје жеље су се испуниле. Варју сам нашао у трпезарији заједно са Матрјоном Семјоновном. Неспретно сам се поздравио и сео поред старице. Варјино лице било је мало блеђе него обично... изгледало ми је, као да се стара да избегне моје погледе... А шта ли је тек било са мном, кад је Матрјона Семјоновна наједаред устала и отишла у другу собу!... Почео сам да гледам кроз прозор — у мени је све треперило као јасикин лист. Варја је ћутала... Најзад сам савладао своју бојажљивост, пришао сам јој, приклонио главу... „Шта ћете ми рећи?" проговорио сам умирућим гласом. Варја се окренула у страну — сузе су заблистале на њеним трепавицама. — „Ја видим", настављао сам: — „да се немам чему надати..." Варја се стидљиво осврте наоколо и ћутећи ми пружи руку. — „Варја!" проговорим ја нагонски... и замукнем,

као да сам се уплашио својих сопствених нада. „Разговарајте с татом", рече она напокон. — „Ви ми дозвољавате да разговарам с Иваном Семјонићем?. . ." — „Да". Покрио сам јој руке пољупцима. — „Немојте, немојте", шапутала је Варја — и одједном бризнула у плач. Сео сам поред ње, тешио сам је и брисао њене сузе... Срећом, Ивана Семјонића није било код куће, а Матрјона Семјоновна беше отишла у своју собу. Заклињао сам се Варји на љубав, на верност. . . „Да", рекла је она, савлађујући последње јецаје и непрестано још бришући сузе: — „знам ја да сте ви добар човек; нисте ви као Колосов. . ." — „Опет то име?. . ." помислих. Али с каквим сам уживањем љубио оне топле, влажне руке! с каквом тихом радошћу сам посматрао оно драго лице! . . . Говорио сам јој о будућности, ишао тамо амо по соби, седао пред њом на патос, покривао рукама очи и стресао се. . . Тешки кораци Ивана Семјонића прекинули су наш разговор. Варја је журно устала и отишла у своју собу — а да ми и не стисне руку, а да ме и не погледа. Господин Сидоренко био је још љубазнији него јуче: смејао се, гладио се по трбуху, правио шале на рачун Матрјоне Семјоновне, итд. Хтео сам да га одмах замолим за „благослов", али сам се предомислио и одложио то за сутрадан. Досадиле су ми биле његове тешке шале; сем тога, осећао сам се уморан . . . Опростим се с њиме и пођем кући.

Ја спадам у оне људе који воле да размишљају о сопственим осећајима, ма да се мени такви људи

нимало не допадају. Тако сам се, ето, после прве експлозије срчане радости пустио одмах у разна размишљања. Кад сам се већ био одвезао око пола километра од поручникове куће, ја сам од превеликог одушевљења завитлао капу у ваздух и повикао: „ура!" Али, док сам се вукао по дугачким и кривудавим московским улицама, моје мисли су узеле други правац. У мојој души почеше да се крећу разне, доста прљаве сумње. Сетио сам се свог разговора с Иваном Семјонићем, кад смо говорили уопште о свадбама... и нехотице сам полугласно проговорио: „видиш ти њега, старога обешењака, како се претварао!..." Истина, ја сам стално понављао: „али, Варја је ипак моја! моја!"... Али, пре свега то: „али" — ох, то *„али"!"* — а затим, речи „Варја је моја!" нису изазивали код мене дубоку, моћну радост, већ некакво банално, себично одушевљење... Да ме је Варја одлучно одбила, у мени би се распламтела дивља страст; али, пошто сам добио њен пристанак, ја сам личио на човека који је рекао госту: „будите као код своје куће" — па се гост стварно почео понашати у његовој соби као код своје куће. „Ако је она волела Колосова", размишљао сам, „како је онда тако брзо пристала? Очигледно, девојка је желела да се уда... Па шта онда? тим боље по мене..." Ето с каквим сам нејасним и чудним мислима прекорачио праг свога стана. Вама, господо, моја прича, можда, изгледа невероватна? Не знам да ли личи на истину, али знам да је све што сам вам испричао апсолут-

на и чиста истина. Ја сам се, уосталом, целога тога дана грозничаво радовао, говорио сам самом себи да просто не заслужујем такву срећу; али сутрадан, ујутро...

Чудновата је ствар — сан! Сан крепи не само тело, он крепи некако и душу, доводи је ка првобитној једноставности и природности. У току дана пошло вам је за руком да се настројите, да се прожмете лажју, лажним мислима... сан својим хладним таласом спере све те бедне варке и, кад се пробудите, ви сте бар за неколико тренутака способни да схватате и да волите истину. Ја сам се пробудио и, размишљајући о јучерашњем дану, осећао сам неку нелагодност... као да сам се стидео свих својих поступака. И нехотице сам с немиром мислио на данашњу посету, на разговор с Иваном Семјонићем... Тај немир био је мучан и тегобан; он је личио на немир зеца, који чује лајање ловачких паса а мора напокон да изађе из рођене шуме у поље... где га чекају зубати хртови... — „Зашто сам се само толико журио!" поновио сам исте своје речи од јуче, али сад већ у сасвим другом смислу. Сећам се, та страшна разлика између јучерашњег и данашњег дана згранула је и самог мене; први пут ми је тада пало на памет да човечји живот крије тајне — чудне тајне... Са детињском недоумицом посматрао сам тај нови, стварни, а не фантастични свет. Под речју „стварност" многи разумеју појам „баналност". Можда је каткада и тако; али ја морам признати да ме је

стварност, кад се први пут појавила преда мном, дубоко потресла, уплашила, згранула...

Колико громких речи поводом „неиступњеле" љубави, да се послужимо Гогољевим речником!... Враћам се на своју причу. У току тог истог јутра ја сам опет уверавао самог себе да сам најсрећнији од свих смртних. Одвезао сам се напоље, к Ивану Семјонићу. Дочекао ме веома радосно; хтео је да наврати до суседа, али сам га ја задржао. Бојао сам се да останем насамо с Варјом. То вече је прошло весело, али не радосно. Варја није била ни таква ни онаква — ни љубазна ни тужна... ни лепа ни ружна. Ја сам је, како кажу философи, посматрао објективним погледом, т.ј. као што сит човек посматра јело. Пронашао сам да има мало црвене руке. У осталом, каткада би се у мени успалила крв и ја сам се, посматрајући је, предавао другим сањаријама и претставама. Шта има откад сам је, што кажу, запросио — и већ сам ето осећао као да живимо у браку... као да наше душе већ чине једну дивну целину, припадају једна другој и, према томе, свака већ гледа да нађе своју засебну стазицу...

— Шта је? јесте ли говорили с татом? рекла ми је Варја кад смо остали насамо. То питање ми се никако није свидело... помислио сам у себи: „претерано журите, Варвара Ивановна". — „Нисам још", одговорио сам доста сухо: — „али ћу разговарати". Ја сам се према њој понашао уопште малко немарно. И поред свога обећања, нисам рекао

Ивану Семјонићу ништа одређено. Одлазећи, ја сам му значајно стискао руку и рекао сам му да бих хтео с њиме нешто да разговарам... и то је било све... — „Збогом!" рекао сам Варји. — „До виђења", одговорила је она.

Нећу да вас дуго гњавим, господо; бојим се да не исцрпем ваше стрпљење... До тог виђења није дошло. Нисам никад више дошао Ивану Семјонићу. Истина, првих дана после мог растанка с Варјом било је и суза и прекора и немира; мене је самог уплашило брзо венење моје љубави; двадесет пута сам се спремао да идем к њој, живо сам замишљао њено чуђење, њену тугу, њену увређеност, али — нисам пошао Ивану Семјонићу. У мислима сам је молио за опроштење, падао сам пред њом на колена, уверавао сам је колико се дубоко кајем — а једном, кад сам на улици срео једну девојку која је малко личила на њу, стао сам да бежим главом без обзира и одморио сам се тек у једној посластичарници код петог парчета пите. Реч „сутра" измишљена је за децу и за неодлучне људе; ја сам се, као дете, умиривао том мађиском речју. „Сутра ћу свакако поћи к њој", говорио сам себи, а данас сам одлично јео и спавао. Почео сам много више мислити на Колосова него на Варју... куд год погледам, непрестано сам пред собом видео његово отворено, смело, безбрижно лице. Почео сам наново да га обилазим. Дочекао ме као и раније. Али како сам дубоко осећао колико је он нада мном! Како су ми изгледале смешне све моје на-

мере, моја тужна замишљеност за време Колосовљеве везе са Варјом, моја великодушна одлука да их наново саставим, моја очекивања, моја одушевљења, моје кајање!... Ја сам одиграо лошу, развучену комедију са много ларме, а он је то исто време проживео тако просто и тако лепо... Рећи ћете ми: „Шта има ту чудновато? ваш Колосов је заволео девојку, затим је престао да је воли и напустио је... Та то се догађало са сваким..." Признајем; али који је од нас умео да се у прави час растане са својом прошлошћу? Реците ми, ко се не боји прекора, не кажем — прекора какве жене... већ прекора било каквог глупака? Који од нас никада није подлегао жељи да кокетује својом великодушношћу, или да се себично поигра с другим, оданим срцем? Најзад, ко је од нас у стању да се одупре ситном самољубљу — ситним лепим осећајима: сажаљењу и кајању... О, господо, човек који се растаје са женом коју је некада волео, у горком и великом часу кад нагонски осети да његово срце није потпуно и до краја прожето њоме, тај човек, верујте ми, боље и дубље схвата светињу љубави него они малодушни људи који из досаде или услед слабости настављају да свирају на полуискиданим жицама својих млитавих и осетљивих срдаца! У почетку моје приче рекао сам вам да смо сви ми прозвали Андреју Колосова необичним човеком. И, ако се јасан, прост поглед на живот и отсуство сваке фразе у једном младићу могу назвати необичном појавом, онда је

Колосов заслужио назив који смо му дали. У извесним годинама — бити природан — значи бити необичан... Ипак, време је да завршим. Хвала вам на пажњи... Да, заборавио сам да вам кажем да сам се, нека три месеца после моје последње посете, сусрео са старим обешењаком Иваном Семјонићем. Ја сам, разуме се, гледао да неприметно и брзо шмугнем поред њега, али сам ипак морао чути његове љутито добачене речи: „ето, каквих ли све нема мангупа."

— А шта је било с Варјом? — упита неко.

— Не знам, — одговори приповедач.

Сви смо поустајали и разишли се кућама.

1844 год.

Бретер

Кирасирски ...ски пук логоровао је 1829 године у селу Кирилову у к....ској губернији. То село, са својим колибицама и амбарима, са зеленилом кудељних поља и мршаве зановети, изгледало је издалека као какво острво у сред непрегледног мора узораних њива црнице. Насред села налазила се мала бара, вечно покривена гушчијим паперјем, с прљавим, излоканим обалама; на сто корака од баре, с друге стране друма, дизала се дрвена спахијска кућа, већ давно празна и тужно наерена, иза куће пружао се запуштени парк; у парку су расле старе јабуке, које нису више давале плода, и високе брезе, начичкане врањим гнездима; на крају главне алеје, у једној малој кућици (некадашњем спахиском купатилу) живео је оронули слуга, који је сваког јутра, стењући и кашљуцајући, по старој навици лагано гегуцао кроз парк и ишао у господске собе, иако тамо није више било ничега што би требало чувати, сем једног туцета белих наслоњача, превучених олињалим штофом, два сниска, трбушата ормана на кривим ногама и с бакарним ручицама, четири пробушене слике и једног алабастровог црног арапина с одваљеним но-

сом. Сопственик те куће, безбрижан младић, живео је нешто у Петрограду а нешто у иностранству — и потпуно је заборавио био на свој спахилук. Он га беше наследио пре неких осам година од свог престарелог деде, који је у своје време био чувен у читавој околини са својих одличних ракиjâ са воћним соковима. До данданас су се још ваљале празне тамно-зелене боце у остави, заједно са којекаквом старудијом, неким ситно исписаним свескама у шареним корицама, старим стакленим лустерима, једним племићким мундиром из времена царице Катарине, зарђалим мачем са челичним балчаком, итд.

У једној згради становао је пуковник, ожењен човек, висока раста, тврдица на речима, суморан и сањив. У другој згради је живео пуковски ађутант, осетљив и намирисан човек, љубитељ цвећа и лептирова. Друштво гг. официра ...ског пука није се разликовало од било којег другог друштва. Међу њима је било и добрих и рђавих, и паметних и глупих људи... Један од њих, неки Авдеј Ивановић Лучков, штабс-ротмистер, важио је као бретер — свађалица и мегданџија. Лучков је био малога раста, неугледне спољашности; лице му беше мало, жућкасто, суво, коса црна и слаба, црте лица обичне, очице црне. Он беше рано остао сироче, растао је у беди и запостављености. По читаве недеље понашао се мирно. . . па наједаред — као да неки ђаво уђе у њега — свакога изазива, свакоме досађује, свакоме гледа безобразно у очи; просто, види се, хоће кавге. Иначе се Авдеј Ивановић није клонио својих коле-

га, али је у пријатељству живео једино са намирисаним ађутантом; није играо карата и није пио.

Маја месеца 1829 године, мало пре него што ће почети обука, стигао је у пук млади корнет Фјодор Фјодоровић Кистер, руски племић немачког порекла, врло плав и врло скроман, образован и начитан. До своје двадесете године живео је он у родитељској кући, под окриљем мајке, бабе и двеју тетака; у војну службу ступио је искључиво по жељи своје баке, која је и под старост падала у ватру чим би угледала белу перјаницу... Служио је без нарочите воље, али је своје дужности вршио марљиво, тачно и савесно; није се облачио кицошки, већ чисто и по пропису. Кад је стигао, истог дана се пријавио претпостављенима; затим је почео да уређује свој стан. Донео је собом неке јевтине тапете, ћилимчиће, полице итд., тапецирао је све зидове и врата, направио неке преградице, наредио да се очисти двориште, преудесио шталу, кујну, и чак оставио место за купатило... Радио је читаву недељу; зато је после било уживање ући у његову собу. Пред прозорима је стојао уредан сто, покривен разним стварчицама; у углу је била полица за књиге са попрсјима Шилера и Гетеа; на зидовима су висиле географске карте, четири Греведонове главице и ловачка пушка; поред самог стола био је лепо поређан низ чибука са уредним муштиклама; у трему на поду било је намештено ћилимче; сва врата имала су исправне браве; на прозорима су биле гардине. Све је у соби Фјодора

Фјодоровића одавало ред и чистоћу. Никакве сличности са другим колегама! До неких једва човек да продре кроз прљаво двориште; у трему, иза подераних завеса од грубога платна, хрче какав посилни; на поду — трула слама; на штедњаку — чизме и дно неке тегле, заливено кремом за ципеле; а у соби оштећен сто за расклапање — сав исписан кредом; на столу — чаше, до половине наливене хладним, тамно-мрким чајем; поред зида — широк, проваљен и мастан диван; на прозорима — пепео од лула... На неспретној и надувеној наслоњачи седи заваљен сам домаћин у кућној кабаници зеленој као трава, са плишаним оковратником малинове боје и са везеном капицом азијатског порекла, а поред домаћина хрче одвратно дебела и ни за шта неупотребљива псина са смрдљивим кајишем с бакарним алкама око врата... Врата увек сва широм отворена...

Фјодор Фјодоровић се допао својим новим друговима. Заволели су га због његове дороћудности, срдачности и урођене љубави према „свему лепоме", — укратко, због свега онога што би им се код неког другог официра, можда, учинило неумесно. Кистера су прозвали „лепотом девојком" и према њему су се понашали нежно и пажљиво. Једино га је попреко гледао Авдеј Ивановић. Једнога дана, после обуке, пришао је к њему Лучков, лагано стежући усне и ширећи ноздрве.

— Добар дан, господине Кнастере.

Кистер га је погледао у недоумици.

— Клањам се, господине Кнастере, — понови Лучков.

— Ја се зовем Кистер, поштовани господине.

— А, тако, господине Кнастере.

Фјодор Фјодоровић му окрете леђа и пође кући. Лучков с осмехом погледа за њим.

Сутрадан, одмах после обуке, он опет приђе Кистеру.

— Како сте, господине Киндербалзаме?

Кистер успламти и погледа му право у лице. Мале, жучне очи Авдеја Ивановића заблисташе пакосном радошћу.

— Ја с вама разговарам, господине Киндербалзаме!

— Господине, — одговори му Фјодор Фјодоровић, — налазим да је ваша шала глупа и непристојна — јесте ли чули? глупа и непристојна.

— Кад ћемо да се тучемо? — одврати Лучков мирно.

— Кад год желите... макар сутра.

Сутрадан су се дуелирали. Лучков је лако ранио Кистера, па је затим, на највеће чуђење секунданата, пришао рањенику, руковао се с њиме и замолио га за опроштење. Кистер је остао око две недеље у своме стану. Авдеј Ивановић је ишао неколико пута да обиђе болесника, а кад је овај оздравио, Авдеј Ивановић се с њиме спријатељио. Да ли му се допала одлучност младог официра или се у његовој души пробудио осећај сличан кајању,

— тешко би било рећи... али од двобоја с Кистером, Авдеј Ивановић се скоро никако није од њега одвајао и звао га је испрва Фјодор, а затим чак и Феђа. У његовом присуству он је постајао сасвим други човек, и — чудновата ствар! — та промена му није ишла у прилог. Није му пристајало да буде тих и нежан. Свеједно, он није могао ни код кога изазвати симпатија: таква му је већ била судбина! Он је спадао у оне људе који као да су добили право власти над другима; али га природа није снабдела талентима — као неопходним оправдањем сличнога права. Како није добио образовања и како се није истицао памећу, не би се требао одавати; а можда је његова огорченост и грубост баш и долазила услед свести о свом недовољном васпитању, услед жеље да се сакрије сав под једном јединoм непроменљивом маском. Авдеј Ивановић се у почетку силио да презире људе; затим је опазио да их није тешко уплашити и почео је стварно да их презире. Лучкова је забављало да самом својом појавом прекида сваки разговор који би се ма и најмање одликовао од сасвим баналнога. „Ја ништа не знам и ништа нисам учио, па немам ни способности никаквих", мислио је он у себи: — „немојте, дакле, ни ви ништа да знате и не показујте својих способности у мом присуству..." Кистер је Лучкова натерао да изађе из своје улоге можда баш услед тога што бретер пре познанства с Кистером не беше никада срео ни једног истински „идеалног" човека т.ј. човека који би несе-

бично и доброћудно био заузет својим сањаријама и био тако снисходљив и несамољубив.

Авдеј Ивановић би почешће дошао тако Кистеру, запалио лулу и тихо сео у наслоњачу. Лучков се пред Кистером није стидео свог незнања; он се — и не узалуд — уздао у његову немачку скромност.

— Како је? — почео би он: — шта си јуче радио? Читао си, сигурно, је ли?

— Јесте, читао сам...

— А што си то читао? испричај ми, бато, дед причај. — Авдеј Ивановић се све до краја придржавао подругљивог тона.

— Читао сам, брате, Клајстову „Идилу". Ах, како је то лепо! Дозволи да ти преведем неколико редака. — И Кистер је ватрено преводио, а Лучков је пажљиво слушао, намрштена чела и стегнутих усана... — Да, да, — повлађивао је журно с неким киселим осмехом, — лепо... врло лепо... Ја сам то, сећам се, читао... лепо.

— Реци ми, молим те, — додао је отегнуто и као случајно: — шта мислиш ти о Лују Четрнаестом?

Кистер се пуштао у разматрање о Лују XIV, а Лучков га је слушао, многе ствари није никако разумевао, а многе је разумевао наопако... па би се најзад усуђивао да направи какву примедбу... Он се презнојавао; „а што, ако погрешим?" мислио је. И збиља, он је често грешио, али му Кистер није никада оштро опонирао: добри младић се у души радовао што се, ето, у човеку буди жеља за про-

светом. Али, авај! Авдеј Ивановић је распитивао Кистера не из какве жеље за просветом, већ просто онако, Бог сами зна зашто. Можда је хтео да се лично увери каква је у ствари његова (Лучковљева) глава — је ли тупа или само необрађена? „Ако ћемо право — ја сам глуп", говорио је он често сам себи с горким потсмехом, а онда би се одједном сав испрсио, изазивачки и дрско гледао око себе и пакосно се смешио, ако би опазио да који од другова обара очи пред његовим погледом. „Јакако, бато, учени, васпитани. . ." — шиштао је кроз зубе: — „да не би ти. . . малко. . .?"

Г.г. официри се нису дуго бавили тумачењем изненадног Лучковљевог пријатељства с Кистером: они су се већ навикли на бретерове настраности. „Залепио се ђаво за дете!" говорили су. . . Кистер је свуда ватрено хвалио свога новога пријатеља, нико му није противуречио, јер су се сви бојали Лучкова; Лучков пак није никада у присуству других спомињао Кистерово име, али се разишао са намирисаним ађутантом.

II

Спахије у јужној Русији много воле да приређују балове, да позивају к себи у госте г.г. официре и да удају своје ћерке. Десетак километара од села Кирилова живео је баш један такав спахија, неки господин Перекатов, који је имао четири стотине душа и прилично велику кућу. Имао је седамнаестогодишњу ћерку — Машењку, и жену — Нени-

лу Макарјевну. Господин Перекатов је некада служио у коњици, али је из љубави према сеоском животу и из лености дао оставку и почео лепо да живи, као што живе осредње спахије. Ненила Макарјевна била је не баш сасвим законит потомак једног угледног московског бојарина. Њен покровитељ је васпитао своју Ненилушку, што се каже, веома брижљиво, у сопственој кући, али ју је и дао из куће доста журно, на прво тражење, као несигурну робу. Ненила Макарјевна била је ружна; угледни господин јој беше одредио свега десет хиљада мираза; она се ухватила за господина Перекатова. Господину Перекатову је изгледало веома ласкаво да се ожени васпитаном и паметном госпођицом... која, ипак, има, најзад, родбинске везе с угледним великашем. Тај великаш је и после свадбе указивао брачном пару своју наклоност, то јест, примао је од њих на поклон сољене препелице и говорио Перекатову: „ти, брацо", а каткада и просто „ти". Ненила Макарјевна је потпуно узела власт над мужем, газдовала и управљала читавим имањем — уосталом веома паметно; у сваком случају много боље него ли би то чинио сам господин Перекатов. Није сувише тлачила свога брачног друга, али га је држала у рукама, сама му је наручивала одела и облачила га по енглеској моди, како се и приличи једном спахији; по њеној наредби Перекатов је пустио да му расте мала, тзв. шпањолска брадица, да би њоме покрио једну велику брадавицу, која је личила на презрелу малину; Ненила Макарјевна је са

своје стране објаснила гостима да њен муж свира у флауту, а да сви флаутисти пуштају брадицу под доњом усном, да би им спретније било држати инструменат. Господин Перекатов је од самог јутра имао на себи увек високу, чисту мараму око врата и био лепо зачешљан и умивен. У осталом, он је био потпуно задовољан својом судбином: јео је увек веома укусна јела, радио је што је хтео и спавао колико је могао. Ненила Макарјевна је у својој кући увела, како су говорили суседи, „иностранни ред": држала је мало послуге и облачила их фино. Киљило ју је славољубље; желела је да постане бар жена среског старешине племства, али племићи ... га среза, ма да су често устајали сити са њене обилате и укусне трпезе, ипак нису бирали њенога мужа, већ или премијер-мајора у оставци Бурокољца, или секунд-мајора у оставци Буруњђукова. Господин Перекатов им је изгледао и сувише престоничка биљка.

Кћерка господина Перекатова, Машењка, била је у лицу слична оцу. Ненила Макарјевна се много бринула за њено васпитање. Она је говорила лепо француски и доста пристојно свирала у клавир. Била је средњега раста, доста пуначка и бела; њено нешто поднадуло лице оживљавао је добар, весео осмејак; њене русе и не много густе косе, кестењасте очи и пријатан глас — изазивали су тихо допадање и ништа више. Али шта је морало изазвати неочекивано допадање, то је било отсуство извештачености, предрасуда, начитаност необична

код једне девојке из степе, слободно изражавање и спокојна једноставност говора и погледâ. Она је одрасла у слободи; Ненила Макарјевна није јој сметала.

Једнога дана, око подне, била је на окупу цела породица Перекатових у гостинској соби. Муж, у зеленом фраку, са високом карираном марамом око врата, у панталонама боје грашка и лакованим ципелама, стојао је пред прозором и врло пажљиво ловио мухе. Кћерка је седела за ђерђевом; њена мала, пуначка рука у црној полурукавици лагано и грациозно се дизала и спуштала над платном за вез. Ненила Макарјевна је седела на дивану и ћутећи гледала у под.

— Ви сте послали позив ...ском пуку, Сергије Сергијевићу? — упита она мужа.

— За вечерас? Разуме се, ma chère, послао сам. (Било му је забрањено да је ословљава са „матушка"). Разуме се!

— Сасвим нема каваљера, — настави Ненила Макарјевна. — Девојке немају с киме да играју.

Муж уздахну, као да га је дубоко жалостило отсуство каваљера.

— Мамице, — проговори наједаред Маша: — је ли позван месје Лучков?

— Какав Лучков?

— И он је официр. Кажу да је врло занимљив.

— Како то?

— Тако; није ни леп ни млад, али га се сви боје.

Он је ужасан дуелиста. (Мамица је малко намрштила обрве.) Веома бих желела да га видим.

Сергије Сергијевић прекину своју ћерку.

— Шта ту има да се види, душице? Ти ваљда мислиш, изгледа као правцати лорд Бајрон? (У оно време се код нас тек било почело говорити о лорду Бајрону). — Којешта! Та и ја сам, душице, у своје време важио као кавгација.

Маша ошамућено погледа на оца, засмеја се, а затим скочи и пољуби га у образ. Жена се лако насмеши... а Сергије Сергијевић није слагао.

— Не знам хоће ли тај господин доћи, — рече Ненила Макарјевна. — Може бити да ће нас и он почастити својом посетом.

Кћи уздахну.

— Пази, немој да се у њега заљубиш, — примети Сергије Сергијевић. — Знам ја, све сте ви сада такве... некако... занесене...

— Нећу, — одговори Маша простодушно.

Ненила Макарјевна хладно погледа на свога мужа. Сергије Сергијевић се, нешто збуњен, малко поигра ланцем од сата, а затим узе са стола свој енглески шешир са широким ободом и изађе на имање. Његов пас потрча у стопу за њим, бојажљиво и смирено. Као паметна животиња, он је осећао да ни сам газда нема много власти у кући, па се понашао скромно и опрезно.

Ненила Макарјевна приђе кћери, лако јој подиже главу и погледа нежно у очи. — „Ти ћеш ми казати кад се заљубиш?" — упита ћерку.

Маша с осмехом пољуби мајку у руку и неколико пута климну главом у знак пристанка.

— Пази, — рече Ненила Макарјевна, поглади је по образу и изађе за мужем. Маша се наслонила у наслоњачи, спустила главу на прси, сплела прсте и дуго је тако гледала кроз прозор, овлаш жмирећи... Нежно руменило јој је заиграло на свежим образима; она се с уздахом исправила, латила се опет веза, испустила иглу, наслонила лице на руку и замислила се, лако грицкајући вршкове нокгију... затим је погледала на своје раме, на испружену руку, устала, пришла огледалу, насмешила се, ставила шешир на главу и изашла у башту.

Те исте вечери, око осам сати, почели су да се окупљају гости. Госпођа Перекатова је веома љубазно дочекивала и „забављала" даме, а Машењка девојке; Сергије Сергијевић је разговарао са спахијама о економији и сваки час погледао на жену. Почели су да пристижу млади кицоши, официри, који су хотимице малко закаснили; најзад је ушао и сам господин пуковник у пратњи свог ађутанта, Кистера и Лучкова. Он их је претставио домаћици. Лучков се ћутећи поклонио; Кистер је промрмљао уобичајено „врло ми је мило"... Господин Перекатов је пришао пуковнику, снажно му стегао руку и срдачно му погледао у очи. Пуковник се одмах намргодио. Почеле су игре. Кистер је позвао Машењку. У оно време био је још у великој моди екосез.

— Кажите ми, молим вас, — упитала га је Маша, пошто су прешли двадесетину пута преко читаве сале и стигли опет на прво место: — зашто не игра ваш пријатељ?

— Који пријатељ?

Маша показа крајичком лепезе на Лучкова.

— Он никада не игра, — одврати Кистер.

— Зашто је онда дошао?

Кистер се малко збуни. — Он је хтео да има задовољство...

Машењка га прекиде. — Ви сте, чини ми се, недавно преведени у наш пук?

— У ваш пук, — понови Кистер са осмехом: — да, ту скоро.

— Је ли вам досадно овде?

— Али... Овде сам нашао тако пријатно друштво... па онда природа!... — Кистер поче да описује природу. Маша га је слушала оборене главе. Авдеј Ивановић је стојао у углу и равнодушно посматрао играче.

— Колико година има г. Лучков? — упита она наједаред.

— Година... око тридесет и пет, мислим, — одговори Кистер.

— Кажу да је он опасан човек... љут, — хитро настави Маша.

— Он је малко плаховит... али, иначе, он је веома добар човек.

— Кажу да га се сви боје.

Кистер се насмеја.

— А ви?

— Ја сам његов пријатељ.

— Збиља?

— Ви, ви, ви, — викали су са свих страна на њих. Они су се пренули и одјурили наново преко читаве сале.

— Е, па честитам ти, — рече Кистер Лучкову, прилазећи му, пошто је игра завршена, — домаћинова кћерка ме стално распитивала о теби.

— Збиља? — одврати Лучков презриво.

— Поштењачино! Она је међутим, веома лепушкаста; погледај је само.

— Која је она?

Кистер му показа Машу.

— А! није ружна! — И Лучков зевну.

— Ала си ти хладан човек! — повика Кистер и одјури да позове на игру другу девојку.

Авдеју Ивановићу је веома годило саопштење које му је учинио Кистер, иако је зевнуо и то чак гласно зевнуо. Силно је ласкало његовом самољубљу — да изазива радозналост; он је презирао љубав — на речима... а иначе је осећао да је тешко изазвати нечију љубав према себи и да је то велика главобоља... Главобоља је и тешко је изазвати нечију љубав, — али је врло просто и лако изигравати равнодушна, ћутљива и поносна човека. Авдеј Ивановић био је ружан и није био више ни млад; али је уживао страшан глас — и, према томе, имао је право да се измотава. Он се био навикао на горка и ћутљива уживања сетне самоће; често

је он већ обраћао на себе пажњу жена; неке су чак покушавале да му се приближе, али их је он одбијао с тврдоглавом жестином; знао је да му нежност не приличи (за време састанка и објашњења био је испочетка неспретан и баналан, а затим од љутине — груб, простачки и увредљиво груб); сећао се како су две-три жене, које је некада познавао, охладнеле према њему одмах после првих тренутака ближег познанства и како су га саме хитро напустиле... па је стога најзад решио да остане загонетан и да презире оно што му судбина није уделила... Људима, изгледа, није ни познато никакво друго презирање. Лучкову није пристајала никаква природна и слободна, то јест добра и лепа манифестација страсти; он се морао стално савлађивати, чак и када се љутио. Једини Кистер се није гадио кад би се Лучков грохотом смејао; очи доброга Немца блистале су племенитом радошћу саосећања кад би читао Авдеју омиљена места из Шилера, а бретер би седео пред њим, погнуте главе, као курјак...

Кистер је играо до изнемоглости, Лучков није напуштао свој угао, мрштио је обрве, каткада потајно бацао погледе на Машу — и, кад би им се погледи срели, одмах давао својим очима равнодушан израз. Маша је три пута играла с Кистером. Одушевљени младић је задобио њено поверење. Она је прилично весело разговарала с њиме, али је у души осећала неку нелагодност. Лучков ју је интересовао.

Заорише се звуци мазурке. Официри почеше да поскакују, да лупкају потпетицама и да раменима подбацују у вис еполете; цивилисти су такође лупкали потпетицама. Лучков се никако није мицао са свога места и лагано је пратио погледом парове који су промицали. Неко га додирну за рукав... Он се осврте: његов сусед му је показивао на Машу. Она је стојала пред њим, оборена погледа и пружала му руку. Лучков је испрва погледа с недоумицом, а затим равнодушно отпаса тешку коњичку сабљу, баци капу на под, неспретно се провуче између столица, ухвати Машу за руку — и уђе у ред играча, без поскакивања и лупкања, као да, против воље, врши неку непријатну обавезу... Маши је силно куцало срце.

— Зашто ви не играте? — упита га она најзад.

— Не волим, — одговорио је Лучков. — Где је ваше место?

— Ено, онамо.

Лучков је отпратио Машу до њене столице, мирно се поклонио и мирно пошао натраг у свој угао... али је жуч у њему весело заиграла.

Кистер је дошао по Машу.

— Како је чудноват ваш пријатељ!

— Он вас веома интересује... — примети Фјодор Фјодоровић, обешењачки жмирећи својим плавим, добрим очима.

— Да... он је, мора бити, веома несрећан.

— Он несрећан? Откуда вам то? — И Фјодор Фјодоровић се насмеја.

— Ви не знате... Ви не знате... — Маша значајно климну главом.

— Али како да ја не знам?...

Маша је опет климнула главом и погледала Лучкова. Авдеј Ивановић је спазио тај поглед, неприметно је слегао раменима и изашао у другу собу.

III

Од те вечери је прошло неколико месеци. Лучков за то време није ни једном био код Перекатових. Зато их је Кистер похађао доста често. Ненила Макарјевна га беше заволела, али није она привлачила Фјодора Фјодоровића. Њему се допадала Маша. Као неискусан човек, који није стигао да још никоме отвори своје срце, он је силно уживао у измени мисли и осећаја и доброћудно је веровао у могућност узвишеног и мирног пријатељства између младића и девојке.

Једног дана он дојури на тројки ситих и жустрих коња пред кућу господина Перекатова. Био је летњи, загушљиви и врели дан. Нигде ни облачка. Небеско плаветнило је према хоризонту било тако густо да је изгледало као какав кишовити облак. Кућа коју г. Перекатов беше подигао за летњи боравак, пазећи на све прописе уобичајене на имањима, била је окренута прозорима према сунцу. Ненила Макарјевна је наредила да се већ изјутра затворе све гардине. Кистер је ушао у гостинску собу у којој су владале хладовина и полутама. Светлост је падала у дугим браздама по поду, а у

кратким и чешћим браздама по зидовима. Породица Перекатових љубазно је дочекала Фјодора Фјодоровића. После ручка је Ненила Макарјевна пошла у своју спаваћу собу да се одмори; господин Перекатов се наместио на дивану у гостинској соби; Маша је села за ђерђев поред прозора; Кистер према њој. Маша, не отварајући ђерђев, наслонила се на њега овлаш прсима и подупрла главу руком. Кистер је почео нешто да јој приповеда; она је слушала без пажње, као да је нешто очекивала, каткада је бацала поглед на оца и одједном је пружила руку.

— Слушајте, Фјодоре Фјодоровићу... само немојте да говорите веома гласно... татица је заспао.

Збиља, г. Перекатов, по обичају, беше заспао, седећи на дивану, забачене главе и малко отворених уста.

— Шта изволите? — упита Кистер радознало.

— Ви ћете ми се смејати.

— Али, молим вас!...

Маша спусти главу, тако да јој само горња половина лица није била покривена рукама, па полушапатом, малко се снебивајући, упита Кистера: зашто никада не доведе г. Лучкова? Маша га је спомињала после оног бала већ више пута... Кистер је ћутао. Маша је бојажљиво погледала иза разапетог ђерђева.

— Смем ли да вам отворено кажем своје мишљење? — упита је Кистер.

— Зашто не? разуме се.

— Мени се чини да је Лучков на вас направио јак утисак!

— Не! — одговори Маша и нагну се, као да хтеде да изближе погледа вез; једна танка, златна бразда светлости паде јој на косу: — не... али...

— Шта: али? — упита Кистер с осмехом.

— Ето, видите, — рече Маша и подиже нагло главу, тако да јој прамен светлости паде баш на очи: — ето, видите... он...

— Он вас интересује...

— Па... јесте... — одговори Маша отегнуто, поцрвене, окрете главу мало устрану и настави тихо да говори: — има у њему нешто тако... Ето, ви ми се сигурно смејете, — додаде она одједном, погледавши брзо на Фјодора Фјодоровића.

Фјодор Фјодоровић се смешио најблажим осмехом.

— Ја вам говорим све што год ми падне на памет, — настављала је Маша: — ја знам да сте ви мој... (тек што није рекла „друг") добар пријатељ.

Кистер се поклони. Маша мало поћута, па му бојажљиво пружи руку; Фјодор Фјодоровић јој са пуно поштовања стегну врхове прстију.

— Он је, мора бити, велик особењак, — рече Маша и наслони се опет на ђерђев.

— Особењак?

— Разуме се; он ме и интересује као особењак! — додаде Маша лукаво.

— Лучков је — племенит, красан човек, — успротиви се Кистер с важним изразом. — Код нас у пуку њега не познају, не умеју да га цене, они у њему виде само спољашњу страну. Он је, истина, огорчен, настран, нестрпљив, али има добро срце.

Маша је халапљиво гутала речи Фјодора Фјодоровића.

— Ја ћу вам га довести. Рећи ћу му да вас се нема зашто бојати, да је смешно да се тако отуђује... Рећи ћу му... О! уосталом, ја већ знам шта ћу му рећи... То јест, ви ипак немојте да мислите да бих ја... — Кистер се збунио; Маша се такође збунила... — Најзад, он се вама тек само онако... допада...

— Разуме се, као што ми се многи свиђају.

Кистер је погледао обешењачки.

— Добро, добро, — рече он задовољно: — ја ћу вам га довести...

— Али, не...

— Добро, кад вам кажем да ће све бити добро... Ја ћу већ удесити...

— Ала сте ви... — упаде Маша с осмехом и припрети му прстом. Господин Перекатов је зевнуо и отворио очи.

— А ја сам, чини ми се, заспао, — промрмља он зачуђено. То питање и то чуђење понављали су се свакога дана. Маша и Кистер почеше да разговарају о Шилеру.

Фјодор Фјодоровић се осећао ипак мало нелагодно; као да се у њему почела будити завист... и

он се племенито бунио против самога себе. Ненила Макарјевна је сишла у гостинску собу. Био је послужен чај. Господин Перекатов је натерао свога пса да прескочи неколико пута преко штапа, а затим је изјавио како га је свему томе сам научио, док је пас учтиво махао репом, облизивао се и трептао очима. Кад је, најзад, јара попустила и почео да ћарлија вечерњи поветарац, читава породица Перекатових пође у шетњу у брезову шумицу. Фјодор Фјодоровић је непрестано погледао на Машу, као да би је хтео уверити да ће извршити њен налог; Маша се љутила на саму себе, али је у исто време осећала и неку раздраганост и језу. Кистер је одједном, без икакве везе, почео да говори прилично патетично о љубави уопште, о пријатељству.... али, кад је угледао пажљиви и јасни поглед Ненилe Макарјевне, он је исто тако одједном променио тему.

Запад је успламтео јарко и раскошно. Пред брезовом шумом пружала се равна и широка ливада. Маши паде на памет да се игра „миша и мачке". Дошле су собарице, лакеји; г. Перекатов је стао уз своју жену, Кистер уз Машу. Собарице су трчале пуштајући умерене и полтронске усклике; собар господина Перекатова усудио се да раздвоји Ненилу Макарјевну од њеног супруга; једна собарица, пуна поштовања, пустила се да је ухвати господин; Фјодор Фјодоровић се није одмицао од Маше. Сваки пут кад би стао на своје место он би јој добацио две-три речи; Маша, сва зајапурена од трча-

ња, слушала га је с осмехом и гладила руком косу. После вечере Кистер се одвезао кући.

Ноћ је била тиха, звездана. Кистер је скинуо капу. Био је узрујан; осећао је као да га мало стеже у грлу. „Да", рече он најзад скоро гласно: „она га воли; ја ћу их приближити; ја ћу оправдати њено поверење". Ма да још ништа није очигледно доказивало Машину наклоност ка Лучкову, ма да, по њеним сопственим речима, он само изазива њену радозналост, Кистер је већ стигао да састави у себи читаву историју и да себи одреди у тој ствари своју улогу и дужност. Он је одлучио да жртвује свој осећај — тим пре што „за сада, сем искрених симпатија, ја према њој ништа и не осећам", како је он мислио. Кистер је стварно био у стању да се жртвује за пријатељство, за добровољно примљену дужност. Он је много читао, па уображавао да је искусан и чак да веома дубоко запажа; није сумњао у тачност својих претпоставки; није ни слутио да је живот бескрајно разнолик и да се никада не понавља. Мало по мало, Фјодор Фјодоровић се занео. Како је то узвишено и дивно — бити посредник између заљубљене и бојажљиве девојке и човека који је огорчен, можда једино услед тога што никада у свом животу није имао прилику да воли и да буде вољен; приближити их, протумачити им њихове сопствене осећаје, а затим се удаљити не давши никоме да опази величину учињене жртве! Лице доброга сањала пламтело је и поред све ноћне свежине.

Сутрадан, рано ујутро, он је отишао Лучкову.

Авдеј Ивановић је по обичају лежао на дивану и пушио лулу. Кистер се поздравио с њиме.

— Био сам јуче код Перекатових, — рече он помало свечано.

— А! — одврати Лучков равнодушно и зевну.

— Да. То су красни људи.

— Истина?

— Разговарали смо о теби.

— Велика част; а с киме то?

— Са старима... и са кћерком.

— А! с оном... дебељушкастом?

— Лучкове, она је дивна девојка.

— Јесте, јесте, сви су они дивни.

—Грешиш, Лучкове, ти њу не познајеш. Ја још никада нисам срео тако паметне, добре и осећајне девојке.

Лучков поче да певуши кроз нос: „У хамбуршком листу — пре две године — беше да је Миних — победио све..."

— Слушај, брате, кад ти кажем...

— Ти си заљубљен у њу, Feђа, — добаци с потсмехом Лучков.

— Ни говора. Није ми пало ни на крај памети.

— Феђа, ти си у њу заљубљен!

— Којешта! Као да не може човек...

— Ти си заљубљен, друже мили, голубићу чили, — запева отегнуто Авдеј Ивановић.

— Ех, Авдеје, како те није срамота! — рече Кистер љутито.

Лучков би баш сада свакоме другоме запевао још горе; али Кистера није хтео да боцка. — Али, али, шпрехен зи дајч, Иване Андрејићу, — прогунђа он полугласно: — немој да се одмах љутиш.

— Слушај, Авдеје, — поче Кистер ватрено и седе поред њега. — Ти знаш да те волим. (Лучковљево се лице намршти). Али, морам ти признати, једно ми се код тебе не допада... и то баш, што нећеш ни с ким да одржаваш познанство, седиш стално код куће, избегаваш сваки додир с добрим људима. Та, најзад, има на свету добрих људи! Хајде, рецимо, живот те је можда преварио, ти си се огорчио, или тако нешто; не кажем да треба да се свакоме вешаш о врат, али зашто да свакога одбијаш? Тако ћеш ти, ко зна, једнога дана и мене да одбациш.

Лучков је хладнокрвно даље пушио.

— Зато те нико и не познаје... сем мене; други ће, може лако бити, мислити о теби Бог зна шта... Авдеје! — настави Кистер после кратког ћутања: — ти не верујеш у племенитост, Авдеје?

— Верујем... како да не верујем... — прогунђа Лучков.

Кистер му топло стеже руку.

— Ја бих тако хтео, — настави узбуђеним гласом: — да те измирим са животом. Ти ћеш ми постати весео, расцветаћеш се... збиља ћеш се расцветати. Како ћу онда бити задовољан! Само ми дозволи да каткада располажем твојим временом. Који оно беше данас дан — је ли? понедељак... сутра је уто-

рак... у среду, да, у среду ћемо се нас двојица одвести до Перекатових. Они ће ти се тако обрадовати... и ми ћемо се тамо весело провести... А сада, дај ми да запалим лулу.

Авдеј Ивановић је непокретно лежао на дивану и гледао у таваницу. Кистер је запалио лулу, пришао прозору и почео да добује по стаклима.

— Разговарали сте, дакле, о мени? — упита наједаред Авдеј.

— Јесмо, — одговори Кистер значајно.

— А шта сте говорили?

— Тако, разговарали смо. Они би веома желели да се с тобом упознају.

— Који то они?

— Гле, како је радознао!

Авдеј викну посилнога и нареди да му оседла коња.

— Куда ћеш?

— У мањеж.

— Онда, здраво. Јесмо ли решили, хоћемо ли к Перекатовима?

— Па, да одемо, — процеди Лучков лено и протегну се.

— Тако ваља! — кликну Кистер, изађе на улицу, замисли се и дубоко уздахну.

IV

Маша је прилазила вратима гостинске собе када је био пријављен долазак г. г. Кистера и Лучкова. Она се сместа вратила у своју собу, стала пред

огледало... Срце јој је силно лупало. Девојка дође да је зове у гостинску собу. Маша је попила мало воде, зауставила се два-три пут на степеницама и најзад сишла доле. Господин Перекатов није био код куће. Ненила Макарјевна је седела на дивану; Лучков је седео у наслоњачи, у мундиру, са капом на коленима. Поред њега Кистер. Обојица су устали кад је ушла Маша, — Кистер са својим обичним, пријатним осмехом, Лучков свечано и напето. Она им се збуњено поклонила и пришла мајци. Првих десет минута прошли су срећно. Маша се прибрала и почела је да посматра Лучкова. На питања која му је домаћица задавала одговарао је кратко али усплахирено; био је бојажљив као сви самољубиви људи. Ненила Макарјевна је предложила гостима да се прошетају по башти, а она је само изашла на балкон. Она није сматрала да је неопходно потребно не пуштати кћерку са очију и гегати се свуда за њом са дебелом ташном у рукама, како су то радиле многе угледне мајке. Шетња је трајала доста дуго. Маша је разговарала више са Кистером, али није смела да погледа ни њега ни Лучкова. Авдеј Ивановић није започињао с њоме разговора; Кистеров глас одавао је узбуђеност. Он се нешто много смејао и разговарао... Стигли су до речице. Један хват далеко од обале расли су водени љиљани, као да су се одмарали на глаткој површини воде, покривеној округлим, широким листовима.

— Гле, како је леп онај цвет! — примети Маша.

Није стигла ни да изговори те речи, а Лучков већ извади сабљу, ухвати се једном руком за грану зановети и, нагнувши се целим телом над водом, отсече цвет. „Ту је велика дубина, чувајте се!” врисну Маша уплашено. Лучков дотера вршком сабље цвет до обале, баш пред ноге Маши. Она се саже, диже цвет и с нежним, радосним дивљењем погледа Авдеја. „Браво!” повика Кистер. — ”А ја не знам да пливам. . .” рече отсечно Лучков. Та примедба се Маши није свидела. „Зашто је то рекао?” помислила је.

Лучков и Кистер су остали код Перекатових све до увече. У Машиној души се догађало нешто ново нешто чега није било пре; лице јој је више пута изражавало неку замишљену недоумицу. Она се кретала некако лаганије, није црвенела под погледима своје мајке, — напротив, као да их је сама тражила, као да је молила мајку да гледа на њу. Читаво време јој је Лучков указивао некакву неспретну пажњу; али, њеној невиној амбицији допадала се чак и та неспретност. Пошто су њих двојица отишли, обећавши да ће их опет посетити ових дана, она се тихо повукла у своју собу и гледала је дуго, као са чуђењем, око себе. Ненила Макарјевна је дошла к њој и по обичају је загрлила и пољубила. Маша је заустила да нешто каже мајци, — али није рекла ни речи. И хтела је да нешто призна, али није знала шта. Њена душа је тихо превирала. На ноћном сточићу стојао је у води цвет који беше отсекао Лучков. Пошто је била већ у кре-

вету Маша се опрезно придиже, подбочи се на лакат, и њене девичанске усне тихо додирнуше беле и свеже листиће...

— Шта кажеш? — упита сутрадан Кистер свога пријатеља: — допадају ли ти се Перекатови? Јесам ли имао право? а? реци!

Лучков није одговарао.

— Шта ћутиш, реци, реци.

— Ето, збиља, не знам.

— Али, остави!

— Она... како јој оно беше име... Машењка — да видиш, није лоша.

— Видиш, дакле... — рече Кистер — и заћута.

Пет дана касније Лучков сам предложи Кистеру да се одвезу до Перекатових. Сам не би никако пошао; у отсуству Фјодора Фјодоровића морао би он сам да води разговор, а то он није знао и избегавао је где год је могао.

Приликом другог доласка пријатељâ, Маша је била много слободнија. Она се сада потајно радовала што није узнемирила мајку својим нетраженим признањем. Пре ручка Авдеј замоли за дозволу да узјаше једног младог неујаханог коња и, поред свих бесних скокова, потпуно га је укротио. Увече се већ беше расположио, почео је да се шали и да се гласно смеје — и, ма да је брзо дошао опет к себи, успео је ипак да учини на Машу непријатан утисак. Она још ни сама није знала какав осећај Лучков код ње изазива, али све оно што јој се код њега није допадало, она је објашњавала утицајем невољâ и самоће.

V

Другови су стали чешће похађати Перекатове. Кистеров положај постајао је све више и више тегобан. Он се није кајао... не, али је желео да бар скрати време свог искушења. Његова симпатија према Маши расла је из дана у дан; па и она је њему била наклоњена; али, бити увек само посредник, повереник, чак пријатељ — како је то тежак, незахвалан посао! Хладни занесењаци много причају о светости патње, о блаженству патње... али топлом Кистеровом срцу патње нису доносиле никаквог блаженства. Тако се напокон догодило да, кад је једнога дана Лучков, већ сасвим одевен, дошао по њега и кад су кочије стале пред кућом — Фјодор Фјодоровић је, на велико чуђење свога пријатеља, изјавио овоме без околишења да ће остати код куће. Лучков је молио, љутио се, беснео... Кистер се изговорио главобољом. Лучков пође сâм.

Бретер се у последње време у многом променио. Другове је остављао на миру, новајлије није задиркивао, и, ма да му се душа није расцветала, како му је Кистер прорицао, ипак се стварно мало примирио. Раније се о њему није могло рећи да је разочаран — он не беше скоро ништа видео и искусио — зато није ни било чудо што је Маша занимала његову мисао. У осталом, његово се срце није смекшало; само се жуч у њему стишала. Машини осећаји према њему били су чудновати. Она му скоро никада није гледала право у лице, није умела да разговара с њиме... Кад се догађало да

њих двоје остану насамо, Маша се осећала страшно нелагодно. Она га је сматрала за необична човека и стрепила је пред њим, узрујавала се, уображавала је да га не схвата, да не заслужује његово поверење; мислила је на њега невесело и тешко, али — непрекидно. Кистерово присуство, напротив, доносило јој је олакшање и весело расположење, ма да је није радовало ни узбуђивало; с њиме је могла да брбља по читаве сате, наслањајући се на његову руку, као на руку брата, гледала му је другарски у очи, смејала се заједно с њиме — и ретко га се сећала. У Лучкову је било нешто што је за младу девојку било загонетно; она је осећала да је његова душа „тамна као шума" и напрезала се да прозре у ту тајанствену помрчину... Исто тако гледају деца у дубоки бунар, док, најзад, угледају на његовом дну непокретну, црну воду.

Кад је Лучков ушао у гостинску собу, Маша се испрва уплашила... а затим обрадовала. Већ више пута јој се чинило да међу Лучковим и њоме постоји некакав неспоразум, да он све до сада није имао прилике да се изјасни. Лучков је саопштио узрок Кистеровог изостанка; старци су изјавили своје жаљење; али Маша је с неповерењем гледала у Авдеја и мучила се у ишчекивању. После ручка остали су насамо: Маша није знала шта да каже, села је за клавир; њени прсти су хитро и дрхтаво прелазили преко клавира; сваки час је прекидала и ишчекивала прву реч... Лучков није

разумевао ни волео музику. Маша поче да разговара с њиме о Росинију (Росини је тек тада улазио у моду), о Моцарту... Авдеј Ивановић је одговарао: „да, не, наравно, дивно", — и ни речи више. Маша засвира дивне варијације на једну Росинијеву тему. Лучков је само слушао... а кад се она најзад обратила к њему, његово је лице изражавало тако искрену досаду да је Маша сместа скочила и залупила клавир. Пришла је прозору и дуго гледала у парк; Лучков се није мицао с места и стално је ћутао. У Машиној души бојажљивост поче да уступа место нестрпљењу. „Шта је то?" мислила је она: „нећеш... или не можеш?" Сад је био на Лучкову ред да се снебива. Он је опет осећао своју обичну непоузданост у самог себе: већ се љутио!... „Ког ми је врага требало да се заплетем с овом девојчицом", гунђао је у себи... Међутим, како је лако било у овом тренутку дирнути Машино срце! Па ма шта рекао такав необичан и тако чудноват човек, каквог је она замишљала Лучкова, — она би све разумела, све би опростила, све би поверовала... Али то тешко и глупо ћутање! Од љутње су јој сузе навирале на очи. „Ако неће да се изјасни, ако ја збиља нисам вредна његовог поверења, зашто онда долази к нама? Или га, можда, ја не умем натерати да се изјасни?..." Она се брзо окрену и погледа га са толико наваљивања и питања у погледу да он није могао не разумети тај њен поглед, није могао даље ћутати...

— Марија Сергејевна, — рече он замуцкујући, — ја... ја имам... ја морам да вам нешто кажем.

— Реците, — одврати Маша брзо.

Лучков неодлучно погледа око себе.

— Не могу сада...

— Зашто?

— Хтео бих да разговарам с вама... насамо...

— Ми смо и сада сами.

— Јесмо, али... овде у кући...

Маша се збуни... — „Ако му откажем, — помисли она: — све је свршено"... Радозналост је упропастила Еву...

— Па добро, — рече она најзад.

— Када? Где?

Маша је дисала убрзано и испрекидано.

— Сутра... увече. Знате ли шумицу изнад „Дуге Ливаде"?...

— Иза млина?

Маша климне главом.

— У колико сати?

— Чекајте ме...

Она није могла да изговори ништа више; глас је издаде... она пребледе и журно изађе из собе.

Четврт сата касније господин Перекатов је са својственом љубазношћу испраћао Лучкова у претсобље, срдачно му стискао руку и молио га да их „не заборавља"; затим, пошто се опростио с гостом, приметио је с важним изгледом собару да не би било лоше да се ошиша — и, не сачекавши одговора, вратио се са забринутим изразом у своју

собу, са истим забринутим изразом сео на диван и невино заспао.

— Што си ми данас нешто бледа, — говорила је Ненила Макарјевна својој кћерци истога дана, увече. — Да ниси болесна?

— Нисам, мамице.

Ненила Макарјевна јој је поправила марамицу на врату.

— Много си бледа; погледај ме, — настављала је она с оном материнском забринутошћу у којој се ипак чује тон родитељске власти: — ето, и поглед ти је невесео. Ти си болесна, Маша.

— Глава ме мало боли, — рече Маша, тек да било шта одговори.

— Ето, знала сам ја. — Ненила Макарјевна стави Маши длан на чело: — па ипак — немаш ватре.

Маша се саже и подиже некакав конац са пода.

Руке Ненилe Макарјевне тихо обухватише Машин танки струк.

— Ти као да би хтела да ми нешто кажеш, — упита она нежно, не испуштајући је из загрљаја.

У Маши се нешто стресе.

— Ја? Не, мамице.

Родитељском оку није измакла Машина нагла збуњеност.

— Збиља, хтела би... Размисли.

Али Маша је већ била стигла да се прибере и, уместо одговора, она пољуби мајку у руку.

— Дакле, збиља немаш шта да ми кажеш?

— Истина, немам.

— Ја ти верујем, — одврати Ненила Макарјевна после кратког ћутања. — Знам да немаш шта да криједш од мене... Је ли тако?

— Разуме се, мамице.

Маша, ипак, није могла да малко не поцрвени.

— Тако и треба. Грехота би било да ми нешто криједш... Та ти знаш, Машо, како те ја волим.

— О, да, мамице!

И Маша се припи уз њу.

— А сада доста, довољно. (Ненила Макарјевна се прође по соби). Него, реци ми, — настави она гласом као да сматра да њено питање нема никаквог нарочитог значаја; — о чему си данас разговарала с Авдејем Ивановићем?

— С Авдејем Ивановићем? — понови Маша мирно. — Тако, о свему...

— Је ли, допада ли ти се он?

— Па, допада.

— Сећаш ли се како си желела да се с њиме упознаш, како си се узрујавала?

Маша се окрете у страну и засмеја.

— Како је чудноват! — примети Ненила Макарјевна доброћудно.

Маша већ хтеде да узме Лучкова у одбрану, али се угризе за језик.

— Да, истина, — рече она доста немарно: — он је особењак, али је ипак добар човек!

— О, разуме се!... А зашто није дошао Фјодор Фјодоровић?

— Болестан је, изгледа. Ах, да! Кад је већ о њему реч: Фјодор Фјодоровић је хтео да ми поклони једно псетанце... Хоћеш ли ми допустити?

— Што? да примиш његов поклон?

— Јест.

— Наравно.

— Хвала ти, — рече Маша: — баш ти хвала!

Ненила Макарјевна је дошла до врата па се одједанпут вратила натраг.

— Сећаш ли се ти свог обећања, Маша?

— Каквог обећања?

— Рекла си да ћеш ми казати кад се заљубиш.

— Сећам се.

— Па?... Зар није још време? (Маша се гласно насмеје). Погледај ми у очи.

Маша отворено и смело погледа своју мајку.

„Није могуће!" помислила је Ненила Макарјевна и умирила се. — „Где она мене да превари!... Откуда само да ми тако што падне на памет?... Она је још право дете..."

Она изађе.

„То је ипак грех", помисли Маша.

VI

Кистер је већ био у кревету кад је Лучков ушао у његову собу. Бретерово лице није никада изражавало с а м о ј е д а н осећај; па ни сада: — извештачена равнодушност, грубо задовољство, свест о својој надмоћи... мноштво разних осећаја огледало се у цртама његовог лица.

— Шта је? шта је? — упита га брзо Кистер.

— Шта је! Био сам тамо. Поздравили су те.

— Како су? Шта раде?

— А шта да раде!

— Јесу ли питали зашто нисам дошао?

— Јесу, чини ми се.

Лучков погледа у таваницу и поче нешто неправилно да пева. Кистер обори очи и замисли се.

— Ето видиш, — проговори Лучков промуклим и оштрим гласом: — паметан си човек, учен си човек, па ипак који пут, с допуштењем, брбљаш глупости.

— Како то?

— Ево како. Например што се тиче жена. Колико их само увек величаш! Читаш о њима песме! Све су оне за тебе анђели... Лепи су ми то анђели!

— Ја жене волим и поштујем, али...

— Али, разуме се, наравно, — прекиде га Авдеј. — Ја се с тобом не препирем. Откуд бих ја. Ја сам, разуме се, један прост човек.

— Хтео сам да кажем... да... Је ли, молим те, како то да баш данас... баш сада... почињеш тако о женама?

— Тако! — Авдеј се значајно насмеши. — Тако!

Кистер баци на свога пријатеља један продиран поглед. Он је помислио (чиста душа!) да се Маша према њему није лепо понела: сигурно га је мучила, као што то већ само жене знају...

— Ти си огорчен, мој сироти Авдеје, признај ми...

Лучков се гласно засмеје.

— Баш немам, чини ми се, разлога да се огорчавам, — рече он отежући речи и задовољно гладећи брке. — Него, знаш ли шта је, Feђа, — настављао је он у дидактичном тону: — хтео сам само да ти приметим да се вараш што се тиче жена, пријатељу драги. Веруј ти мени, Феђа, све су оне једнаке. Треба се само малчице помучити, малко обигравати око њих — и ствар је у реду. Ето, узми макар и ту Машу Перекатову...

— Шта кажеш!

Лучков поче да лупка ногом о под и климну главом.

— Шта је, на прилику, код мене особито и привлачно, је ли? Чини ми се, ништа. Ништа, је ли тако? Међутим, ето, сутра имам састанак.

Кистер се придигао, налактио се и згрануто погледао Лучкова.

— Увече, у шумици... — настављао је мирно Авдеј Ивановић. — Али, немој да мислиш штогод нарочито. Ја тек онако. Од досаде — знаш. Девојка је лепушкаста... па као мислим, што не бих? На женидбу, разуме се, и не помишљам... само тек тако, колико да растресе човек старе кости. Не волим да се мазим — али што да не учиним девојци задовољство. Слушаћемо заједно славује. То би — ако ћемо право, било нешто за тебе; али ето видиш, та женскадија не уме да гледа. Шта сам ја, рецимо, према теби?

Лучков је дуго говорио. Али Кистер га није слушао. Све му се окретало око главе. Пребледео је и превлачио руком преко лица. Лучков се у наслоњачи љуљушкао, жмирио, протезао се, — и, схватајући Кистерово узрујавање као љубомору, скоро се гушио од задовољства. Али Кистера није мучила љубомора: није њега увредило само признање, већ груба непажљивост Авдејева и његово равнодушно и презриво мишљење о Маши. Он је и даље укочено гледао бретера — и чинило му се да је сада први пут добро разгледао црте његовога лица. Због овога се, дакле, он толико заузимао! Због овога је жртвовао сопствену наклоност! Ово ли је то благотворно деловање љубави!

— Авдеје... зар ти њу не волиш? — промуца он најзад.

— О невиности! о, Аркадијо! — одврати Авдеј с пакосним смехом.

Добричина Кистер још није хтео да подлегне: он је мислио — можда се Авдеј љути и „дури" по свом обичају... он није могао да нађе нових речи за израз нових осећаја. Ко зна да се и у самом њему — у Кистеру — под тим негодовањем не крије какво друго осећање? Да га Лучковљево признање није тако непријатно дирнуло, што се ствар тиче Маше? Ко зна, Лучков је можда збиља у њу заљубљен... Али не! не! и по хиљаду пута не! Зар овај човек заљубљен?... Овај човек је гадан с његовим жучним и жутим лицем, с његовим грчевитим и мачијим покретима, са задовољно извијеном

шијом... гадан! Не, Кистер не би тајну своје љубави поверио свом оданом пријатељу таквим речима... Он би му пао у загрљај с немим заносом и са много светлих суза у очима...

— Шта је, бато? — говорио је Авдеј: — ниси очекивао, признај? сада се и сам љутиш? а? завидиш ми? признај, Феђа! је ли? а? Та, згепио сам ти девојку испред самог носа.

Кистер заусти да каже шта мисли, али окрете лице к зиду. „Објашњавати се... с киме? Нипошто!" шапутао је у себи. „Он мене не разуме... па нека! Он у мени претпоставља све саме ружне осећаје — па нека!

Авдеј је устао.

— Видим да хоћеш да спаваш, — рече он с извештаченим саучешћем: — нећу да ти сметам. Спавај мирно, драги пријатељу... спавај!

И Лучков изађе, веома задовољан самим собом.

Кистер није могао све до зоре да заспи. С грозничавом тврдоглавошћу је окретао и превртао све једну те исту мисао — добро познате муке свих несрећних љубавника; то делује на душу као мехови на угаљ који тиња.

„Чак ако је Лучков", премишљао је, „и равнодушан према њој, чак ако му се она и сама бацила око врата, он ипак није смео ни са мном, својим пријатељем, говорити о њој са толико непоштовања и тако увредљиво! Шта је она крива? Како да се човек не ражали над сиротом, неискусном девојчицом?

„Је ли могуће, ипак, да му је она заказала састанак? Заказала — баш заказала. Авдеј не лаже; он никада не лаже. Али, можда је то код ње само тако, пуста фантазија...

„Али, она њега не познаје.. Он би био у стању чак и да је увреди. После данашњега дана ја ни за шта не стојим добар... А зар га, господине Кистере, нисте ви сами хвалили и узносили? Зар нисте ви сами пробудили њену радозналост?... Али ко би могао знати ово? Ко би могао ово претпоставити?...

„Шта претпоставити? Откада ми није више пријатељ?... Ах, шта, је ли ми он уопште икада и био пријатељ? Какво разочарење! Каква поука!"

Пред Кистеровим очима окретала се читава прошлост као вртлог вихора. „Да, ја сам га волео", прошапутао је он најзад. „Зашто сам престао да га волим? тако нагло?... И да ли сам престао да га волим? Не, зашто ли сам га само заволео? Једини ја?"

Кистерово срце, препуно љубави, заволело је Авдеја баш зато што су га се сви други клонили. Али добри младић ни сам није знао колико је добар.

„Моја дужност је", настављао је он, „да опоменем Марију Сергејевну. Али како? Какво право имам ја да се мешам у туђе ствари, у туђу љубав? Откуд знам ја какве врсте је та љубав? Можда и у самом Лучкову... Не! не!" говорио је гласно, љутит, скоро расплакан, и поправљао јастуке: — „тај човек је од камена.."

„Ја сам крив... изгубио сам пријатеља... Леп пријатељ! А и она ми је красна!... Какав сам ја гадан егоиста! Не, не! из дна душе им желим срећу... Срећу! та он јој се руга!... Зашто он бојадише бркe? Та, збиља, изгледа... Ах, како сам ја смешан!" понављао је, док га је савлађивао сан.

VII

Сутрадан ујутро Кистер пође Перекатовима. При сусрету је Кистер опазио код Маше велику промену, а тако исто и Маша је нашла да се он променио; али ни једно од њих нису о томе заподевали разговора. Читавог јутра су се обоје, против обичаја, осећали некако нелагодно. Код куће је Кистер био спремио мноштво двосмислених фраза и алузија, пријатељских савета... али су му се све те примедбе учиниле потпуно узалудне. Маша је нејасно осећала, да је он проматра; њој је изгледало да он неке речи изговара с намерним значајним нагласком; али је у исто време осећала у себи узбуђење и није веровала својим запажањима. „Само да му не падне на памет да остане до увече!" мислила је она непрекидно и старала се да створи код њега утисак да је сувишан. Кистер је опет са своје стране њено снебивање и узбуђење схватао као несумњиве знаке љубави, и што је више за њу страховао, тим теже му је било да се одлучи да с њом разговара о Лучкову; а Маша је о њему упорно ћутала. Тешко је било сиротом Фјодору Фјодоровићу. Он је најзад почео да схвата

своје сопствене осећаје. Никада пре тога није му Маша изгледала дражеснија. Очигледно није спавала читаву прошлу ноћ. Лако руменило истицало се у пегама на њеном бледом лицу; струк јој се овлаш повијао; нехотични, заморени осмех није јој се губио са усана; каткада су уздрхтавала њена побледела рамена; погледи су јој се лагано разбуктавали и брзо гасили... Ненила Макарјевна је села поред њих и, можда намерно, споменула Авдеја Ивановића. Али се Маша у материном присуству беше наоружала, што кажу Французи, jusqu'aux dents,[1] и није се ничим одала. Тако је прошло читаво јутро.

— Хоћете ли да ручате с нама? — упитала је Ненила Макарјевна Кистера.

Маша је погледала устрану.

— Не, — проговори брзо Кистер и погледа на Машу. — Ви ми нећете замерити... службене обавезе... — Ненила Макарјевна је конвенционално изјавила како веома жали; одмах после ње рекао је нешто и господин Перекатов. „Ја нећу никоме да сметам", био је заустио Кистер да каже Маши док је пролазио мимо ње, али место тога, он се поклонио и прошапутао: „будите срећни... збогом... чувајте се..." и изгубио се.

Маша је дубоко уздахнула, као да осећа олакшање што је он отишао, а затим се уплашила његовог одласка. Шта ју је мучило? Љубав или радо-

[1] До зуба. — Прим. прев.

зналост? Бог зна; али, рећи ћемо још једном, довољна је била и сама радозналост да упропасти Еву.

VIII

Дуга Ливада звала се једна широка и равна пољана на десној обали речице Снежнике, удаљена један километар од имања г.г. Перекатових. Лева обала, сва покривена младом и густом церовом шумом, дизала се стрмо над речицом, која беше скоро сва обрасла дивљом лозом, сем неколико малих „затона", где су се криле дивље патке. На пола километра од речице, десно од Дуге Ливаде, почињали су благи, валовити брежуљци, по којима су ту и тамо расле старе брезе, лесковина и удика.

Сунце је залазило. У даљини је шуштао и ударао млин, час јаче, час слабије, према јачини ветра. Спахиско стадо је лено тумарало по ливади; пастир је ишао, певушећи, за стадом жедних и плашљивих оваца; овчарски пси јурили су од досаде за вранама. У шумици је ходао тамо амо Лучков са скрштеним рукама. Његов привезани коњ се често нестрпљиво одзивао на звучно рзање ждребади и кобила. По свом обичају Авдеј се љутио и стрепио је. Још неуверен да ли га Маша воли, он се већ љутио на њу, био је бесан на самог себе... али његово узбуђење било је јаче од његовог беса. Он је, најзад, застао пред једним цбуном лесковине и почео бичем да сасеца крајње листиће...

Учинило му се да чује неки лак шум... дигао је главу... На десетину корака од њега стојала је

Маша, сва зајапурена од брзог хода, са шеширом на глави, али без рукавица, са хитно везаном марамицом око врата. Она брзо обори очи и лако се заклати...

Авдеј јој приђе, неспретно и с натегнутим осмехом.

— Како сам срећан... — заусти он једва чујно.

— Веома сам задовољна... да вас видим... — упаде му у реч Маша, тешко дишући. — Ја обично шетам овуда увече... ви такође...

Лучков није умео чак ни да поштеди њену срамежљивост и да потпомогне њену невину лаж.

— Марија Сергејевна, — проговори он важно, — чини ми се, ви сте сами изволели желети.

— Да... да... — одврати Маша убрзано. — Ви сте хтели да ме видите, желели сте... — Њен глас је замро.

Лучков је ћутао. Маша бојажљиво подиже очи.

— Опростите ми, — рече он, не гледајући је: — ја сам прост човек и нисам вичан разговарати... са дамама... Ја... сам желео да вам кажем... али, изгледа, ви нисте расположени да ме саслушате...

— Говорите...

— Пошто ви наређујете... Дакле, рећи ћу вам отворено, да сам већ давно, откад сам имао част да се с вама упознам...

Авдеј је застао. Маша је очекивала да заврши.

— Уосталом, ја не знам зашто вам све ово говорим... Своју судбину свеједно човек не може преиначити...

— Ко зна...

— Знам ја! — одврати Авдеј мрачно. — Ја сам навикао да сносим њене ударце!

Маши је изгледало да се Лучков бар сада не би требао жалити на своју судбину.

— Има на свету добрих људи, — примети она с осмехом: — чак и претерано добрих...

— Ја вас разумем, Марија Сергејевна, и, верујте, знам да оценим ваше осећаје... Ја... ја... Ви се нећете љутити?

— Не... Шта би хтели да кажете?

— Хтео бих вам рећи... да ми се допадате... Марија Сергејевна, да ми се ванредно допадате...

— Ја сам вам веома захвална, — прекиде га Маша збуњено; срце јој се стегло од ишчекивања и страха. — Ах, погледајте, господине Лучкове, — наставила је, — погледајте овај призор!

Она му је показивала пољану, ишарану дугим вечерњим сенкама, преливену пурпуром сунца на залазу.

Радујући се у себи што је разговор нагло скренуо другим правцем, Лучков је почео да се „диви" призору. Стао је поред Маше...

— Волите ли природу? — упита га она наједаред, окренувши брзо главу и погледавши га оним умиљатим, радозналим и меким погледом, који је, као и звонки гласић, својствен само младим девојкама.

— Да... природа... наравно... — прогунђа Авдеј. — Наравно... пријатно је тако прошетати

увече, ма да, морам признати, ја, као војник, нисам баш упућен у нежне ствари.

Лучков је често понављао да је он „војник”. Наступило је кратко ћутање. Маша је и даље гледала низ пољану.

— Како би било да одем? — помисли Авдеј. — Којешта! Само храбро!... Марија Сергејевна... — поче он прилично сигурним гласом.

Маша се окрете према њему.

— Опростите ми, — поче он као шалећи се: — али, дозволите ми да и ја са своје стране дознам шта ви о мени мислите, осећате ли неку... онако... наклоност према мојој личности?

— Боже мој, како је неспретан! — рече Маша у себи. — Знате ли, господине Лучкове, — одговори му она с осмехом: — да није увек лако дати на одлучно питање одлучан одговор?

— Па ипак...

— Али, шта ће вам то?

— Молим вас, хтео бих, ипак, да знам...

— Него.. Је ли истина да сте ви велики дуелист? Реците ми, је ли истина, — проговори Маша са бојажљивом радозналошћу: — кажу да сте већ њих неколико убили?

— Дешавало се, — одврати Авдеј равнодушно и поглади брке.

Маша га пажљиво погледа.

— Овом истом руком... — прошапута она.

Међутим се у Лучкову разбуктала крв. Већ више од четврт сата пред њим се кретала млада, лепушкаста девојка...

— Марија Сергејевна, — поче он наново оштрим и чудноватим гласом: — сад ви знате моје осећаје, знате и зашто сам желео да вас видим... Ви сте били тако добри... Реците и ви мени, најзад, чему бих се могао надати...

Маша је окретала у руци један дивљи каранфил... Она са стране баци поглед на Лучкова, поцрвене, намести се и рече: — „Ви говорите којешта", па му пружи цветак.

Авдеј је ухвати за руку.

— Ви ме, дакле, волите! — узвикну он.

Маша се сва охлади од страха. Она није имала намеру да Авдеју изјављује љубав; она ни сама још није била начисто да ли га воли, међутим ето, он хоће да је претекне, хоће да је присили да се изјасни, — он је, дакле, не разуме... Та мисао је севнула у Машиној глави брже од муње. Никако није очекивала тако брз расплет... Маша је као радознало дете цео дан питала саму себе: „Је ли могуће да ме Лучков воли?" и сањарила о пријатној вечерњој шетњи, о разговору пуном поштовања и нежности, у мислима кокетовала, навикавала тога дивљака на своје друштво, дозвољавала да јој при растанку пољуби руку... а место свега тога...

Место свега тога она је осетила на свом образу Авдејеве чекињасте брке...

— Будимо срећни, — шапутао је он: — та на свету постоји само једна срећа!...

Маша се стресла, с ужасом отскочила устрану и, сва бледа, застала, наслонивши се руком на једну брезу. Авдеј се некако страшно смејао.

— Опростите ми, — муцао је, прилазећи јој ближе: — ја, збиља, нисам мислио. . .

Маша је ћутећи гледала на њега, разрогачених очију. . . Непријатан осмех кривио је његове усне... на лицу су му се појавиле црвене пеге. . .

— Шта се бојите? — настављао је он: — врло важно! Та међу нама је све. . . већ. . .

Маша је ћутала.

— Али, оставите се! . . . какве су то глупости? то је тек само тако. . .

Лучков пружи руку према њој.

Маша се сетила Кистера, сетила се његових речи „чувајте се", премрла је од страха и завикала доста крештавим гласом:

— Тањуша!

Иза грмена лесковине се појавило округло собаричино лице. . . Авдеј се потпуно збунио. Умирена присуством своје служавке, Маша се није мицала с места. Али бретер је сав задрхтао од наступа љутине; очи су му се намрштиле; он је стегнуо шаке и грчевито се засмејао.

— Браво! браво! Паметно — нема шта! — повика он.

Маша се укочи.

— Ви сте, како видим, предузели све мере предострожности, Марија Сергејевна? Осторожност је увек добродошла. Гле ти само? У наше време су

госпоћице далековидније од старица. И то ми је љубав!

— Ја не знам, господине Лучкове, ко вам је дао право да говорите о љубави... каква љубав?

— Како то, ко? Ви сами! — прекиде је Лучков: — таман посла! — Он је осећао да упропашћава читаву ствар, али није могао да се савлада.

— Ја сам непромишљено поступила, — проговори Маша... — Ја сам попустила вашој молби, уздајући се у вашу délicatesse... али ви не разумете француски — у вашу учтивост...

Авдеј је пребледео. Маша га је погодила у само срце!

— Ја не разумем француски... можда; али разумем... разумем да вам се било прохтело да ми се наругате.

— Нипошто, Авдеје Ивановићу... мени је чак веома жао.

— Молим вас, не говорите ми ту сад о вашем сажаљењу, — прекиде је Авдеј плаховито: — поштедите ме бар од таквих ствари!

— Господине Лучкове...

— Не гледајте ме, молим вас, као каква војвоткиња... Узалуд вам мука! нећете ме заплашити.

Маша је устукнула један корак натраг, нагло се окренула и отишла.

— Изволите ли да вам пошаљем вашега пријатеља, ваше пастирче, оног нежног Срдашковића, Кистера? — повика Авдеј за њом. Он је губио памет. — Шта, да није тај пријашко?...

Маша му није ништа одговорила, већ је хитро одмицала, сва радосна. Било јој је лако, и поред свега страха и узбуђења. Као да се била пробудила из тешкога сна, као да је из тамне собе изашла на ваздух, на сунце... Авдеј је као суманут погледао око себе, у немом бесу скршио једно младо стабло, скочио на коња, и тако му јаросно забо мамузе, тако немилосрдно трзао и вукао узде, да сирота животиња, пошто је за четврт сата превалила око осам километара, умало није још исте ноћи угинула...

Кистер је узалудно чекао Лучкова до поноћи, а сутрадан ујутро сам пође к њему. Посилни је јавио Фјодору Фјодоровићу да се господин одмара и да је наредио да никога не прима. „Зар ни мене?" — Ни ваше благородје. — Кистер у мучном немиру прође два-три пут улицом, па се врати кући. Момак му даде цедуљицу.

— Од кога је?

— Од Перекатових. Донео је Артјомка-вратар.

Кистеру задрхташе руке.

— Поздрављају вас. Моле за одговор. Да ли да почастим Артјомку ракијом?

Кистер лагано отвори цедуљу и прочита ове редове:

„Драги, добри Фјодоре Фјодоровићу!

„Веома, в е о м а ми је потребно да вас видим. Дођите, ако можете, још данас. Немојте да одбијете моју молбу, молим вас у име нашег старог

пријатељства. Кад би само знали... уосталом, све ћете дознати. До виђења, дакле, — је ли?

Marie."

„P. S. Дођите на сваки начин још данас".

— Могу ли почастити ракијом Артјомку-вратара?

Кистер је дуго и с недоумицом гледао у лице свога посилнога, а затим, не рекавши ни речи, изашао.

— Господин је наредио да те почастим ракијом и да и ја попијем коју чашицу с тобом, — говорио је Кистерев посилни Артјомки-вратару.

IX

Маша је с тако јасним и племенитим изразом на лицу пошла усусрет Кистеру, кад је овај ушао у гостинску собу, тако му је срдачно и снажно стегла руку, да му је срце закуцало од радости и свалио му се грдан терет с душе. Међутим Маша му није рекла ни речи и одмах је изашла из собе. Сергије Сергејевић је седео на дивану и бацао „пасијанс". Почели су да разговарају. Сергије Сергејевић не беше још стигао да по обичају вешто окрене разговор на свога пса, кад се Маша већ вратила са карираним свиленим појасом на хаљини, са појасом који се Кистеру нарочито допадао. Дошла је и Ненила Макарјевна и љубазно поздравила Фјодора Фјодоровића. Док су ручали, сви су се смејали и шалили; сам Сергије Сергејевић се одушевио и

исприповедао један од највеселијих несташлука из свога детињства, — кријући, као ној, главу од жене.

— Хајдемо да се прошетамо, Фјодоре Фјодоровићу, — рекла је после ручка Маша Кистеру, са изразом оне нежне власти у гласу која као да зна да ћете јој се радо покорити. — Морам да поразговарам с вама о једној важној, важној ствари, — додала је она са неком свечаном грацијом, навлачећи шведске рукавице. — Хоћеш ли и ти с нама, maman?

— Нећу, — одвратила је Ненила Макарјевна.

— Али ми не идемо у парк.

— Него куда?

— У Дугу Ливаду, у шумицу.

— Узми собом Тањушу.

— Тањуша, Тањуша! — звучно повика Маша, излетев из собе лакше него птица.

Четврт сата касније, Маша је шетала са Кистером по Дугој Ливади. Пролазећи поред стада, она је својој омиљеној кравици дала мало хлеба, погладила је по глави и рекла и Кистеру да је помази. Маша је била весела и много је говорила. Кистер јој је радо секундирао, иако је нестрпљиво очекивао објашњења. . . Тањуша је ишла иза њих на пристојном размаку и само је каткада препредено погледала на госпођицу.

— Јесте ли љути на мене, Фјодоре Фјодоровићу? — упитала је Маша.

— На вас, Марија Сергејевна? Али, забога, зашто?

— А прекјуче... сећате ли се?

— Били сте рђаво расположени... више ништа.

— Зашто идемо овако одвојени? дајте овамо вашу руку. Ево овако... И ви нисте били расположени.

— Јест, нисам.

— Али сам данас расположена, зар не?

— Данас, изгледа, јесте...

— А знате ли зашто? Зато јер... — Маша значајно климну главом. — Ја већ знам зашто... Зато јер сам данас с вама, — додаде она не гледајући у Кистера.

Кистер лако стегну њену руку.

— А зашто ме не питате?... — упита Маша полугласно.

— О чему?

— Али, не претварајте се... о мом писму.

— Чекао сам...

— Ето зато сам и весела што сам с вама, — упаде му Маша живо у реч: — зато што сте добар, нежан човек, зато што нисте у стању... parce que vous avez de la délicatesse.[1] Вама то могу рећи: ви разумете француски.

Кистер је разумео француски, али Машу апсолутно није могао да разуме.

— Уберите ми овај цветак, ето тај... како је леп! — Маша је с уживањем посматрала цвет, а онда, нагло ослободивши своју руку, поче да са

[1] Зато што сте деликатни. — Прим. прев.

осмехом и брижљиво увлачи танану стабљику у петљу Кистерове кабанице. Њени танки прсти су скоро дирали његове усне. Он погледа најпре прсте, а затим њу. Она климну главом, као да каже: можете... Кистер се наже и пољуби врх њене рукавице.

Утолико су стигли до познате шумице. Маша је одједном постала замишљена и најзад је потпуно ућутала. Дошли су до оног истог места, где ју је чекао Лучков. Изгажена трава не беше још стигла да се поисправи; сломљено младо стабло беше већ увенуло, листићи су се на њему већ почели завијати и сушити. Маша погледа око себе, па се одједном обрати Кистеру:

— Знате ли зашто сам вас довела овамо?

— Не, не знам.

— Не знате?... Зашто ми данас нисте ништа рекли о вашем пријатељу господину Лучкову? Ви га увек толико хвалите...

Кистер обори очи и заћута.

— Знате ли, — проговори Маша прилично тешко, — да сам му јуче била заказала... овде... састанак?

— То сам знао, — одврати мукло Кистер.

— Знали сте?... А! Сад разумем зашто сте прекјуче... Господин Лучков је, изгледа, био већ стигао да се похвали својом победом.

Кистер заусти да одговори...

— Не говорите, не одговарајте ми ништа... Ја знам — он је ваш пријатељ; ви би били у стању да

га браните. Ви сте знали, Кистере, знали сте... Како ме нисте спречили да направим такву глупост? Зашто ме нисте извукли за уши, као дете? Ви сте, дакле, знали... и било вам је свеједно?

— Али, какво сам ја имао право...

— Какво право!... право пријатељства. Али, и он је ваш пријатељ... Стид ме је, Кистере... Он је ваш пријатељ... Тај човек се јуче према мени тако понашао...

Маша се окрете устрану. Кистерове очи запламтеше; он побледе.

— Али, оставите, немојте да се љутите... Чујете ли, Фјодоре Фјодоровићу, немојте да се љутите. Све ће на добро да се окрене. Мени је веома мило што је дошло до јучерашњег објашњења... баш објашњења, — додаде Маша. — Шта мислите, зашто сам почела да говорим с вама о томе? Мислите можда зато да вам се пожалим на господина Лучкова? Којешта! Ја сам га већ и заборавила. Али ја сам крива пред вама, мој добри пријатељу... Хоћу да се објаснимо, хоћу да вас замолим за опроштење... за савет. Ви сте ме навикли на искреност; с вама ми је тако лако... Нисте ви некакав Лучков!

— Лучков је неспретан и груб, — тешко изговори Кистер, — али...

— Шта, али? Како вас није стид да данас кажете: али? Он је груб и неспретан и зао и самољубив... Чујете ли: *и*, а не *али*.

— Ви говорите под утиском срџбе, Марија Сергејевна, — проговори Кистер тужно.

— Срџбе? Какве срџбе? Погледајте ме: зар тако изгледа неко ко се срди? Чујте, — настављала је Маша: — мислите о мени шта хоћете.... али ако мислите да данас кокетирам с вама из освете, онда... онда... — Сузе јој навреше у очи: — онда ћу се озбиљно на вас расрдити.

— Марија Сергејевна, будите са мном искрени...

— О глупи човече! О, како ништа не схватате! Та погледајте ме, зар нисам искрена с вама, зар ме не видите сву, скроз?

— Е па лепо... јест; верујем вам, — одговори Кистер с осмехом, видећи је како се брижљиво старa да ухвати његов поглед, — али ми онда реците, шта вас је побудило да закажете Лучкову састанак?

— Шта? Не знам ни сама. Он је желео да разговара са мном у четири ока. Изгледало ми је као да све још није имао времена и прилике да се искаже. Сад се исказао! Слушајте: он је, можда, и необичан човек, али — он је, збиља, глуп... Он не зна ни две речи да каже. Он је просто — неучтив. Уосталом, ја њега и не кривим много... он је могао лако да помисли да сам ја ветрењаста, луцкаста девојка. Ја с њим нисам скоро никако ни разговарала... Истина, он је дражио моју радозналост, али сам мислила да човек који заслужује да буде ваш пријатељ...

— Молим вас, не говорите о њему као о мом пријатељу, — прекиде је Кистер.

— Не, не, ја нећу да вас завадим.

— Боже мој, за вас сам ја у стању да жртвујем не само пријатеља него и... Између мене и Лучкова све је већ свршено! — хитро додаде Кистер.

Маша му се пажљиво загледа у лице.

— Али, манимо се њега! — рече она. — Нећемо више о њему да разговарамо. Нека ми ово буде поука за будућност. Сама сам крива. Кроз читавих неколико месеци ја сам скоро свакодневно посматрала једнога доброга, паметнога, веселога и нежнога човека који... — Маша се збуни и ушепртљи: — који је, чини ми се, исто тако и мени... малко... поклањао пажњу... а ја, глупа, — настави она брзо, — запоставила сам њега ономе... не, не, нисам га запоставила, него...

Она обори главу и збуњено заћута.

Кистер се запрепасти. — Није могуће! — мислио је у себи.

— Марија Сергејевна! — проговори он најзад.

Маша подиже главу и заустави на њему поглед, пун неисплаканих суза.

— Зар се нисте досетили о коме говорим? — упита га она.

Кистер јој, тешко дишући, пружи руку. Маша је одмах ватрено ухвати.

— Ви сте као и пре мој пријатељ, је ли тако?... Зашто не одговарате?

— Ја сам ваш пријатељ, то ви знате, — промуца он.

— И ви ме не осуђујете? Ви сте ми опростили?... Ви ме разумете! Ви се не ругате девојци која је јуче заказала састанак једноме, а данас већ разговара са другим овако као ја с вама... Је ли истина да ми се не ругате?... — Машино лице је пламтело; она је обема рукама држала Кистерову руку...

— Да се ругам вама, — одговорио је Кистер: — ја... ја... та ја вас волим... ја вас волим!... — ускликну он.

Маша покри лице рукама.

— Зар не знате већ одавно, Марија Сергејевна, да вас волим?

X

Три недеље после тога сусрета, Кистер је седео са̂м у својој соби и писао писмо својој мајци:

„Драга мати,

„Хитам да вам саопштим једну велику радост: ја се женим. Ова вест ће вас зачудити, вероватно само зато што у мојим ранијим писмима нисам ништа спомињао о тој тако важној промени у мом животу, — а знате да сам навикао да с вама делим све своје осећаје, све радости и несреће. Лако ћу вам објаснити узроке свога ћутања. Пре свега, и са̂м сам тек недавно дознао да сам вољен; а затим, ја сам са своје стране такође недавно осетио сву снагу свог осећаја. У једном од првих мојих писама одавде, ја сам вам говорио о Перекатовима, нашим суседима; женим се њиховом јединицом Маријом. Чврсто сам уверен да ћемо обоје бити срећни; она није у мени

изазвала тек тренутну страст, већ дубок и искрен осећај у коме се пријатељство слило с љубављу. Њена весела и кротка нарав потпуно одговара мојим наклоностима. Она је образована, паметна, дивно свира на клавиру... Да је само можете видети!! Шаљем вам њен портрет који сам ја нацртао. Сувишно је, ваљда, и да наглашавам да је она сто пута лепша од свог портрета. Маша вас већ воли као ћерка и једва чека дан кад ће вас видети. Ја имам намеру да дам оставку на службу у војсци, да се настаним на селу и да се латим газдовања. Стари Перекатов има имање од четири стотине душа у одличном стању. Ви видите да моја одлука заслужује похвалу и са материјалног гледишта. Узећу отсуство и доћи ћу к вама у Москву. Чекајте ме најдаље кроз две недеље. Мила, добра мамице — како сам срећан!... Загрлите ме" итд.

Кистер је сложио и запечатио писмо, устао, пришао прозору, попушио лулу, мало промислио, а затим се вратио столу. Узео је мали лист поштанске хартије, брижљиво замочио перо у мастило, али дуго није почињао да пише: мрштио је обрве, дизао очи према таваници, гризао крај пера... Најзад се одлучио — и за неких четврт сата саставио ово писмо:

„Поштовани господине

Авдеје Ивановићу,

„Од ваше последње посете (тј. ево већ три недеље) ви ме не поздрављате, не разговарате са мном

и као да избегавате да се са мном сретнете. Нема спора, сваки човек је слободан да поступа како сам хоће; ви сте желели да прекинете наше познанство — и ја, верујте ми, немам намеру да вам се жалим на самог вас; немам намеру и нисам научио да се било коме натурам; довољна ми је свест да сам у праву. Сада вам пишем — по осећају дужности. Ја сам запросио руку Марије Сергејевне Перекатове и добио сам њен пристанак, а тако исто и пристанак њених родитеља. Саопштавам ту вест — право и непосредно в а м а, да би се избегли свакн неспоразуми и сумњичења. Морам вам отворено признати, поштовани господине, да не могу водити нарочитог рачуна о мишљењу човека који сам не обраћа ни најмање пажње на мишљење и осећаје других људи, па вам пишем једино стога што нећу у овом случају чак ни да изгледа као да сам можда радио или да радим штогод потајно. Смем да кажем: ви мене познајете — и нећете овај мој садашњи поступак приписати никаквоме другоме, рђавом, осећају. Говорећи с вама последњи пут, не могу а да вам не пожелим, сећајући се нашега старога пријатељства, свих могућих добара у животу.

С искреним поштовањем, остајем, цењени господине, ваш покорни слуга

Фјодор Кистер".

Фјодор Фјодоровић је послао то писмо ономе коме је било адресовано, обукао се и наредио да му се запрегну кола. Весео и безбрижан шетао је, пе-

вушећи, по својој собици, чак је два-три пут поскочио, затим је савио једну свешчицу романса̂ и везао је плавом пантљиком... Врата су се отворила — и у кабаници без еполета, с капом на глави, ушао је Лучков. Кистер се, пренеражен, укочио на сред собе, не стигав још да свеже машну на пантљици.

— Ви се жените са Перекатовом? — упита Авдеј мирним гласом.

Кистер плану.

— Поштовани господине, — поче он, — улазећи у собу, пристојни људи скидају капу и поздрављају се.

— Опростите, — рече бретер отсечно и скиде капу. — Добар дан.

— Добар дан, господине Лучкове. Ви ме питате, женим ли се са госпођицом Перекатовом? Зар нисте прочитали моје писмо?

— Ваше сам писмо прочитао. Ви се жените. Честитам.

— Примам вашу честитку и захваљујем вам. Али, сад морам да идем.

— Ја бих хтео да се с вама објасним, Фјодоре Фјодоровићу.

— Изволите, врло радо, — одговори добричина. — Ја сам, морам признати, и очекивао то објашњење. Ваше понашање према мени је тако чудновато, и ја, чини ми се, нисам заслужио... или бар, нисам могао очекивати... Али, изволите ли сести? Хоћете ли да запалите лулу?

Лучков је сео. У његовим покретима опажао се замор. Он мрдну брцима и подиже обрве.

— Реците ми, Фјодоре Фјодорићу, — поче најзад он: — зашто сте се тако дуго преда мном претварали?

— Како то?

— Зашто сте изигравали тако... беспрекорно биће, кад сте исто такав човек као и сви ми, грешни?

— Ја вас не разумем... Да вас нисам чиме увредио?

— Ви ме не разумете... рецимо. Постараћу се да говорим јасније. Реците ми, например, отворено: јесте ли давно осећали наклоност ка госпођици Перекатовој или сте успламтели напрасном страшћу?

— Ја не бих желео, Авдеја Ивановићу, да разговарам с вама о својим односима према Марији Сергејевној, — одговори хладно Кистер.

— Тако. Како желите. Само ми онда дозволите, молим вас, да верујем да сте ме вукли за нос.

Авдеј је говорио веома лагано и растегнуто.

— Ви то не можете мислити, Авдеје Ивановићу; ви ме познајете.

— Ја вас познајем?... ко вас познаје? Туђа душа је — тамна шума, а роба се споља показује. Знам да читате немачке песме са много осећања, чак са сузама у очима; знам да сте на зидовима вашега стана повешали разне географске карте;

знам да брижљиво негујете своју личност; то знам... а друго не знам ништа...

Кистер поче да се љути.

— Дозволите ми да упитам, — упита он најзад: — какав је циљ ваше посете? Три недеље ме нисте поздрављали, а сада сте дошли к мени, изгледа, с намером да ми се потсмевате? Ја, поштовани господине, нисам деран и никоме нећу дозволити...

— Али, молим вас, — прекиде га Лучков: — молим вас, Фјодоре Фјодорићу, ко би смео да вам се потсмева? Ја сам, напротив, дошао к вама с најпокорнијом молбом, и то: да будете толико љубазни па да ми објасните в а ш е понашање према мени. Дозволите ми да вас упитам: зар ме нисте ви насилу упознали са породицом Перекатових? Зар нисте ви уверавали вашега понизног службеника да ће му се душа расцветати? Зар ме, најзад, нисте ви спанђали с узорном Маријом Сергејевном? Зашто да не претпоставим да сам баш в а м а дужан за оно последње пријатно објашњење, о коме сте, вероватно, већ извештени надлежним путем? Та, вереница приповеда ваљда све свом веренику, а нарочито своје н е в и н е несташлуке. Зашто да не верујем да ми је баш вашом милошћу прикачена тако дивна носина? Та ви сте тако свесрдно узимали учешћа у мом „расцветавању.”

Кистер се прође по соби.

— Слушајте, Лучкове, — рече он најзад: — ако сте ви збиља, без шале, уверени у то што говори-

те, — што ја, морам признати, не верујем, — онда ми дозволите да вам кажем: грех је и срамота тако увредљиво тумачити моје поступке и намере. Ја нећу да се оправдавам... Ја апелујем на вашу сопствену савест, на ваше памћење.

— Да; памтим да сте се непрестано дошаптавали са Маријом Сергејевном. А затим, дозволите ми да вас опет нешто упитам: да нисте били код Перекатових после извесног разговора са мном? После оне вечери кад сам се ја, као будала, избрбљао пред вама, као пред својим најбољим пријатељем, о заказаном састанку?

— Како! Зар ме сумњичите да сам...

— Не сумњичим ја никога ни за шта, — прекиде га Авдеј са хладноћом која убија: — за шта не сумњичим и самога себе; али ето, имам и ту ману да верујем да други људи нису бољи од мене.

— Ви се варате, — одврати Кистер ватрено: — други су људи бољи од вас.

— На чему им најучтивије честитам, — одговори Лучков мирно, — али...

— Али, — прекиде сад њега разљућени Кистер: — сетите се каквим изразима сте ми приповедали о... том састанку, о... Уосталом, сва ова објашњавања неће ништа користити, ја видим... Мислите о мени што год вам је драго, и поступајте како знате.

— То ми се боље свиђа, — примети Авдеј. — Почели сте и против своје воље да говорите искрено.

— Како год знате! — понови Кистер.

— Ја разумем ваш положај, Фјодоре Фјодоричу, — настављао је Авдеј са извештаченим учешћем. — Непријатно је, стварно је непријатно. Играо човек улогу, играо, и нико није опажао да глуми; кад наједаред...

— Кад бих могао веровати, — прекиде га Кистер, стиснувши зубе, — да из вас сада говори увређена љубав, осетио бих према вама сажаљење, опростио бих вам... Али се из ваших прекора, из ваших клевета чује једино крик рањеног самољубља... и ја не осећам према вама никаквог сажаљења... Ви сте сами заслужили своју судбину.

— Буди бог с нама, шта човек говори! — примети Авдеј полугласно. — Самољубље, — настави затим: — можда; да, да, моје самољубље је, како кажете, рањено, дубоко, неподношљиво. Али ко није самољубив? Можда ви? Јесте, ја сам самољубив и, например, нећу никоме дозволити да ме сажаљева...

— Нећете дозволити? — одврати гордо Кистер. — Какав је то израз, уважени господине! Не заборављајте да сте везу између нас двојице ви сами прекинули. Молим вас да се према мени понашате као према страном човеку.

— Прекинуо! Прекинуо везу! — понови Авдеј. — Разумите ме: ја вас нисам поздрављао и нисам долазио к вама из сажаљења према вама; дозволићете ми, ваљда, да вас жалим, пошто и ви жалите мене!... Нисам хтео да вас доводим у ла-

жан положај, да изазивам у вама грижу савести.... Ви разговарате ту о некој нашој вези... као да би ви могли остати мој пријатељ и после ваше свадбе, као што сте били раније! Маните! Ви сте и раније одржавали са мном познанство само зато да би могли уживати у вашем уображеном превасходству...

Авдејева бесавесност је замарала и револтирала Кистера.

— Да прекинемо овај непријатни разговор! — повика он најзад. — Морам признати да збиља не разумем шта вас је навело да ме почастите вашом посетом?

— Ви не разумете зашто сам дошао к вама? — упита Авдеј радознало.

— Апсолутно не разумем.

— Не ..е?

— Кад вам кажем...

— Чудновато!... Баш чудновато! Ко би то могао очекивати од тако паметног човека!

— Дед, изволите се, најзад, изјаснити...

— Ја сам дошао, господине Кистере, — проговори Авдеј лагано, устајући с места: — дошао сам да вас позовем на двобој, јесте ли разумели? Хоћу да се бијем с вама. А! Ви сте ваљда мислили да ћете се тек тако мене решити? Зар нисте знали с каквим човеком имате посла? Да бих ја дозволио...

— Врло добро, — прекиде га Кистер хладно и отсечно. — Ја примам ваш позив. Изволите ми послати вашега секунданта.

— Да, да, — настављао је Авдеј, којем је, као мачки, било жао да се тако брзо растане од своје жртве, — морам признати да ћу са особитим задовољством сутра уперити цев свога пиштоља на ваше идеално и плаво лице.

— Ви, чини ми се, грдите после позива, — примети Кистер презриво. — Идите, молим вас. Ја се за вас стидим.

— Зна се: деликатес!... А, Марија Сергејевна! ја не разумем француски! — прогунђа Авдеј стављајући капу на главу. — До пријатног виђења, Фјодоре Фјодоричу!

Он се поклони и изађе.

Кистер се неколико пута прошао по соби. Лице му је пламтело, прси су му се снажно надимале. Није био бојажљив и није се срдио; али се гадио од помисли каквога човека је некада сматрао за свога пријатеља. Мисао о двобоју с Лучковим га је скоро радовала... Тако ће се одједном ослободити своје прошлости, прескочиће преко тога камена, а затим запливати по тихој реци... „Дивно, — мислио је он: — и освојићу своју срећу". — Чинило му се да му се Машин лик смеши и да му наговештава победу. — „Ја нећу погинути! не, ја нећу погинути!" понављао је он с мирним осмехом. На столу је лежало писмо које беше написао за своју мајку... За тренутак срце му се стеже. Он се одлучи да за сваки случај још не шаље писмо. У Кистеру се збивао онај пораст животне снаге који човек опажа код себе пред опасношћу. Он је

мирно размишљао о свима могућим последицама двобоја. У мислима је себе и Машу излагао искушењима несреће и растанка — и гледао с надом у будућност. Давао је сам себи реч да неће убити Лучкова... Нешто га је неодољиво вукло к Маши. Нашао је секунданта, на брзу руку средио своје послове и, одмах после ручка, отишао к Перекатовима. Целе вечери је Кистер био весео, чак можда и сувише весео.

Маша је много свирала на клавиру, није ништа предосећала и нежно је с њиме кокетовала. Њега је у почетку огорчавала та њена безбрижност, али је касније баш ту Машину безбрижност сматрао као добар знак — па се обрадовао и умирио. Она му је из дана у дан постајала све више одана; она је јаче осећала чежњу за срећом него ли потребу страсти. Сем тога, Авдеј ју је одучио од свих претераних жељâ и она се радо и занавек од њих одрекла. Ненила Макарјевна је волела Кистера као сина. Сергије Сергејевић се, по навици, угледао на своју жену.

— До виђења, — рекла је Маша Кистеру кад га је испратила до претсобља и гледала је с тихим осмехом како јој он нежно и дуго љуби руке.

— До виђења, — одговорио је уверено Фјодор Фјодоровић: — до виђења.

Али, кад је одмакао око пола километра од Перекатовљеве куће, он се придигао у колима и почео с неким нејасним немиром да погледом тражи осветљене прозоре... Али, у кући је све било мрачно, као у гробу.

XI

Сутрадан, нешто пре 11 сати, дошао је по Кистера његов секундант, један стари, заслужни мајор. Добри старац је гунђао и гризао своје седе брке, бацајући дрвље и камење на Авдеја Ивановића... Дошла су кола. Кистер је предао мајору два писма, једно за мајку, друго за Машу.

— Шта ће вам то?

— Ко зна...

— Којешта! ми ћемо га оборити, као јаребицу.

— Ипак је боље...

Мајор је љутито стрпао обадва писма у џеп своје кабанице.

— Хајдемо.

Кренули су. У једној малој шумици, на два километра од села Кирилова, очекивао их је Лучков са својим секундантом, оним намирисаним пуковским ађутантом, својим пређашњим пријатељем. Време је било дивно; птице су мирно цвркутале; недалеко од шумице орао је један сељак њиву. Док су секунданти одмеравали размак, правили баријеру, прегледали и пунили пиштоље — противници се нису чак ни погледали. Кистер је са безбрижним изразом шетао тамо амо, машући једном откинутом гранчицом; Авдеј је стојао непокретно, скрштених руку и намрштених обрва. Дошао је одлучни тренутак. „Почните, господо!" Кистер је брзо пришао баријери, али није стигао да направи ни пет корака, кад је Авдеј опалио. Кистер се стресао, коракнуо још једном, заклатио се, оборио гла-

ву... Колена су му поклецнула... он се свалио у траву, као врећа. Мајор му је притрчао... „Је ли могуће?" шапутао је самртник...

Авдеј је пришао убијеноме. На његовоме натуштеном и измршавелом лицу огледала се свирепа, жестока жалост... Он погледа ађутанта и мајора, саже главу, као кривац, попе се ћутећи на коња и одјаши кораком право пуковниковом стану.

Маша... живи негде и данданас.

1846 год.

Три портрета

„Суседство" је један од најважнијих непријатности живота на селу. Познавао сам једнога спахију из Вологодске губерније који је сваком згодном приликом понављао ове речи: „Хвала Богу, ја немам суседа̂", — и, морам признати, нисам могао а да не завидим томе срећном човеку. Моје сеоце налази се у једној од најнасељенијих губернија читаве Русије. Ја сам опкољен мноштвом суседа, почев од добронамерних и угледних спахија у широким фраковима и још ширим прслуцима, — па све до извиканих бекрија̂ у душанкама са дугачким рукавима и тако званим „фимским" чвором на леђима. Међу свима тим племићима ја сам ипак, случајно, пронашао једнога веома љубазног детића: служио је раније у војсци, затим је поднео оставку и стално се настанио у селу. По његовом причању, он је служио две године у б . . . ском пуку; али ја никако не могу да разумем како је тај човек уопште могао вршити икакву дужност, не само читаве две године већ чак ни цигла два дана. Он је био рођен за „спокојан живот и села тих мир", то јест за лепо и безбрижно животарење, које, приметићу у заградама, има својих великих и неисцрп-

них лепота̂. Имао је доста пристојан иметак:. не водећи велике бриге о господарству, он је трошио око десет хиљада рубаља сваке године, нашао је одличног кувара (мој пријатељ био је љубитељ доброг залогаја); а затим, набављао је из Москве најновије француске књиге и часописе. На руском језику читао је једино извештаје свога управника имања, па и то доста тешко. Од раног јутра (сем ако је одлазио у лов) па све до ручка и за самим ручком није скидао са себе кућну кабаницу; претурао је којекакве имањске цртеже или је одлазио у шталу или у шупу за вршидбу и шалио се са сељанкама, које су у његовом присуству замахивале шибацима, што се вели, да се покажу. После ручка се мој пријатељ веома брижљиво облачио пред огледалом и онда је одлазио каквом суседу, којега је Бог наградио са две-три лепушкасте кћерке; он се безбрижно и мирољубиво удварао некој од њих, играо је с њима „жмуре", враћао се кући доста касно и одмах падао у дубок, јуначки сан. Није му никада могло бити досадно, јер се никада није одавао потпуном нераду, а у послу није био избирач и могла га је забавити ма каква ситница, као какво дете. С друге пак стране, живот за њега није претстављао богзна какву вредност; тако, кад би терали каквог курјака или лисицу, он је свога коња пуштао у сав трк по таквим јаругама да ја ни данданас не могу да разумем како није сто пута сломио себи врат. Он је спадао у оне људе који вас наводе на помисао да ни сами не знају шта

вреде, да се под њиховом спољашњом великодушношћу крију моћне и крупне страсти; али, кад би само могао наслутити да о њему имате слично мишљење, он би вам се насмејао у брк; најзад, морам признати, и сâм мислим, ако је мој пријатељ у младости и имао какву, макар и нејасну, али јаку чежњу ка ономе што веома дражесно зову „нешто узвишено", та се чежња у њему већ давно смирила и спарушила. Он је био прилично дебео и здравље га је одлично служило. У наше доба немогуће је не волети људе који мало мисле на себе, јер су такви веома ретки... а мој пријатељ беше на своју личност скоро потпуно заборавио. У осталом, чини ми се, ја о њему и сувише много говорим — а то моје брбљање је тим мање умесно што он уопште није предмет моје приповетке. Звао се Петар Фјодоровић Лучинов.

Једнога јесењега дана бесмо се састали, нас петшест познатих ловаца, код Петра Фјодоровића. Цело јутро бесмо провели у пољу, уловили смо два курјака и мноштво зечева и вратили се кући у оном усхићено-пријатном расположењу које обухвата сваког пристојног човека после успелог лова. Спуштао се мрак. Ветар је све јаче и јаче беснео по тамним пољанама и с шумом повијао оголеле круне бреза и липа око Лучиновљеве куће. Стигли смо и сјахали... На трему сам застао и бацио поглед унаоколо: по сивоме небу су се тешко вукли дуги облаци; тамно-риђе џбуње савијало се на ветру и жалостиво шуштало; жута трава се малаксало и

тужно повијала по земљи; јата дроздова прелетала су по брекињама, које су биле начичкане јаркопурпурним гроздовима; по танким и кртим брезовим гранчицама скакутале су и звиждукале сенице; у селу су промукло лајали пси. Мене ухвати нека сета... тако да сам се истински обрадовао кад смо ушли у трпезарију. Капци на прозорима били су затворени; на округлом столу, покривеном чаршавом који је блештао од белине, међу кристалним боцама са црвеним вином, горело је осам свећа у сребрним свећњацима; у камину је весело пламсала ватра, — и стари слуга, веома пристојна изгледа, с огромном ћелом, одевен по енглеској моди, стојао је непокретно, пун поштовања, пред другим столом, на коме се већ кочила здела за чорбу, обавијена лаком, мирисном паром. У претсобљу смо видели другог човека, исто тако прикладна изгледа, који је хладио шампањац — „по строгим правилима уметности". — Ручак је, као обично у таквим случајевима, протекао веома пријатно; смејали смо се, препричавали разне догађаје из лова и одушевљено се сећали двеју изврсних хајки. Пошто смо прилично обилато ручали, поседали смо у широким наслоњачама око камина; на столу се појавила велика сребрна здела и, неколико минута касније, лелујави пламен запаљенога рума обавестио нас је да домаћин има пријатну намеру да „приправи пунч". — Петар Фјодоровић био је човек од укуса; он је, например, знао да на фантазију ништа не делује тако убиствено као равномер-

на, хладна и педантна светлост лампи — зато је наредио да се у соби оставе да горе само две свеће. По зидовима су подрхтавале чудновате полусенке, које су долазиле од ћудљиве игре каминске ватре и од пламтећег пунча... тиха, ванредно пријатна радост заменила је у нашим срцима оно помало раскалашно весеље које је владало за ручком.

Разговори имају своју судбину — као и књиге (према латинској пословици) и као све на свету. Наш разговор те вечери био је некако нарочито разноврстан и жив. Од конкретних предмета дизао се ка доста важним општим питањима, па се наново лако и неприсиљено враћао свакодневном животу... Пошто смо се прилично изразговарали, сви смо одједном заћутали. У таквим часовима, кажу, пролеће тихи анђео.

Не знам зашто су заћутали моји другови, али ја сам заћутао зато што ми се поглед изненада зауставио на три прашњава портрета у црним дрвеним оквирима. Боје су се биле истрле и местимично поткорушиле, али су се лица још могла разабрати. На средњем портрету била је претстављена једна млађа жена у белој хаљини са чипканим ободима и са високом фризуром из осамдесетих година осамнаестог века. Десно од ње, на савршено црној позадини, видело се округло и дебело лице неког доброг руског спахије од својих двадесет и пет година, ниска и широка чела, затупаста носа и са простодушним осмехом. Напудрана францу-

ска фризура никако се није слагала с изразом његовога словенскога лица. Сликар га је насликао у кафтану пурпурне боје са стакленим дугмадима; у руци је држао некакав фантастични цвет. Трећи портрет био је дело неког другог, вештијег мајстора, и претстављао је човека од својих тридесетак година, у зеленом мундиру из времена царице Катарине, са црвеним реверима, у белом прслуку и са фином марамицом од батиста око врата. Једна му је рука била наслоњена на штап са златном ручицом, а другу је окачио о прслук. Из његовог преплануле, мршавог лица избијала је дрска надувеност. Танке и дуге обрвице биле су се скоро срасле изнад попут смоле црних очију; на бледим уснама, које су се једва виделе, титрао је зао осмех.

— Што сте се тако загледали у та лица? — упита ме Петар Фјодоровић.

— Тако! — одговорим ја и погледам га.

— Хоћете ли да вам испричам читаву причу о тим људима?

— Молимо вас, — одговорисмо у један глас.

Петар Фјодоровић је устао, узео свећу, примакао је сликама и, гласом човека који показује дивље зверове, почео: „Господо! Ова дама је посвојче мога рођеног прадеде, Олга Ивановна НН., називана Лучинова, умрла је пре четрдесет година, као девојка. Овај господин" — и ту показа на портрет мушкарца у мундиру — „то је градски сержан Василије Ивановић, такође Лучинов, који је преминуо по Божјој вољи године хиљаду седамсто деведесе-

те, а овај господин, с којим немам част бити у сродству, то вам је неки Павле Афанасијевић Рогачов, који, уколико ми је познато, није био ни у каквој служби. Изволите обратити пажњу на рупу која се налази на његовим прсима, баш на месту где му долази срце. Та рупа је, како видите, правилна, троугласта, и, по свој прилици, није могла настати случајно... — А сада", — настави затим својим обичним гласом, — „изволите сести, наоружајте се стрпљењем и слушајте":

— Господо, — поче он, — ја сам пореклом од веома старе породице. Својим пореклом се не поносим, јер су сви моји претци били страсне распикуће. Уосталом, тај приговор се не односи на мог прадеду Ивана Андрејевића Лучинова, — напротив: он је важио као човек крајње штедљив, чак циција — бар за последњих година свога живота. Он је младост провео у Петрограду и то за владавине царице Јелисавете. У Петрограду се оженио и изродио са својом женом, мојом прабабом, четворо деце — три сина — Василија, Ивана и Павла (мога рођеног деду) и једну ћерку, Наталију. Сем тога Иван Андрејевић је примио у кућу и усвојио ћерку једнога свог далеког рођака, пуку сиротицу — Олгу Ивановну, о којој сам вам већ напоменуо. Поданици мога деде знали су, вероватно, да он постоји, јер су му слали (кад се не би догађале какве особите невоље) по неку маленкост на име спахиског намета — али га никада нису лично видели. Тако је цвало мало село Лучиновка

не видећи свога господара, — док једног лепог јутра нису стигла у село једна тешка кола и зауставила се пред старостином кућом. Сељаци, узнемирени таквим невиђеним догађајем, дотрчали су и угледали свога господара, господарицу и сву њихову децу, сем најстаријег Василија, који је био остао у Петрограду. Од тога знаменитога дана, па све до краја свога живота, Иван Андрејевић није више излазио из Лучиновке. Он је подигао кућу, ову исту у којој ја сада имам част да с вама разговарам; оградио је и цркву, и почео да живи као спахија. Иван Андрејевић био је човек огромнога раста, мршав, ћутљив и веома спор у свим својим покретима; никада није носио кућну кабаницу и нико, сем његовог собара, није га видео ненапудерисана. Иван Андрејевић је обично ишао са рукама укрштенима за леђима и код сваког корака лагано окретао главу. Свакога дана је шетао по дугој липовој алеји, коју је својеручно засадио, — и пред своју смрт је доживео то задовољство да ужива у хладу тих липа. Иван Андрејевић је ванредно мало говорио; као доказ његове ћутљивости може послужити та чудновата околност да он у току пуних двадесет година није рекао ни једне једине речи својој жени Ани Павловној. Уопште, његови односи према Ани Павловној били су веома необични. — Она је управљала читавим домазлуком, за ручком је увек седела поред свога мужа, — он би нештедимице казнио свакога ко би се усудио да јој каже макар једну реч која би одавала непо-

штовање, — међутим сâм није никада с њоме разговарао и није се чак ни руковао с њоме. Ана Павловна је била бојажљива, бледа, потиштена жена; свакога дана се молила у цркви на коленима и никада се није смешила. Причало се да су раније, т.ј. пре доласка у село, живели у највећој слози; говоркало се, такође, да је Ана Павловна прекршила своје брачне обавезе, да је муж дознао о том њеном преступу... Било како било, тек Иван Андрејевић се није измирио с њоме ни на самрти. За време његове последње болести она се није никако одвајала од њега; али он је, изгледа, није ни опажао. Једне ноћи Ана Павловна је седела у спаваћој соби Ивана Андрејевића; њега је мучила бесаница — пред иконом је горело кандило; слуга мог деде, Јудић, о ком ћу вам касније рећи неколико речи, беше изашао из собе. Ана Павловна је устала, прешла преко собе и јецајући бацила се на колена пред мужевљевим креветом, хтела је нешто да каже — пружила је руке... Иван Андрејевић је погледао — и, слабим гласом, али одлучно викнуо: „Јудићу!" Слуга је ушао. Ана Павловна је журно устала и, заносећи се, вратила се на своје место.

Деца Ивана Андрејевића ванредно су га се бојала. Деца су одрасла на селу и посматрала су чудновато понашање Ивана Андрејевића према његовој жени. Сви су страсно волели Ану Павловну, али нису смели да покажу ту своју љубав. Па и она сама их се некако клонила... Ви се, господо, сећате мог деде: он је до саме своје смрти увек ишао

на прстима и говорио шапатом... шта ће рећи навика! Мој деда и његов брат Иван Ивановић били су људи прости, добри, тихи и сетни; моја grand' tante Наталија удала се, како вам је познато, за једног грубог и глупог човека, и до краја живота осећала према њему нему, ропску, овчију љубав — док им је брат Василије био сасвим друкчији човек. Чини ми се да сам вам већ рекао како га је Иван Васиљевић оставио у Петрограду. Онда му је било дванаест година. Отац га је предао на старање једном далеком рођаку, постаријем човеку, нежењи и страшном волтеријанцу.

Василије је одрастао и ступио у службу. Био је омалена раста, али лепо грађен и ванредно спретан; говорио је одлично француски и био чувен са своје вештине у мачевању. Био је сматран за једног од најсјајнијих младића почетком Катаринине владавине. Отац би ми често говорио, како многе старице, које је он познавао, нису могле без најдирљивије нежности да се сете Василија Ивановића Лучинова. Замислите човека обдарена необично јаком вољом, страсна и смишљена, стрпљива и храбра, ванредно затворена и — по речима његових савременика — заносно, чаробно љубазна. Није имао ни савести, ни доброте ни поштења, ма да га нико не би могао назвати коначно рђавим човеком. Био је самољубив — али је умео да скрива своје самољубље и страшно је волео независност. Кад би, тако, Василије Ивановић, смешећи се, нежно зажмирио својим црним очима, кад би

хтео некога да освоји, кажу да му се немогуће било одупрети — па чак и људи који су знали његову суху и хладну душу, често су подлегали чаробној моћи његовог утицаја. Он је брижљиво служио самом себи и приморавао је и друге људе да раде у његовом интересу, све му је полазило за руком, јер није никада губио присебност, није се гнушао да се користи ласкањем и умео је да ласка.

Десет година после доласка Ивана Андрејевића у село, дошао је он као сјајни гардиски официр у Лучиновку — и за то време је успео да заврти главу чак и невеселом старцу, своме оцу. Чудна ствар! Иван Андрејевић је са уживањем слушао приповетке свога сина о неким његовим победама. Његова браћа су му се немо дивила, као каквом вишем бићу. Чак и сама Ана Павловна заволела га је скоро више него своју осталу децу, која су јој била тако искрено одана.

Василије Ивановић је дошао у село пре свега да се види са својим рођацима; а затим још и стога да од оца узме што више може новаца. Он је у Петрограду живео раскошно и на великој нози и направио је мноштво дугова. Није му било лако изаћи на крај с очевим тврдичлуком и, ма да му је Иван Андрејевић за време једне једине посете дао, вероватно, много више новаца него свој осталој деци за читавих двадесет година колико су проживели у родитељској кући, Василије се ипак држао познатог руског правила: „кад се узима, нек се узима!" Иван Андрејевић је имао слугу који се

звао Јудић и био исто тако висок, мршав и ћутљив човек као и његов господар. Кажу да је тај Јудић био донекле крив чудноватом понашању Ивана Андрејевића према Ани Павловној: причало се да је он открио преступну везу између моје прабабе и једног од најбољих пријатеља мог прадеде. Вероватно се Јудић дубоко кајао ради те своје неумесне ревности, јер је тешко замислити бољег човека од њега. Сви моји службеници на имању свето чувају до данданас његову успомену. Мој прадеда је имао према Јудићу неограничено поверење. У оно време спахије су имали новаца, али их нису улагали на чување у новчане заводе, већ су их чували у сандуцима, у тајним рупама испод пода, итд. Иван Андрејевић је све своје новце чувао у великом окованом сандуку, који се налазио под његовим узглављем. Кључ од тога сандука био је поверен Јудићу. Сваке вечери, пре спавања, Иван Андрејевић би наредио да се у његовом присуству откључа тај сандук, па би штапом куцкао редом по свима добро набијеним врећицама, а сваке суботе би заједно с Јудићем развезивао врећице и брижљиво пребројавао новце. Василије је дознао о свима тим манипулацијама и у њему се разбуктала жеља да наруши мир тога забрањеног сандучића. У току неких пет-шест дана он је с м е к ш а о Јудића, т.ј. довео је сиротог старца до тога да је овај био — што се каже — сасвим луд за младим господарем. Пошто га је тако прописно припремио, Василије се претвори забринут и мрачан, дуго није

хтео да одговара на Јудићева запиткивања, па му најзад исприповеда како је изгубио на картама и како ће се убити — ако не набави негде новаца. Јудић почне да јеца, баци се пред њим на колена и стане да га преклиње да не заборавља на Бога и да се не упропашћује. Василије, не говорећи ни речи, затвори се у својој соби. Мало касније чује он како неко опрезно куца на његова врата; он отвори врата и угледа на прагу Јудића, бледа, како дрхће и држи кључ у руци. Василије је одмах све разумео. Испрва се дуго нећкао. Јудић је, сав уплакан, понављао: „изволите, господару! узмите...!" Василије најзад пристане. То је било у понедељак. Василију падне на памет да место извађеног новца стави комадиће цигли. Рачунао је да Иван Андрејевић, лупкајући штапом по врећицама, неће обратити особиту пажњу на незнатну разлику у звуку — а до суботе се надао да ће набавити новаца и ставити натраг у сандук. Како је смислио, тако је и урадио. Отац стварно није ништа приметио. Али Василије није до суботе могао да набави новаца: он се надао да ће помоћу узетога новца добити на картама новаца од једног богатог суседа — али, напротив, сам је све изгубио. Утолико је дошла субота; дође ред и на врећице са комадићима цигле. Замислите, господо, чуђење Ивана Андрејевића!

— Шта ово значи? — загрми он.

Јудић ћути.

— Јеси ли ти украо овај новац?

— Нисам.

— Онда је неко узимао од тебе кључ?

— Нисам никоме давао кључ.

— Никоме? Ако ниси никоме давао — онда си ти лопов. Признај!

— Нисам ја лопов, Иване Андрејевићу.

— Откуда, онда, ове цигле, до ђавола! Тако ме ти, дакле, вараш? Последњи пут ти кажем — признај!

Јудић обори главу и прекрсти руке на леђима.

— Еј, људи! — повиче Иван Андрејевић избезумљеним гласом. — Батине овамо!

— Како? мене... да казните? — прошапута Јудић.

— Гле ти њега! шта си ти бољи од других? Ти си лопов! Ех, Јудићу! од тебе се нисам надао оваквом лоповлуку!

— Ја сам оседео у вашој служби, Иване Андрејевићу, — једва изусти Јудић.

— Шта ме се тиче твоја седа коса? До ђавола и ти и твоја служба!

Дођоше људи.

— Водите га, па га ваљано!

Ивану Андрејевићу су побледеле и задрхтале усне. Ишао је тамо амо по соби, као дивља звер по кавезу.

Људи се нису усуђивали да изврше његову наредбу.

— Шта сте ту стали, изроди једни? Или, можда, чекате да га се ја латим? је ли?

Јудић пође према вратима...

— Стојте! — викне Иван Андрејевић. — Јудићу, последњи пут ти кажем, молим те, признај.

— Не могу! — простење Јудић.

— Онда га водите, старога мангупа!... На смрт с њиме! Све на моју душу! — загрми побеснели старац. Мучење је почело...

Одједном су се отворила врата и ушао Василије. Он је био скоро још блеђи од оца, руке су му дрхтале, горња усна му се издигла и открила низ белих и равних зуба.

— Ја сам крив, — рече он пригушеним, али одлучним гласом. — Ја сам узео новац.

Људи стадоше.

— Ти! како? ти, Васка! без Јудићева пристанка?

— Не! — рече Јудић: — с мојим пристанком. Ја сам сâм дао кључеве Василију Ивановићу. Баћушка, Василије Ивановићу! зашто сте се изволели узнемиравати?

— Ето, дакле, ко је лопов! — повиче Иван Андрејевић. — Хвала ти, Василије, хвала! А тебе, Јудићу, ипак нећу помиловати. Зашто ми ниси одмах све признао? Еј, ви! шта сте стали? или ни ви не признајете више моју власт? А с тобом ћу се већ обрачунати, голубићу! — додаде он, обраћајући се Василију.

Људи наново зграбише Јудића.

— Не дирајте га! — прошапута Василије кроз зубе. — Слуге га нису послушали. — Натраг! — повиче он и јурне на њих... Они устукну.

— А! хоћеш да се буниш! — застење Иван Андрејевић, дигне штап и пође према сину.

Василије отскочи, зграби балчак своје сабље и извади је до половине. Сви задрхташе. На вратима се појави Ана Павловна, која беше чула ларму, сва заплашена, бледа.

Лице Ивана Андрејевића се страшно изменило. Он се заклатио, испустио је штап и тешко се срушио на наслоњачу, покривајући лице обема рукама. Нико се није мицао, сви су стојали као укопани, не изузимајући ни Василија. Он је грчевито стезао челични балчак своје сабље, а очи су му блистале пригушеним, гневним блеском. . .

— Одлазите. . . сви напоље, — проговори Иван Андрејевић тихим гласом, не дижући руку с лица.

Читава гомила изађе напоље. Василије је застао на прагу, затим је одједном стресао главу, загрлио Јудића, пољубио мајку у руку. . . и кроз два сата га већ није било у селу. Отпутовао је у Петроград.

Истога дана, увече, Јудић је седео у трему кућице за служинчад. Људи се беху окупили око њега, жалили су га и тешко су пребацивали господару.

— Доста, децо, — рече им он најзад: — доста. . . шта га грдите? та и са̂м он, баћушка наш, жали што је тако прек. . .

Услед тога догађаја Василије се није више видео са својим оцем. Иван Андрејевић је умро без њега и умро је, вероватно, са таквом тугом на срцу какву да не да Бог никоме од нас. Василије Ива-

новић је, међутим, путовао, веселио се на своју руку и траћио новце. Како је долазио до тих новаца, не могу вам са сигурношћу рећи. Набавио је једнога слугу, Француза, спретна и разборита момка, неког Бурсјеа. Тај га је човек страшно заволео и помагао му је код свих његових многобројних пустоловина. Немам намеру да вам потанко приповедам о свима несташлуцима мога grand 'oncle; он се одликовао таквом неограниченом смелошћу, таквом змијском окретношћу, таквом несхватљивом хладнокрвношћу и таквим вештим и финим умом, да, морам признати, ја сада разумем неограничену власт тога неморалног човека над најплеменитијим душама. . . .

Ускоро после очеве смрти, Василије Ивановић је, и поред све своје еластичности, био изазван на двобој од стране једнога увређеног мужа. Он се тукао, тешко је ранио свога противника и био је приморан да напусти престоницу: наређено му је било да живи на свом имању и да се никуда не удаљава. Василију Ивановићу је било 30 година. Ви, господо, можете лако замислити са каквим је осећајима путовао у свој завичај тај човек који беше навикао на сјајан живот у престоници. Кажу да је успут често излазио из кола, бацао се лицем у снег и плакао. Нико у Лучиновки није могао да препозна онога пређашњег, веселог, љубазног Василија Ивановића. Он није ни с ким разговарао, од јутра до мрака је ишао у лов, с очигледним нестрпљењем је сносио миловања своје мајке и немилосрдно исме-

јавао своју браћу и њихове жене (они су се већ, оба, били оженили)...

Ја вам, чини ми се, још ништа нисам рекао о Олги Ивановној. Њу су довезли у Лучиновку као одојче; тек што није умрла на путу. Олга Ивановна је, како се каже, била васпитана у страху Божјем и родитељском... Треба признати да су се и Иван Андрејевић и Ана Павловна према њој понашали као према рођеној ћерци. Али у њој је тињала једна слаба искра онога истога огња који је тако јарко пламтео у души Василија Ивановића. Међутим, док се рођена деца Ивана Андрејевића нису усуђивала да размишљају о узроцима чудновате, неме свађе њихових родитеља, — Олгу је већ од раних година узнемиравао и мучио положај Ане Павловне. Попут Василија и она је волела независност; сваки притисак изазивао је код ње узбуну. Она је свом својом душом одано заволела своју добротворку; старца Лучинова је мрзела и често је, седећи за ручком, бацала на њега тако мрачне погледе да је страва хватала чак и слугу који је служио за столом. Иван Андрејевић све те погледе није ни опажао, јер уопште није обраћао никакву пажњу на своју породицу.

У почетку се Ана Павловна старала да истера из ње ту мржњу, али су је нека смела Олгина питања приморала да потпуно заћути. Деца Ивана Андрејевића обожавала су Олгу, а волела ју је и старица, иако неком доста хладном љубављу.

Дуготрајна туга беше у тој сиротој жени угушила сваку радост, сваки јачи осећај; ништа није тако јасно доказивало Василијеву чаробну љубазност као то, да је он приморао чак и своју мајку да га силно заволи. Изливи дечије нежности нису били у духу онога времена, па није ни чудо да Олга није смела да испољи своју оданост, мада је увек увече, код праштања, са нарочитим поштовањем љубила руку Ани Павловној. Читала је и писала врло слабо. Тек двадесет година касније почеле су руске девојке да помало читају романе као „Пустоловине маркиза Глагола", — „Фанфан и Лолота", — „Алексије или колиба у шуми"; — почеле су да уче музику на клавикордима и да певају песме попут ове, која је некада била веома позната:

„И мушкарци сви на свету
Као мухе к нама лете" — итд.

али седамдесетих година (Олга Ивановна се родила 1757 године) наше лепотице по селима нису имале ни појма о свима тим савршенствима. Ми тешко сада можемо да замислимо руску госпојицу из оне епохе; истина, ми можемо по нашим бабама судити о степену образованости племићких жена из времена Катарине; али како, молим вас, да оделимо оно што су оне усвојиле у току свога дугог живота — од онога што су оне биле у својој младости?

Олга Ивановна говорила је нешто мало француски, али с јаким руским нагласком: у њено време

није било ни говора о емигрантима. Једном речју, крај свих својих добрих особина она је била ипак доста велика дивљака — и, често би, истина, без злобе у срцу, на своју руку кажњавала какву злосрећну собарицу...

Нешто пре доласка Василија Ивановића верили су Олгу Ивановну са једним суседом — Павлом Афанасијевићем Рогачовим, ванредно добрим и честитим човеком. Природа беше заборавила да му удели жуч. Његова сопствена служинчад није га слушала, који пут би се сви до једног којекуда разишли и сиротог Рогачова оставили без ручка... али тишину његове душе није могло ништа узнемирити. Од детињства он се одликовао дебљином и непокретношћу, није ступао ни на какву службу, радо је ишао у цркву и певао за певницом. Погледајте, господо, ово доброћудно, округло лице; загледајте се у овај тихи, светли осмех... па ћете и сами осетити као неку радост, зар не? Његов отац је у своје време долазио каткада у Лучиновку и доводио собом о празницима Павлушу, кога су мали Лучинови мучили на све начине. Павлуша је одрастао, почео је да и сам долази к Ивану Андрејевићу, заљубио се у Олгу Ивановну и понудио јој руку и срце, — управо, не лично њој, већ њеним добротворима. Добротвори су пристали. Није им ни на крај памети дошло да питају Олгу Ивановну: да ли јој се допада Рогачов? У оно време, што би рекла наша бака, „није се знало за такве луксузе". Олга се, уосталом, убрзо навикла на свога ве-

реника: било је немогуће не заволети то кротко, снисходљиво створење. Рогачов не беше добио никакво васпитање; француски је умео да каже једино: „бонжур", — па је чак и ту реч потајно сматрао за непристојну Сем тога га некакав шаљивчина беше научио да пева ову, као бајаги француску, песмицу: „Соњечка, Соњечка! Ке-вуле-ву-де-муа[1] — ја вас обожавам — ме-же-не-пе-па[2]... Он је ту песмицу тихо певушио увек кад се осећао добро расположен. Отац његов био је исто тако неизрециво добар човек; ишао је увек у дугачкој памучној кабаници и, ма шта му ко говорио, он је све са осмехом одобравао. Од веридбе Павла Афанасијевића. оба Рогачова — и отац и син — били су у великом послу; преудешавали су кућу, дограђивали разне „галдерије", љубазно разговарали с радницима и частили их ракијом. Нису стигли да посвршавају све радове до зиме, па су одложили свадбу до лета; у лето умре Иван Андрејевић, и свадба би одложена до идућег пролећа; те зиме је дошао Василије Ивановић. Претставили су му Рогачова; дочекао га је хладно и немарно, а у току времена га је толико заплашио својим охолим понашањем, да је грешни Рогачов треперио као лист чим би се овај појавио, и само би се ћутећи и усиљено смешио. Једном га је Василије скоро сасвим упропастио — кад му је предложио да се опкладе да он, Рогачов,

[1] Que voulez-vous de moi (шта хоћете ви од мене). — Прим. прев.

[2] Mais je ne peux pas (али ја не могу). — Прим. прев.

неће моћи престати да се смеши. Сиромах Павле Афанасијевић се збунио скоро до суза, али — стварно! — осмех, тај глупави усиљени осмех није никако хтео да ишчезне с његовога ознојеног лица! А Василије је лагано играо крајичцима своје вратне мараме и бацао на њега претерано презриве погледе. Отац Павла Афанасијевића дознао је такође о Василијевом доласку и, неколико дана касније, кренуо је — „важности ради" — у Лучиновку, с намером да „драгом госту честита долазак у рођене палестине". Афанасије Лукић је у читавом округу био познат са своје красноречивости, тј. способности да без спотицања изговори доста дугачак и мудро заплетен говор са лаком примесом књишких речи. Али, авај! Овом приликом он није оправдао глас који је уживао: збунио се много више него његов син Павле Афанасијевић; промуцао је нешто веома неразумљиво и, ма да никада у животу није пио вотке, ту је, „континенције ради", испио једну чашицу (он беше затекао Василија за доручком) — јер је хтео да се бар мало, колико-толико самостално накашље, али није пустио ни најмањег звука. Враћајући се кући, Павле Афанасијевић је шануо своме оцу: „Шта кажете, баћушка?" Афанасије Лукић му је љутито и исто тако шапатом одговорио: „Мани га!"

Рогачови почеше ређе долазити у Лучиновку. Уосталом, Василије није само њима уливао страх: он је и код своје браће и њихових жена, чак и код саме Ане Павловне изазивао неку сетну, нагонску

нелагодност... и они су почели да га на све могуће начине избегавају; Василије је то морао опазити, али, очигледно, није имао намере да мења своје понашање према њима, док наједаред, негде почетком пролећа, није наново постао онај исти љубазан и пријатан човек, каква су га одувек познавали...

Први знак те изненадне промене била је неочекивана Василијева посета код Рогачових. Особито се Афанасије Лукић прилично уплашио кад је угледао Лучиновљева кола, али се тај његов страх врло брзо изгубио. Василије није никада био љубазнији ни веселији. Узео је под руку младога Рогачова и пошао с њиме да разгледа грађње, разговарао са дунђерима, саветовао их, засецао је и сам знакове секиром, замолио да му покажу коње из штале Афанасија Лукића, сâм их водио за улар — и, уопште, својом срдачном љубазношћу толико одушевио степске добричине, да су га обојица више пута загрлили. Код куће је Василије за неколико дана такође свима завртео главу, као пре: започињао је разне веселе игре, набавио музиканте, позвао у госте разне суседе и сусетке, приповедао старицама на најсмешнији начин варошке сплетке, дискретно се удварао млађим женама, смишљао невиђене забаве, ватромете итд., једном речју, оживео је све и свакога. Тужна и мрачна Лучиновљева кућа претворила се одједном у весео, сјајан и чаробан дом, о коме поче да говори читав округ. — Та изненадна промена је многе зачудила, али је

све обрадовала и почеше се проносити разни гласови; обавештени људи су тврдили да је Василија Ивановића дотле мучила нека тајна брига, да му се указала прилика да се наново врати у престоницу... али нико није прокљувио прави узрок препорода Василија Ивановића.

Олга Ивановна је, господо, била веома лепушкаста. — Уосталом, њена лепота се више састојала у необичној нежности и свежини њенога тела и у мирној лепоти њених покрета него ли у строгој правилности цртâ. Природа је обдарила била неком оригиналношћу; њено васпитање — она је одрасла као сироче — развило је у њој опрезност и чврстину. Олга није спадала у тихе и млитаве госпођице; али један једини осећај био је у њој потпуно сазрео: мржња према своме добротвору. Уосталом, могле су у души Олге Ивановне запламтети и друге, више женске страсти, и то необично, морбидно снажно... али она није имала ни оне поносне хладноће, ни оне компактне душевне чврстине, ни оне самољубиве усредсређености, без којих се свака страст веома брзо губи. — Први пориви таквих полуактивних полупасивних душа имају каткада необично снажан замах; али они веома брзо изневере сами себи, а особито кад ствар дође до немилосрдне примене усвојених начела; оне се боје доследности... Међутим, господо, морам вам отворено признати, такве жене чине на мене најснажнији утисак... (Говорећи то, приповедач је искапио чашу воде. — Којешта, којешта! помислио сам ја, посматрајући

његов обли подвољак: — на тебе, драги пријашко, ништа на овом свету не чини „најснажнији утисак")...

Петар Фјодоровић је настављао: — Господо, ја верујем у крв, у расу. Олга Ивановна имала је више него ли, например, њена посестрима — Наталија. Ви ћете ме упитати у чему се манифестовала та „крв", — у свему: у линијама руку, усана, у звуку гласа, у погледу, у ходу, у начину чешљања, — најзад чак и у борама одела. У свима тим маленкостима скривало се нешто особито, ма да морам признати, да та... како да кажем?... та distinction, која је падала у део Олги Ивановној, не би привукла Василијеву пажњу, да се срео с њоме негде у Петрограду. Док у селу, у овом забаченом крају, не само што је привукла његову пажњу, већ је чак била уопште једини узрок оне промене о којој сам малочас говорио.

Размислите сами: Василије Ивановић је волео да ужива живот: њему је на селу морало бити досадно; његова браћа су била добричине, али веома ограничени људи: он није имао ништа заједничко с њима; његова сестра Наталија је за три године изродила са својим мужем четворо деце; између ње и Василија постојао је бездан јаз... Ана Павловна је ишла у цркву, молила се, постила и припремала се за смрт. Остајала је само Олга, свежа, бојажљива, нежна девојчица... Василије је испрва није ни опазио... та и ко би обратио пажњу на питомицу, на сироче, на потсвојче?... Једном, у са-

мом почетку пролећа, шетао се он по парку и штапом млатио главице маслачка, тих глупих жутих цветова који се у таквим масама појављују на тек зазеленелим ливадама. — Он се шетао по парку, испред куће, одједном је подигао главу — и угледао Олгу Ивановну. — Видела се с профила, како седи поред прозора и замишљено глади једно пругасто маче, које се, предући и жмурећи, беше наместило на њеном крилу и с великим уживањем грејало своју њушкицу на пролећњему, већ доста јакоме сунцу. Олга Ивановна била је обучена у белу јутарњу хаљину са кратким рукавима; њене голе, бледо-ружичасте, још не сасвим развијене руке и рамена дисале су свежином и здрављем; мала кућна капица је овлаш стезала њене густе, меке, свилене увојке; њено лице било је лако зајапурено: тек што се беше пробудила. Њен танки и витки врат био је дражесно нагнут напред; њен неутегнути струк одмарао се тако чаробно лежерно, тако стидљиво, да је Василије Ивановић (одличан зналац!) нехотице зауставио и загледао. Одједном му је пало на памет да се Олга Ивановна не сме оставити овако у њеном првобитном незнању, да би се из ње могла са временом развити ванредно нежна и дражесна жена. Он се прикрао прозору, успео се на прсте и притискао један нем пољубац на белу, глатку руку Олге Ивановне, мало испод лакта. — Олга је вриснула и скочила, маче је задигло реп и штукло у парк, Василије Иванововић је задржао за руку... Олга је поцрвенела

сва, до ушију; он је почео да се у шали руга њеној плашљивости... звао је да се прошета с њиме; али Олга Ивановна је наједаред опазила како је немарно обучена и „брже од брзе кошуте" умакла у другу собу.

Истога дана је Василије отишао к Рогачовима. Одједном је постао весео и дух му се просветлио. Василије није заволео Олгу, не! — са речју „љубав" се не ваља шалити... Он је нашао себи неко занимање, ставио је себи један задатак и радовао се као што се радује делатан човек. Није му ни на крај памети дошло да је она питомица његове мајке, туђа вереница; он се није ни једнога часа варао; он је веома добро знао да она никада неће бити његова жена... У његово оправдање могла је, можда, да послужи страст, — истина, не узвишена и племенита, али ипак довољно снажна и болна. Разуме се, он се није заљубио као какво дете; он се није одавао неодређеним заносима; он је знао врло добро шта хоће и к чему иде.

Василије Ивановић је био савршено способан да за најкраће време припитоми и навикне на себе другог човека, чак и бојажљивог или човека с предубеђењем. Олга је убрзо престала да зазире од њега. Василије Ивановић је увео у нов свет. Он је за њу набавио клавикорде, поучавао је у музици (он је и сâм доста добро свирао на флаути), читао јој разне књиге, водио с њоме дуге разговоре... Сирота степска девојка је изгубила главу. Василије је потпуно потчинио. Он је умео да раз-

говара с њоме о стварима које су јој пре биле туђе, и то да разговара на једном језику који је она разумела. Олга се мало по мало већ усуђивала да пред њиме изражава своје осећаје; он јој је помагао, дошаптавао јој је речи које она није умела да нађе, није је заплашивао; час би кочио, час опет потицао њене пориве... Василије се трудио око њеног васпитања, али никако не из несебичне жеље да пробуди и развије њене способности: он је, просто, хтео да је малко приближи себи и знао је да је неискусну, бојажљиву, али самољубиву девојку лакше задобити умом него ли срцем. Чак и да је Олга била какво необично биће, Василије то никако не би могао опазити, јер се према њој понашао као према детету; међутим, ви, господо, знате већ да код Олге није било ништа нарочито маркантно. Василије се старао да, по могућности, делује на њену уобразиљу, и она је често, увече, одлазила од њега с таквим вртлогом нових слика, речи и мисли у својој глави, да не би све до зоре могла заспати, већ је непрестанце, тужно уздишући, наслањала вреле образе на хладне јастуке или је устајала, прилазила прозору и плашљиво и жедно зурила у тамну даљину. Василије је испуњавао сваки тренутак њенога живота; она није могла ни о ком другом да мисли. Рогачова је убрзо престала чак и да опажа. Василије, као вешт и лукав човек, није у његовом присуству ни разговарао с Олгом; он би га увек или насмејао до суза̂ или би приређивао какву бучну игру, јахање или вожњу у чамцу, на

реци, ноћу, са фењерима и с музиком, — једном речју, није давао Павлу Афанасијевићу да се освести. Па ипак, и поред све вештине Василија Ивановића, Рогачов је нејасно осетио као да је он, Олгин вереник и будући муж, постао за њу туђ човек... али, као бескрајно добар човек, бојао се да је огорчи каквим прекором, ма да је стварно волео и ма да је њена оданост била за њега веома драгоцена. Кад би остајао насамо с њоме, он није знао какав разговор да започне, већ би се само на све начине трудио да јој угоди. Прошла су два месеца. Олга је најзад потпуно изгубила сву вољу, сву самосталност; слаби и ћутљиви Рогачов није јој могао служити као ослонац; она чак није ни покушавала да се одупре чарима и са устрепталим срцем се безусловно предала Василију...

Олга Ивановна је вероватно онда упознала љубавне радости; али на кратко време. Ма да је Василије — немајући другог занимања — не само није напустио, већ се био навикао на њу и пажљиво је мазио, Олга се сама била толико изгубила, да чак ни у љубави није налазила задовољства, па ипак се није могла отргнути од Василија. Почела је да се свега плаши, није се усуђивала да мисли; није ништа разговарала; престала је да чита, морила је туга. Каткада би Василију полазило за руком да је повуче за собом и да је натера да заборави на све и на свакога; али већ сутрадан он би је нашао опет бледу, нему, хладних руку, с бесмисленим осмехом на уснама... За Василија је настало доста тешко

време; али њега нису могле заплашити никакве потешкоће. Он се сав усредсредио као искусан коцкар. Он се није ни у колико могао ослонити на Олгу Ивановну: она је непрестано изневеравала саму себе, бледела је, црвенела и плакала... није била дорасла својој новој улози. Василије је радио за двојицу; само веома искусан посматрач могао би у његовом бучном и бесном весељу да наслути грозничаву напрегнутост; он је играо својом браћом, сестрама, Рогачовима, суседима и суседкама — као шаховским фигурама: вечно је био на опрези, није губио ни једног погледа, ни једног покрета, иако је изгледао као најбезбрижнији човек на свету; свакога јутра би се бацао у битку и сваке вечери је славио победу. Њему није нимало тешко падала таква страшна активност; спавао је четири сата дневно, јео је веома мало и био је здрав, свеж и весео. Међутим, примицао се дан свадбе; Василије је успео да убеди самог Павла Афанасијевића да свадбу треба одложити; затим га је послао у Москву да накупује потребних ствари, а сам се утолико дописивао са петроградским пријатељима. Он је радио и заузимао се не толико из сажаљења према Олги Ивановној, колико из воље и љубави према активности и узбуђењима... Сем тога, Олга Ивановна му је полако постајала досадна, и он је већ више пута, после лудачке експлозије страсти, гледао на њу као што је у своје време гледао на Рогачова. Лучинов је увек остајао свима загонетан; чак и у хладноћи његове неумољиве душе

осећало се присуство неког чудног, скоро јужњачког пламена, а у најбеснијем пожару страсти вејала је од њега нека хладноћа. — Пред другима је он, као и пре, подржавао Олгу Ивановну; али насамо се играо њоме као мачка с мишем, или ју је застрашивао софизмима, или се тешко и жучно досађивао, или се, најзад, наново бацао пред њене ноге, витлао је као ветар сламку... и онда се није само претварао да је заљубљен... већ је стварно и сâм премирао...

Једном, доста касно у ноћи, Василије је седео сам у соби и пажљиво читао последња писма која беше добио из Петрограда — кад су врата тихо шкрипнула и ушла Палашка, собарица Олге Ивановне.

— Шта желиш? — упита је Василије прилично набусито.

— Госпођица вас изволи звати да дођете до ње.

— Не могу сада. Иди... Шта је, шта си стала? — наставио је он, видећи да Палашка није изашла.

— Госпођица ми је наредила да вам кажем да је врло потребно.

— Шта је то опет тамо?

— Изволићете сами да видите...

Василије је устао, љутито бацио писма у фијоку и пошао Олги Ивановној. Она је седела сама, у углу, — бледа и непомична.

— Шта желите? — упита је он не много срдачно.

Олга га је погледала, стресла се и зажмурила.

— Шта вам је? шта је то с тобом, Олга?

Он је узео за руку... Рука Олге Ивановне била је хладна као лед... Она заусти да нешто каже... али јој глас замре. Сирота жена није више могла имати никаквих двоумљења што се тиче њеног положаја.

Василије се мало збунио. Соба Олге Ивановне налазила се на два корака од спаваће собе Ане Павловне. Василије опрезно седе поред Олге, поче да јој љуби и греје руке и да је шапатом умирује. Она га је слушала — ћутећи — и лако се стресала. На вратима је стојала Палашка и тихо брисала сузе. У оближњој соби је тешко и равномерно куцала шеталица на сату и чуло се дисање некога ко је спавао. Обамрлост Олге Ивановне избије, најзад, у сузама и пригушеном јецању. Сузе су као летња олуја: после њих је човек увек мирнији. Кад се Олга Ивановна мало умирила и тек ретко, грчевито уздисала, јецајући као дете, Василије је клекао пред њом на колена и миловањем и нежним обећањима је потпуно умирио, дао јој да попије мало воде, сместио је у кревет и отишао. Читаве ноћи се није свлачио, написао је два-три писма, спалио дветри хартије, извадио златан медаљон са сликом неке црномањасте, црнооке жене са сладострасним и одважним лицем, дуго је разгледао њене црте и замишљено ходао тамо амо по соби. Сутрадан ујутро, код чаја, он је са необичним незадовољством видео црвене, поднадуле очи и бледо, узнемирено лице сироте Олге. После доручка он јој предложи

да се с њиме прошета по парку. Олга је пошла за Василијем као послушна овчица. Када се два сата касније вратила из парка — изгледала је ужасно; рекла је Ани Павловној да се не осећа добро и легла је у кревет. За време шетње Василије јој је с дужним кајањем поверио да је тајно ожењен — он је, међутим, био исто такав нежења као и ја. Олга Ивановна није пала у несвест, — у несвест се пада само на бини; али се одједном окаменила, мада се не само није надала да ће се удати за Василија, већ се чак и некако бојала да мисли на то. Василије јој је почео доказивати како је неопходно потребно да се њих двоје растану и да се она уда за Рогачова. Олга Ивановна га је посматрала са немом стравом. Василије је говорио хладно, реално и темељито; кривио је сам себе, кајао се, — али је сва своја разлагања завршио овим речима: „што је прошло, не можеш га вратити; треба нешто предузимати". Олга се потпуно изгубила; ужасно се стидела; савладао ју је тужан и тежак очај; она је желела да умре — и апатично је чекала шта ће да одлучи Василије.

— Треба све признати мајци, — рече најзад он.

Олга је премрла; ноге су јој поклецнуле.

— Не бој се, не бој се, — понављао је Василије: — ослони се на мене, ја те нећу напустити... ја ћу све удесити... поуздај се у мене.

Сирота жена погледала га је са љубављу... да, са љубављу и са дубоком, иако већ безнадном оданошћу.

— Ја ћу све удесити, све, — рекао јој је на растанку Василије... и последњи пут пољубио њене охладнеле руке.

Сутрадан, ујутро, чим је Олга Ивановна устала из кревета, отворила су се врата на њеној соби... и на прагу се појавила Ана Павловна. Василије ју је држао испод руке. Она је ћутећи дошла до наслоњаче и ћутећи је села. Василије је стојао поред ње. Он је изгледао миран; обрве су му се биле намрштиле, а уста малко отворила. Ана Павловна, бледа, пуна срџбе и негодовања, покушавала је неколико пута да говори, али је глас издавао. Олга Ивановна је са стравом одмерила погледом своју добротворку — свога љубавника; срце јој се ужасно згрчило... и она је с криком пала на колена на сред собе и покрила лице рукама... „Дакле, истина је... истина?" прошапутала је Ана Павловна и нагла се над њу... „Одговарај већ!" настављала је она свирепо, ухвативши Олгу за руку.

— Мајчице! — зачуо се Василијев бронзани глас. — Ви сте ми обећали да је нећете вређати.

— Ја хоћу... признај... признај већ... је ли истина? је ли истина?

— Мајчице... сетите се... — проговори лагано Василије.

Та једина реч силно је потресла Ану Павловну Она се завалила на наслон наслоњаче и зајецала

Олга Ивановна је хитро подигла главу и хтела већ да се баци пред ноге старици, али је Василије задржао, подигао је и посадио на другу наслоња-

чу. Ана Павловна је и даље плакала и шапутала неке невезане речи...

— Слушајте, мајчице, — поче Василије, — немојте да се мучите! несрећа се може још поправити... Ако је Рогачов...

Олга Ивановна се стресе и исправи.

— Ако је Рогачов, — настављао је Василије и значајно погледао Олгу Ивановну, — уобразио да може некажњено да срамоти једну поштену породицу...

Олга Ивановна је осетила страх.

— У мојој кући, — зајечала је Ана Павловна.

— Умирите се, мајчице. Он се користио тиме што је она неискусна, млада, он је... ви би хтели нешто да кажете? — додаде он, видећи да се нагиње к њему...

Олга Ивановна се срушила у наслоњачу.

— Идем одмах к Рогачову. Присилићу га да се још данас венча. Будите уверени, ја нећу дозволити да нас он исмејава...

— Али... Василије Ивановићу... ви... — прошапутала је Олга.

Он је на њу бацио један дуг и хладан поглед. Она је опет ућутала.

— Мајчице, дајте ми реч да је нећете узнемиравати док се ја вратим. Погледајте је — тек што је жива. А и ви треба да се одморите. Ослоните се на мене: ја одговарам за све; у сваком случају, сачекајте док се ја вратим. Понављам вам — не мучите ни њу ни себе — и поуздавајте се у мене.

Он се примаче вратима па застаде.

— Мајчице, — рече он, — дођите са мном, оставите је саму, молим вас.

Ана Павловна је устала, пришла икони, поклонила се пред њом до земље и тихо пошла за сином. Олга Ивановна ју је ћутећи и непокретно пратила погледом. Василије се журно вратио, зграбио је за руку, шануо јој на ухо: „уздајте се у мене и не одајте нас", — и одмах се изгубио... — „Бурсје", повикао је, силазећи брзо низ степенице. — „Бурсје..."

Четврт сата касније он је већ седео у колима заједно са својим слугом.

Тога дана стари Рогачов није био код куће. Беше отпутовао у среско место да купи чоје за кафтане својој служинчади. Павел Афанасијевић је седео у свом кабинету и прегледао колекцију избледелих лептирова. Уздигавши обрве и напућивши усне, он је опрезно окретао једном чиодом фина крилашца „ноћнога сфинкса", кад наједаред осети на своме рамену једну невелику али тешку руку. Он се осврте — пред њиме је стојао Василије.

— Добар дан, Василије Ивановићу, — рече он, помало изненађен.

Василије га погледа и седе на столицу која је стојала пред њим.

Павле Афанасијевић се мало као насмеши... али онда погледа Василија па клону, отвори уста и скрсти руке.

— Реците ми, Павле Афанасијевићу, — поче одједном Василије: — мислите ли ускоро свршити са том свадбом?

— Ја? ... скоро... разуме се... ја, што се мене тиче... уосталом, како ви и ваша сестрица мислите... ја, што се мене тиче, готов сам, макар сутра.

— Врло добро, врло добро. Ви сте веома нестрпљив човек, Павле Афанасијевићу.

— Како то?

— Слушајте, — додаде Василије Ивановић устајући: — ја знам све; ви ме разумете и ја вам наређујем без одлагања да се сместа сутра венчате са Олгом.

— Дозволите, дозволите, ипак, — одврати Рогачов, не дижући се с места: — ви ми наређујете? Ја сам сâм тражио руку Олге Ивановне и није потреба да ми се наређује... Морам признати, Василије Ивановићу, ја вас нешто не разумем.

— Не разумеш?

— Не, збиља, не разумем.

— Дајеш ли ми реч да ћеш се с њом венчати одмах сутра?

— Али, молим вас, Василије Ивановићу... та зар нисте баш ви сами неколико пута већ одлагали нашу свадбу? Да није било вас, она би већ одавно била обављена. Па и сада ми не пада на памет да се повлачим. Али шта ће рећи те ваше претње, ваша наваљивања?

Павле Афанасијевић је убрисао зној са чела.

— Дајеш ли ти мени реч? Говори: да или не? — понови лагано Василије.

— Молим... дајем, али...

— Добро. Али памти... Она је све признала.

— Ко је признао?

— Олга Ивановна.

— Шта је признала?

— Та шта се ту преда мном претварате, Павле Афанасијевићу? Нисам вам ја какав стран човек.

— Шта имам да се претварам? Ја вас не разумем, не разумем, апсолутно вас не разумем. Шта је то могла да призна Олга Ивановна?

— Шта? Не будите досадни! Зна се шта.

— Убио ме Бог...

— Не, ја ћу да те убијем, ако се не венчаш с њоме... разумеш ли ме?

— Како!... — Павле Афанасијевић је скочио на ноге и стао пред Василија. — Олга Ивановна... ви кажете...

— Вешт си, брацо, вешт, морам ти признати, — Василије га с осмехом потапша по рамену: — бадава што изгледаш тако миран...

— Боже мој, Боже!... Ви ћете учинити да полудим... Шта хоћете да кажете, изјасните се, заклињем вас Богом!

Василије се нагну према њему и шану му нешто на ухо.

Рогачов узвикну: — Како?... а?...

Василије лупну ногом.

— Олга Ивановна? Олга?

— Јесте... ваша вереница...

— Моја вереница... Василије Ивановићу... она...

она... Та нећу ни да знам ништа за њу, — повика Павле Афанасијевић. — Маните је бестрага! за кога ви мене сматрате? Мене да превари — да превари мене... Олга Ивановна, зар то није грех, зар није срамота... (Сузе му потекоше из очију). Хвала вам, Василије Ивановићу, хвала... А сад нећу ни да знам за њу више! нећу! нећу! нема о томе говора... Ах, људи Божији! — Ето шта сам доживео! Лепо, баш лепо!

— Престаните већ са тим детињаријама, — примети хладнокрвно Василије Ивановић. — Сетите се, ви сте ми дали реч: сутра је свадба.

— Не, то не може бити! Оставите се, Василије Ивановићу, тога, опет вас питам — за кога ви мене сматрате? И сувише части: захваљујемо понизно. Извините.

— Како желите! — одврати Василије. — Узмите мач.

— Какав мач... зашто мач?

— Зашто? Ево зашто.

Василије извади свој танки, гипки, француски мач и лако га сави о под.

— Ви хоћете... да се са мном... тучете?...

— Баш тако.

— Али, Василије Ивановићу, забога, уђите у мој положај! Размислите сами, како могу после тога што сте ми казали... ја сам поштен човек, Василије Ивановићу, ја сам племић.

— Ви сте племић, ви сте поштен човек, — онда изволите да се са мном огледате.

— Василије Ивановићу!

— Ви се, изгледа ми, бојите, господине Рогачове?

— Нимало се не бојим, Василије Ивановићу. Ви сте мислили да ћете ме заплашити, Василије Ивановићу. Ја ћу га, бива, мало заплашити, он ће се препасти и одмах ће на све да пристане... Не Василије Ивановићу, ја сам исто тако племић као што сте и ви, ма да нисам добио васпитање у престоници, истина, и ви ме нећете моћи заплашити, извините.

— Врло добро, — одврати Василије: — где је, дакле, ваш мач?

— Јерошка! — викне Павле Афанасијевић.

Слуга је ушао.

— Донеси ми мач — тамо — знаш, на тавану... брже...

Јерошка је изашао. Павле Афанасијевић је одједном ванредно пребледео, журно свукао кућни капут, обукао кафтан риђе боје са великим стакленим дугмадима... око врата омотао мараму... Василије га је проматрао и мицао прстима десне руке.

— Шта је, дакле? хоћемо ли да се тучемо, Павле Афанасијевићу?

— Ако је већ до тога, нека буде, — одврати Рогачов и брзо закопча капутић.

— Еј, Павле Афанасијевићу, послушај ме што ти саветујем: венчај се... шта ти је ту... А ја ћу, веруј ми...

— Не, Василије Ивановићу, — прекиде га Рогачов. — Ви ћете ме, знам ја то, или убити или ћете направити од мене богаља; али немам намере да губим своју част; кад се мре, нек се мре.

Ушао је Јерошка, сав устрептао, и пружио Рогачову један стари мачић у испуцалим кожним корицама. У оно време су сви племићи носили мачеве увек кад год су били упарађени и напудерисани; али, степске спахије су се пудерисали свега двапут годишње. Јерошка је пошао према вратима и заплакао. Павле Афанасијевић га изгура напоље из собе.

— Ипак, Василије Ивановићу, — рече он малко збуњено: — ја се не могу сада с вама тући: дозволите да одложимо наш двобој до сутра; оца нема код куће; па не би било лоше, на сваки случај, да средим своје послове.

— Видим ја, ви се опет почињете плашити, уважени господине.

— Не, не, Василије Ивановићу; али размислите сами...

— Слушајте, — викне Лучинов: — ви ме изводите из стрпљења... Или ми дајте реч да ћете се сместа венчати, или се борите... иначе ћу вас умлатити штапом, као кукавицу, јесте ли разумели?

— Хајдемо у парк, — одговорио је кроз зубе Рогачов.

Али одједном су се отворила врата и у собу је упала стара дадиља Јефимовна, сва разбарушена, и пала пред Рогачовим на колена, обгрлила му ноге...

— Рођени мој! — завапила је она: — дете моје... шта си то наумио? Немој да нас, јаднике, упропастиш, баћушка! Та он ће те убити, голубићу мој! Нареди нам само, нареди, ми ћемо га згужвати као ништа, разбојника једнога... Павле Афанасијевићу, дете моје драго, помисли на Бога!

На вратима се појавило мноштво бледих и усплахирених лица... појавила се чак и риђа старостина брада...

— Пусти ме, Јефимовна, пусти ме! — промрмља Рогачов.

— Нећу, рођени, нећу да те пустим. Шта је с тобом, баћушка, забога? Шта ли ће да каже Афанасије Лукић? Та он ће нас све отерати с овога света... А ви тамо, шта сте стали? Ухватите незванога госта под руке, па га испратите напоље из куће да му ни трага нема...

— Рогачове! — бесно повиче Василије Ивановић.

— Ти си полудела, Јефимовна, ти ме срамотиш, шта ти је... — рече Павле Афанасијевић. — Иди, иде с Богом, а ви остали напоље, јесте ли чули?...

Василије Ивановић је хитро пришао отвореном прозору, извадио малу сребрну пиштаљку — и лагано зазвиждао... Бурсје се негде близу одазвао. Лучинов се одмах обратио Павлу Афанасијевићу.

— Чиме ће да се заврши ова комедија?

— Василије Ивановићу, ја ћу доћи сутра к вама — шта да радим с овом лудом женом...

— Е! видим ја, с вама нема смисла дуго разговарати, — рече Василије и хитро замахну штапом...

Павле Афанасијевић се отме, одгурне Јефимовну, зграби мач и јурне на друга врата у парк.

Василије одјури у стопу за њим. Обојица потрче у дрвени павиљон, који је био шарено обојен на китајски начин, закључају се и потргну мачеве. Рогачов је некада учио мачевање; али сада је једва умео честито да заузме почетни став. Мачеви су се укрстили. Василије се, очигледно, играо Рогачовљевим мачем. Павле Афанасијевић је тешко дисао, бледео и збуњено гледао у лице Лучинова. Међутим су се у парку орили узвици; гомила људи трчала је ка павиљону. Одједном је Рогачов зачуо један продиран старачки вапај... он је познао глас свога оца. Афанасије Лукић, гологлав, с разбарушеном косом, трчао је пред свима и очајнички махао рукама...

Снажним и неочекиваним окретом оштрице Василије избије мач из руке Павла Афанасијевића.

— Венчај се, брате, — рече му он: — мани се већ шале!

— Нећу, — прошапутао је Рогачов, зажмурио и сав се стресао.

Афанасије Лукић је почео да избија врата од павиљона.

— Нећеш? — викне Василије.

Рогачов махну главом у знак одрицања.

— Онда, нек те носи ђаво!

Сиромах Павле Афанасијевић пао је мртав: Лучиновљев мач му се забо у срце... Врата су с треском попустила, стари Рогачов је продро у па-

виљон, али је Василије већ био стигао да искочи кроз прозор...

Два сата касније ушао је он у собу Олге Ивановне... Она му са страхом полети у сусрет... Он јој се ћутећи поклони, извади мач и пробуши портрет Павла Афанасијевића баш на месту где стоји срце. Олга викну и сруши се онесвешћена на под... Василије пође к Ани Павловној. Нашао је у кућној капелици. — „Мајчице”, — проговори он: — „ми смо освећени”. — Сирота старица се стресла и наставила је да се моли.

Недељу дана касније Василије је отпутовао у Петроград, а после две године вратио се на село, парализован, с одузетим језиком. Није застао на животу ни Ану Павловну ни Олгу, а ускоро је и сам умро на рукама старога Јудића, који га је хранио као какво дете и који је једини могао да разуме његово невезано муцање.

1846 године.

Јеврејин

— Испричајте нам штогод, пуковниче, — замолисмо најзад Николаја Илића.

Пуковник се насмеши, пусти кроз брке млаз дуванскога дима, пређе руком преко седе косе, погледа нас па се замисли. Сви смо необично волели и поштовали Николаја Илића, због његове доброте, његовог здравог смисла и његове снисходљивости према нама млађима. Био је висока раста, широких рамена и крупан; све је на њему било допадљиво и привлачно: његово преплануло лице, — „једно од дивних руских лица",[1] — отворен и паметан поглед, кротак осмех и звучан мушки глас.

— Онда слушајте, — почео је он. — Било је то 1813 године, под Данцигом. Ја сам онда био на служби у Е-ском кирасирском пуку и, сећам се, тек што сам био унапређен за корнета. Битке су — весело занимање, поход је — исто тако добра ствар, али у опсадној војсци било је веома досадно. Седиш тако по цео Божји дан у каквом логору, под шатором, у блату или на слами и играш карте од јутра до мрака. Сем ако од досаде не изађеш

[1] Из Љермонтовљеве „Благајниковице". — Прим. прев.

да погледаш како лете бомбе и усијане гранате. У почетку су нас Французи забављали својим испадима, али су се ускоро примирили. Било нам се већ досадило и да идемо по фураж; једном речју, ухватила нас је таква досада, просто да човек заурла. Тек што сам био ушао у деветнаесту годину; био сам крепак младић, бео па румен, надао сам се да ћу се забавити и са Французима и онако... ну, ви већ знате шта мислим... међутим, ево шта се догодило. Немајући другога посла, почнем да играм. Једном, пошто сам био изгубио силан новац, окрене ми срећа и, пред зору (играли смо ноћу), био сам већ у великом добитку. Измучен, неиспаван, изашао сам на свеж ваздух и сео на грудобран. Било је дивно, тихо јутро; дуге линије наших утврђења губиле су се у магли; гледао сам, гледао, па сам тако, седећи, и задремао. Пробудио ме неки опрезан кашаљ; отворио сам очи и угледао пред собом једног Јеврејина, од својих четрдесетак година, у дугом сивом кафтану, папучама и са црним кечетом на глави. Тај Јеврејин, по имену Хиршел, стално се мувао по нашем логору, досађивао да га узмемо за лиферанта, набављао нам ракије, животних намирница и разних других ситница; био је омален, мршав, нагрђен од богиња, риђ, — непрестано је трептао својим ситним, исто тако риђим очицама, имао је дуг и повијен нос и стално је кашљуцао.

Почео је преда мном да се увија и понизно клања.

— Шта желиш? — упитао сам га најзад.

— Тако, ето, дошао сам да видим, бих ли могао вашем благорођу штогод...

— Не требаш ми; одлази.

— Како заповедате, како изволите... Ја сам мислио да бих, можда, штогод...

— Досадио си ми; одлази кад ти кажем.

— Молим, молим. Дозволите да честитам вашем благорођу на добитку...

— А откуда ти то знаш?

— Како да не бих знао... Велик добитак... велик... У! како велик...

Хиршел је раширио прсте и климао главом.

— Каква корист од тога, — рекох ја љутито: — ког ће ми врага овде и новац?

— О! немојте тако да говорите, ваше благорође; ај, ај, не говорите тако. Новци су — добра ствар; увек су потребни, све се може за новац добити, ваше благорође, све! све! Наредите само лиферанту, он ће вам све набавити, ваше благорође, све! све!

— Доста већ, чиво, с тим лагањем.

— Ај! ај! — понови Хиршел, тресући својим зулуфима. — Ваше благорође ми не верује... ај... ај... ај... — Јеврејин је зажмурио и лагано климнуо главом лево-десно... — А ја знам шта би желео господин официр... знам... ја већ знам!

Јеврејин доби сасвим обешењачки израз...

— Збиља?

Јеврејин бојажљиво погледа, па се онда наже к мени.

— Таква лепотица, ваше благорођe, таква!... — Хиршел опет зажмури и испући усне. — Нека само ваше благорођe нареди... сами ћете видети... шта да вам сада приповедам, ви ћете слушати... ви нећете веровати... него боље да ми наредите да вам покажем... тако, то је нешто!

Ја сам ћутећи посматрао Јеврејина.

— Онда, добро; дакле, добро; онда, ја ћу вам показати... — Ту се Хиршел насмејао и лагано ме лупну по рамену, али је одмах отскочио, као опарен.

— Лепо, ваше благорођe, а капарицу?

— Та ти ћеш ме преварити или ћеш ми показати какво страшило?

— Ај, вај, шта то говорите? — проговори Јеврејин, необично ватрено размахујући рукама. — Зар може то? Онда ви... ваше благорођe, наредите нека ми се удари пет стотина... четири стотине педесет батина, — додаде он хитро... — Онда наредите...

У толико је један од мојих другова задигао шаторско крило и викнуо ме по имену. Ја сам брзо устао и бацио Јеврејину један златник.

— Увече, увече, — прогунђа он за мном.

Морам вам, господо, признати, да сам с извесним нестрпљењем чекао да наступи вече. Истога дана су Французи направили испад; наш пук је ишао у напад. Спустило се вече; ми смо поседали

око огњевâ... војници су кували кашу. — Започеше разни разговори. Ја сам лежао на кабаници, пио сам чај и слушао како другови разговарају. Понудили су ми да играм карте, — ја сам одбио. Био сам узрујан. Мало по мало официри су се разишли по шаторима; огњеви почеше да се гасе; војници су се такође растумарали или су позаспивали тамо где су се налазили; све се смирило. Ја нисам устајао. Мој посилни је чучао поред ватре и дремао. — Ја сам га отерао. Убрзо се умирио читав логор. Прошла је патрола. Сменила се стража. Ја сам све тако лежао и нешто ишчекивао. Појавише се звезде. Наступила је ноћ. Дуго сам посматрао како пламен догорева... најзад се угасила и последња жеравица. „Преварио ме, проклети Чивутин", помислио сам љутито и хтео да устанем...

— Ваше благородје... — промуцао је један дрхтав глас над самим мојим ухом.

Осврнуо сам се: Хиршел. Био је веома блед, муцао је и шапутао.

— Изволите у ваш шатор.

Устао сам и пошао за њим. Јеврејин се сав наježио и опрезно је ступао по краткој, влажној трави. Спазио сам мало по страни једну непокретну, умотану прилику. Јеврејин јој је махнуо руком и — она му је пришла. Он се с њоме мало шапатом разговарао, затим се окренуо к мени, климнуо ми неколико пута главом и ми смо, све троје, ушли под шатор. Смешно је рећи, али — мени је понестајало даха.

— Ево, ваше благорође, — прошапутао је једва Јеврејин, — ево. Она се сада мало боји, боји се; али, ја сам јој рекао да је господин официр добар човек, диван. . . А ти немој да се бојиш, немој да се бојиш, — настављао је он, — немој да се бојиш. . .

Умотана прилика није се мицала. Ја сам се и сâм био веома збунио и нисам знао шта да кажем. Хиршел је такође тапкао на месту и некако чудновато ширио руке. . .

— Ипак, — рекао сам му, — изађи ти напоље. . .

Хиршел се покорио као против воље.

Пришао сам умотаној прилици и лагано скинуо с њене главе тамну капуљачу. У Данцигу је нешто горело; при црвенкастом, испрекиданом и слабом одблеску далеког пожара сагледао сам бледо лице једне младе Јеврејке. Њена лепота ме згранула. Стојао сам пред њом и ћутећи сам је посматрао. Она није дизала очију. Неки лаки шум приморао ме да се осврнем. Хиршел је опрезно помаљао главу иза шаторског крила. Ја сам му љутито махнуо руком. . . њега је нестало.

— Како се зовеш? — упитам је најзад.

— Сара, — одговори она и за тренутак заблисташе у мраку њене крупне и дугуљасте очи и ситни, једнаки, сјајни зуби.

Зграбио сам два кожна јастука, бацио их на земљу и понудио је да седне. Она је скинула свој огртач и села. На себи је имала кратак козачки капутић, спреда отворен, са сребрним, округлим

ишараним дугмадима и широким рукавима. Густа, црна коса била је двапут обавијена око њене мале главе; сео сам поред ње и ухватио њену преплануло, танку руку. Она се није много отимала, али као да се бојала да гледа у мене и испрекидано је дисала. Дивио сам се њеном источњачком профилу — и бојажљиво сам стезао њене хладне, дрхтаве прсте.

— Знаш ли руски?

— Знам... мало.

— И волиш Русе?

— Да, волим!

— Значи да и мене такође волиш?

— И вас волим.

Хтео сам да је загрлим, али се она хитро одмакла...

— Не, не, молим вас, господине, молим вас...

— Онда ме бар погледај мало.

Она упери на мене своје црне, продирне очи, па се одмах окрену са осмехом у страну и поцрвене.

Ја јој ватрено пољубих руку. Она ме погледа испод ока и тихо се насмеја.

— Чему се смејеш?

Она покри лице рукавом и насмеја се јаче него пре.

Хиршел се појави на улазу шатора и припрети јој. Она заћута.

— Марш напоље! — дошапнух му стиснутих зуба, — додијао си ми већ.

Хиршел није излазио.

Узео сам из кофера прегрш златника, тутнуо му их у руку и изгурао га напоље.

— Господине, дај и мени... — проговори она.

Ја јој бацих неколико златника на колена; она их зграби, хитро, као мачка.

— Е, сада ћу да те пољубим.

— Не, молим вас, молим вас, — протепа она уплашеним и молећивим гласом.

— Чега се плашиш?

— Бојим се.

— Којешта...

— Немојте, молим вас.

Она ме бојажљиво погледа, нагну главу малко на страну и прекрсти руке. Ја је оставих на миру.

— Ако хоћеш... ево, — рече она после кратког ћутања и принесе руку мојим уснама.

Ја је доста нерадо пољубих. Сара се опет насмеја.

Крв ми је наваљивала у главу. Био сам љут на самог себе и нисам знао шта да радим. Ипак, помислио сам најзад, каква сам ја будала!

Окренем се наново њој.

— Саро, разумеш ли, ја сам заљубљен у тебе.

— Знам.

— Знаш? И не љутиш се? И ти мене љубиш?

Сара махну главом.

— Немој тако, одговори ми људски.

— Дед, покажите се, да вас видим, — рече она.

Нагао сам се према њој. Сара ми је ставила руке на рамена, почела да разгледа моје лице, мрштила се и смешила... Нисам издржао и хитро сам је по-

љубио у образ. Она је скочила и једним скоком се обрела на излазу из шатора.

— Гле, ала си ти дивљака!

Она је ћутала и није се мицала с места.

— Дођи к мени...

— Не, господине, збогом. Други пут.

Хиршел је опет помолио своју кудраву главу и рекао девојци две-три речи; она се сагла и измигољила се као змија.

Истрчао сам из шатора, за њом, али већ нисам могао спазити ни њу ни Хиршела.

Целе ноћи нисам могао да заспим.

Сутрадан, ујутро, седели смо под шатором нашега ротмистра: играо сам, али преко воље. Ушао је мој посилни.

— Траже вас, ваше благорође.

— Ко ме тражи?

— Тражи вас један Јеврејин.

„Није ваљда Хиршел?" помислим ја. Сачекао сам да се заврши рунда, устао сам и изашао. Стварно: угледао сам Хиршела.

— Шта кажете, — упита ме он пријазно се смешећи, — ваше благорође, јесте ли задовољни?

— Ах, ти!... (ту се пуковник обазре око себе) ...чини ми се нема овде ни једне даме... уосталом, свеједно. Ах, ти, голубе бели, — одговорим му ја, — та ти се мени, канда, ругаш?

— Зашто?

— Како зашто? Ти још питаш зашто?

— Ај, ај, господин официр, какав сте ви, — проговори Хиршел прекорно, непрестано се смешећи. — Девојка је млада, скромна... Ви сте је уплашили, збиља сте је уплашили.

— Лепа ми је то скромност! зашто је онда примила новац?

— Него шта? Ако неко даје паре, како да се не прими?

— Слушај, Хиршеле: нека опет дође, нећу те заборавити... само, молим те, нећу да видим ту твоју глупу њушку под мојим шатором, треба да нас пустиш на миру; јеси ли ме разумео?

Хиршелове очи се заблисташе.

— Је ли? допада ли вам се?

— Па, допада.

— Лепотица! нигде нема такве лепотице. А сада, хоћете ли ми дати штогод новаца?

— Ево ти, само слушај: више вреди договор него новац. Доведи је и нека те носи ђаво! Ја ћу је сам отпратити кући.

— А, то не може, не може, никако не може, — успротиви се хитро Јеврејин. — Ај, ај, никако не може. Ја ћу, молим, ако већ мора бити, шетати око шатора, ваше благорође; ја, ја, ваше благорође, могу, ако већ хоћете, и да се одаљим, малко... ја сам, ваше благорође, спреман да вам служим, ја ћу се, ето, одаљити... шта да радим? одаљићу се.

— Пази ми се... и да ми је доведеш, јеси ли разумео?

— А лепотица је, је ли, господин официр, а? ваше благорође? лепотица? а?

Хиршел се повијао и загледао ми у очи.

— Лепа је.

— Ето, онда ми дајте још један златник...

Бацио сам му златник и растали смо се.

Најзад је прошао и тај дан. Спустила се ноћ. Ја сам дуго седео сâм под својим шатором. Напољу је било магловито и облачно. У граду су откуцала два сата. Почео сам већ да псујем Јеврејина... кад наједаред уђе Сара, сама. Скочио сам на ноге, загрлио сам је... дирнуо сам уснама њено лице... Оно је било хладно као лед. Једва сам могао да распознам њене црте... Посадио сам је да седне, клекао сам пред њом, хватао сам је за руке, обухватио њен струк... Она је ћутала, није се мицала, а онда је одједном гласно, грчевито зајецала. Узалуд сам се трудио да је умирим, да је утешим... Она је грцала од плача... Миловао сам је, брисао сам њене сузе; она се, као и раније, није отимала, није одговарала на моја питања, а сузе су јој цуриле, — цуриле као из кабла. Мени се срце преврнуло, устао сам и изашао испод шатора.

Хиршел се обрете преда мном, као да је из земље никао.

— Хиршеле, — рекох му ја, — ево ти обећаних новаца. Одведи Сару.

Јеврејин сместа појури к њој. Она је престала да плаче и припила се уз њега.

— Збогом, Саро, — рекао сам јој. — Иди с Богом. Видећемо се, ваљда још, други пут.

Хиршел је ћутао и клањао се. Сара се сагла, дохватила моју руку и притисла је на усне; ја сам се окренуо...

Пет-шест дана ја сам, господо, непрестано мислио на своју Јеврејку. Хиршел се није показивао и нико га није у логору видео. Тих ноћи сам доста слабо спавао: стално су ми се привиђале црне, влажне очи и дуге трепавице; моје усне нису могле да забораве додир њених образа, глатких и свежих као шљивина кожица. Послали су ме са мојим водом по фураж у једно подаље село. Док су моји војници преметали по кућама, ја сам остао на улици и нисам се скидао с коња. Одједном ме неко ухватио за ногу...

— Боже мој, Саро!

Била је бледа и усплахирена.

— Господин официр, господин... помозите, спасите, војници нам чине неправду... Господин официр...

Она ме препознала и лице јој је плануло.

— Зар ти овде живиш?

— Овде.

— Где?

Сара ми показа једну малу, рабатну кућицу. Ободем коња и одјашим тамо. У дворишту те кућице једна разбарушена, ружна Јеврејка мучила се да отме три кокошке и једну пловку из руку мог вахмистра, дугајлије Сиљавка. Он је свој плен дизао над главом и смејао се; кокошке су кокодакале, пловка је гакала... Остала два кирасира товарила су

на своје коње сено, сламу и вреће с брашном. Из куће су се чуле псовке и узвици на малоруском наречју... Ја сам подвикнуо својим војницима и наредио им да оставе Јевреје на миру и да ништа од њих не узимају. Војници су послушали; вахмистер је сео на своју сиву кобилу, Прозерпину, или, како је он звао „Прождерпину" и изјахао за мном на улицу.

— Дакле, — упитао сам Сару, — јеси ли сада задовољна?

Она ме погледа с осмехом.

— Где си се губила читаво ово време?

Она обори очи.

— Дођи ћу сутра к вама.

— Увече?

— Не, господине, ујутро.

— Пази, немој да ми подвалиш.

— Не... не, нећу преварити.

Посматрао сам је халапљиво. Дању ми се учинила још лепша. Сећам се, мене је особито зграњавала ћилибарска, матова боја њеног лица и плавичаст одблесак њене црне косе... Ја сам се нагао с коња и чврсто стегао њену малу руку.

— Збогом, Саро... па гледај, дођи.

— Дођи ћу.

Она је пошла кући; наредио сам вахмистру да ме сустигне с патролом — и одјашио сам натраг.

Сутрадан сам устао веома рано, обукао сам се и изашао испод шатора. Јутро је било дивно; тек што се дизало сунце и на свакој травчици је бли-

стао влажни пурпур. Попео сам се на високи грудобран и сео на крај насипа. Испод мене је зјапило према пољу црно ждрело дебелог, гвозденог топа. Ја сам расејано гледао на све стране... и наједаред сам спазио на којих сто корака једну згурену прилику у сивом кафтану. Познао сам Хиршела. Он је дуго непомично стојао на једном месту, затим је нагло отрчао малко у страну, осврнуо се ужурбано и бојажљиво... викнуо нешто, причучнуо, опрезно испружио врат и наново почео да осматра и ослушкује. Ја сам веома јасно видео све његове покрете. Он завуче руку у недра, извади парченце хартије, оловку и поче да нешто пише или црта. Хиршел је непрестано прекидао свој посао, стресао се као зец, пажљиво посматрао околину и као да је скицирао наш логор. Више пута је скривао своју хартијицу, жмирио очима, њушио ваздух и наново се лаћао посла. Јеврејин је најзад сео на траву, изуо папучу и турио у њу хартијицу; али није био стигао још ни да се исправи, кад се одједном, на неких десетак корака од њега, иза падине насипа, указа брката глава вахмистра Сиљавка и затим се мало по мало диже са земље читаво његово дугачко и неспретно тело. Сиљавко му хитро приђе и стави му на раме своју тешку шапу. Хиршел се згрчи. Он се затресао као лист и пустио један болан, зечији крик. Сиљавко поче нешто да му прети и зграби га за врат. Нисам могао да разаберем шта су разговарали, али сам по очајним покретима Јеврејинова тела и по његовом молећи-

вом изгледу почео да наслућујем о чему се ради. Јеврејин се два пута бацао пред вахмистером на колена, завукао је руку у џеп, извукао поцепану карирану марамицу, развезао чвор и извадио златник... Сиљавко је с важним изразом примио поклон, али је и даље вукао Јеврејина за врат. Хиршел се тргне и јурне у страну; вахмистер нагне за њим у потеру. Јеврејин је трчао ванредно брзо; његове ноге у плавим чарапама су збиља необично хитро одмицале; али, после две или три „трке" Јеврејин је присео, и Сиљавко га ухвати, дигне и на рукама га однесе — право у логор. Ја сам устао и пошао му усусрет.

— Ево, ваше благорођe! — викну Сиљавко: — уходу вам носим, уходу!... — Са дугачког Малоруса цурио је зној цурком. — Престани већ да се копрцаш, проклети Чивутине! Види га, види... и ти си ми! Пази, овако ћу те задавити!

Несрећни Хиршел се слабо одупирао лактовима о Сиљавкове груди, слабо је размахивао ногама... Очи су му грчевито колутале...

— Шта је то? — упитао сам Сиљавка.

— Ево шта је, ваше благорођe: изволите му скинути папучу са десне ноге, — ја не могу, није ми с руке. — Он је још увек држао Јеврејина на рукама.

Скинуо сам папучу, извадио брижљиво сложену хартијицу, развио сам је и угледао на њој детаљан план нашега логора. На ободу хартијице било је мноштво прибележака, писаних ситним рукописом на јеврејском језику.

Утолико Сиљавко беше спустио Хиршела да стоји на ногама. Јеврејин је отворио очи, угледао ме и пао преда мном на колена.

Ја сам му ћутећи показао хартијицу.

— Шта је ово?

— То, — тако, господин официр. То сам ја тек онако. — Глас му се прекинуо.

— Јеси ли ти ухода?

Он ме није разумео, мрмљао је невезане речи и дрхтећи дирао моја колена...

— Јеси ли шпијун?

— Ај, — повика он слабо и затресе главом. — Како можете? Ја нисам — никада; ја никако нисам. Немогућно; немогућно јест. Ја пристајем. Ја — одмах. Ја хоће дати новаца... ја хоће платити. — прошапута он и затвори очи.

Рече му беше склизнуло на потиљак: његова риђа коса, мокра од хладнога зноја, висила је у праменовима, усне су му помодреле и грчевито се кривиле, обрве су му се болно намрштиле, образи упали...

Војници су нас опколили са свих страна. У почетку сам намеравао да својски застрашим Хиршела, а Сиљавку да наредим да ћути, али ствар је сада постала јавна и није било могуће да се не „стави до знања старешини".

— Води га генералу, — рекао сам вахмистеру.

— Господин официр, ваше благорође! — повиче Јеврејин очајним гласом: — ја нисам крив; нисам крив... Наредите да ме пусте, наредите...

— Де, де, то ће већ да извиди господин генерал, — рече Сиљавко. — Хајдемо.

— Ваше благорође! — викну Јеврејин за мном: — наредите! Смилујте се!

Његов узвик ме је мучио. Ја убрзам ход.

Наш генерал био је немачког порекла, поштен и добар човек, али строг извршитељ службених прописа. Ушао сам у његову малу кућицу која је била подигнута на брзу руку, и изложио сам му укратко узрок своје посете. Била ми је позната сва строгост војних прописа, зато нисам ни изговарао чак реч „ухода", већ сам се старао да читаву ствар претставим као багателу, која не заслужује нарочите пажње. Али, на Хиршелову несрећу, за генерала је извршење дужности било изнад сваког сажаљења.

— Ви, млади човече, — рекао ми је: — јесте неискусни. Ви у војним стварима још неискусни јесте. Ствар, о којој (генерал је много волео реч: који) сте ми рапортирали, јест важна, верло важна... А где тај човек јест, који ухваћен био јест? тај Јеврејин? где он јест?

Изашао сам из шатора и наредио да се доведе Јеврејин.

Јеврејина су увели унутра. Злосрећни Јеврејин се једва држао на ногама.

— Да, — проговори генерал, обраћајући се мени; — а где јест план, који јест нађен на овом човеку?

Предао сам му хартијицу. Генерал је развио хартијицу, зажмирио очима, намрштио обрве.

— То јест чуд-но-ва-то... — рече он, делећи речи на слогове. — Ко јест њега ухапсио?

— Ја, господине генерале! — оштро отсече Сиљавко.

— А! добро! добро!... Дакле, драги мој, шта ћеш ти рећи у своје оправдање?

— Го... го... господине генерале, — промуца Хиршел: — ја... молим вас... господине генерале... нисам крив... питајте, господине генерале, господина официра... Ја сам лиферант, господине генерале, поштен лиферант.

— Треба га узети на саслушање, — рече генерал полугласно и важно климну главом. — Дакле, тако зар то ти, брате?

— Нисам крив, господине генерале, нисам крив.

— Ипак, то јест невероватно. Ти јест ухваћен у самом делу. како се на руском каже, то јест, на самим делима!

— Дозволите, господине генерале да кажем: ја нисам крив.

— Јеси ли ти цртао план? Јеси ли ти шпијун непријатељски?

— Нисам ја! — повиче изненада Хиршел: — нисам ја, господине генерале!

Генерал погледа на Сиљавка.

— Лаже он, господине генерале. Господин официр је лично из његове папуче хартијицу извадио.

Генерал погледа на мене. Ја сам морао да климнем главом и потврдим.

— Ти, драги мој, јеси непријатељски ухода... драги мој...

— Нисам ја... нисам ја... — шапутао је Јеврејин, потпуно збуњен.

— Јеси ли већ и пре достављао непријатељу овоме слична саопштења? Признај...

— Али, како можете!...

— Ти, драги мој, мене не будеш варати. Јеси ли ухода?

Јеврејин је зажмурио, треснуо главом и подигао скутове свога кафтана.

— Нека се обеси, — проговори генерал одлучно после краћег ћутања: — сагласно законима. Где јест господин Фјодор Шликелман?

Отрчаше по Шликелмана, генераловог ађутанта. Хиршел је позеленио, отворио уста, избуљио очи. Дође ађутант. Генерал му даде потребне наредбе. Писар на један тренутак показа своје мршаво, рошаво лице. Два-три официра су радознало провирила у собу.

— Смилујте му се, господине генерале, — рекох генералу на немачком, како сам умео, — пустите га...

— Ви, млади човече, — одговорио ми је он на руском језику: — ја јесам вама рекао да неискусни јесте, зато молим вас да ћутите и да мени више не досадите.

Хиршел је вриснуо и бацио се генералу пред ноге.

— Господине генерале, смилујте се, нећу више,

никад више, господине генерале, имам жену... господине генерале, имам ћерку... смилујте се...

— Шта да вама радим!

— Крив сам, господине генерале, тачно је — скривио сам... први пут, господине генерале, први пут, верујте! — завапи Јеврејин, мешајући ту и тамо по коју пољску реч.

— Других хартија ниси достављао?

— Први пут, господине генерале... жена... деца... смилујте се...

— Али ти јеси шпијун.

— Жена... господине генерале... деца...

Генералу је било мало тешко, али није имао куд ни камо.

— Сагласно законима, нека се Јеврејин обеси, — проговори он отегнуто и с изразом човека који је приморан да, тешка срца, своје најбоље осећаје жртвује неумољивој дужности: — нека се обеси! Фјодоре Карловићу, молим вас да о овом догађају саставите рапорт, који...

У Хиршелу се наједаред догодила страшна промена. Место обичног немирног страха, који је Јеврејима у природи, на његовом лицу се огледала ужасна, предсмртна туга. Он се почео бацати тамо-амо, као ухваћена цверка зинуо је, мукло закркљао, почео да поскакује на месту, грчевито млатарајући лактовима. Имао је папучу само на једној нози; другу беху заборавили да му обују... кафтан му се растворио... кече му пало с главе...

Сви смо се стресли; генерал је заћутао.

— Господине генерале, — почнем ја наново: — помилујте овога несрећника.

— Немогуће. Закон наређује, — одврати генерал отсечно, али прилично узбуђено: — другима за пример.

— Забога...

— Господине корнете, изволите отићи на своје место, — заповеди ми генерал и показа ми руком врата.

Ја сам се поклонио и изашао. Али, како нисам имао нигде строго одређеног места, ја сам застао недалеко од генералове кућице.

Два минута касније, појавио се Хиршел у пратњи Сиљавка и још тројице војника. Сиромах Јеврејин био је ошамућен и једва је мицао ногама. Сиљавко је прошао поред мене у логор и ускоро се вратио, носећи конопац у рукама. На његовом грубом, али нимало пакосном лицу, изражавало се неко чудно, огорчено сажаљење. Кад је угледао конопац, Јеврејин је почео да маше рукама, сео је и зајецао. Војници су ћутећи стојали око њега и снуждено пиљили у земљу. Ја сам пришао Хиршелу и почео с њиме да разговарам; он је јецао као дете и није ме чак ни погледао. Ја сам одмахнуо руком, отишао у свој шатор, бацио се на ћилим — и затворио очи...

Одједном је неко журно и нагло утрчао у мој шатор. Подигао сам главу — и угледао Сару; изгледала је избезумљена. Јурнула је к мени и зграбила ме за руке.

— Хајдемо, хајдемо, хајдемо, — понављала је она испрекидано, гушећи се.

— Куда? Зашто? Остаћемо овде.

— К оцу, к оцу, брже... спаси га... спаси!

— Каквом оцу?...

— К моме оцу; хоће да га вешају...

— Како! зар је Хиршел...

— Јест, он ми је отац... ја ћу ти све касније објаснити, — додаде она, очајно кршећи руке: — хајдемо само... хајдемо...

Ми смо истрчали напоље из шатора. У пољу се видела група војника, која је ишла према једној усамљеној брези... Сара је ћутећи показала прстом на војнике...

— Стој, — рекох ја одједном: — куда се ми журимо? Војници ме неће послушати.

Сара ме и даље вукла за собом... Морам признати, почела је да ми се врти свест.

— Али, слушај, Саро, — рекао сам јој: — шта нам користи да трчимо тамо? Боље да одем опет до генерала; хајдемо заједно: ко зна, можда ћемо га моћи умолити.

Сара је наједном застала и погледала ме лудачким погледом.

— Разуми ме, Саро, забога. Ја не могу да помилујем твога оца, то може само генерал. Хајдемо к њему.

— Али, дотле ће њега већ обесити, — застења она...

Ја се освртох. Недалеко је стојао писар.

— Иванов, — викнем му: — отрчи, молим те, та-

мо до њих: нареди им нека причекају, реци да сам отишао да молим генерала за помиловање.

— Разумем...

Иванов је отрчао.

Нису нас пустили генералу. Узалуд сам молио, уверавао, најзад, чак и грдио... узалуд је сирота Сара чупала косе и наваљивала на стражаре; нас нису пустили.

Сара је избезумљено погледала око себе, ухватила се обема рукама за главу и нагло отрчала у поље, к оцу. Ја се упутим за њом. Посматрали су нас са недоумицом...

Ми смо отрчали к војницима. Они су се поналештали у круг и — замислите, господо! — ругали се, ругали се сиротом Хиршелу! Ја сам успламтео и викнуо сам на њих. Јеврејин нас је угледао и бацио се ћерци око врата. Сара се грчевито ухватила за оца.

Сиромах је помислио да су га помиловали... Он је већ почео да ми захваљује... ја окренем главу у страну.

— Ваше благородје, — повикао је он и стегао руке. — Јесам ли помилован?

Ја сам ћутао.

— Не?

— Не.

— Ваше благородје, — поче он да муца; — погледајте, ваше благородје, погледајте... та ево је овде, ова девојка — знате — она је моја ћерка.

— Знам, — одговорих и опет се окренух.

— Ваше благороће, — викну он: — ја се нисам одмицао од шатора! Ја не бих ни за што... — Он застаде и за тренутак затвори очи... — Ја сам хтео ваше паре, ваше благороће, морам да признам, парице... али ја никада не бих...

Ја сам ћутао. Хиршел ми је био гадан, па и она, његова помоћница...

— Али сада, ако ме спасете, — рече Јеврејин шапатом, — ја ћу јој наредити — ја... разумете?... све... ја ћу сада већ на све пристати...

Дрхтао је као лист и ужурбано се освртао. Сара га је ћутећи и страсно грлила.

Пришао нам је ађутант.

— Господине корнете, — рекао ми је: — господин генерал ми је наредио да вас затворим. А ви... — Он ћутећи показа војницима на Јеврејина... — да сте га сместа...

Сиљавко приђе Јеврејину.

— Фјодоре Карловићу, — рекох ја ађутанту (с њиме беше дошло пет војника); — наредите бар да одведу ову сироту девојку...

— Разуме се. Наравно.

Сирота је једва дисала. Хиршел јој је нешто шапутао на ухо на јеврејском језику...

Војници су с тешком муком ослободили Сару из очинског загрљаја и пажљиво су је однели двадесетину корака даље. Али, она им се наједаред отргла и јурнула ка Хиршелу... Сиљавко је задржао. Сара га је одгурнула, лице јој се лако зацрвенило, очи су јој заблистале — она је пружила руке.

— Онда, нека сте проклети, — завика на немачком: — проклети, трипут проклети, ви и сав ваш мрски род, нека сте проклети клетвом Датана и Авирона, клетвом сиротиње, бесплодности и насилне, срамне смрти! Нека се земља отвори под ногама вашим, безбожници, свирепи, крвожедни пси...

Њена глава се занела натраг... она је пала на земљу... Дигли су је и однели.

Војници су ухватили Хиршела под руке. Тек тада сам разумео зашто су се они ругали Јеврејину кад сам ја са Саром дотрчао из логора. Он је стварно био смешан, и поред све грозоте његовог положаја. Мучна туга растајања са животом, са ћерком, с породицом, изражавала се код несрећног Јеврејина таквим чудним, наказним покретима тела, узвицима, скоковима, да смо се сви и против воље морали смешити, ма да нам је било стравично, јако стравично. Бедник је премирао од страха...

— Ој, ој, ој! — викао је он: — ој... станите! хоћу нешто да вам кажем... много ћу вам казати. Господине унтервахмистере, ви ме познајете. Ја сам лиферант, поштени лиферант. Немојте да ме држите; причекајте још један час, један часак, један мали часак причекајте! Пустите ме, ја сам бедни Јеврејин. Сара... где је Сара? О, ја знам! Она је код господина квартир-поручника (бог зна зашто ме је произвео у такав непостојећи чин). Господин квартир-поручник! Ја се не одмичем од шатора. (Војници су већ били зграбили Хиршела... он је страховито врисnуо и измигољио им се из шака).

Господине генерале!... смилујте се несрећноме оцу породице! Даћу десет златника, петнаест ћу дати, господине генерале!... (Повукли су га према брези)... — Немојте ме! Змилујте ми се! господин квартир-поручник! ваша светлости! господине обер-генерале и главни шефе!

Јеврејину су намакли петљу... ја сам затворио очи и отрчао.

Отседео сам две недеље у затвору. Приповедали су ми да је удовица несрећног Хиршела долазила по покојниково одело. Генерал је наредио да јој се изда сто рубаља. Сару нисам никада више видео. Био сам рањен; отпремили су ме у болницу, а када сам оздравио, Данциг се већ био предао, — и ја сам сустигао свој пук на обалама Рајне.

1846.

Пјетушков

I

У вароши О... живео је 182... године поручник Иван Афанасијевић Пјетушков. Родитељи су му били сиромашни људи, он их је изгубио кад му је било пет година и, тако, као пуко сироче, доспео у руке старатеља. Милошћу тога старатеља испоставило се да он нема никаквог иметка; тако је животарио једва излазећи на крај. Био је средњега раста, нешто мало погрбљен; лице му је било мршаво и покривено пегицама, уосталом доста пријатно, коса тамно-кестењаста, сиве очи и бојажљив поглед; његово ниско чело било је избраздано честим борама. Читав Пјетушковљев живот протекао је ванредно монотоно; око своје четрдесете године био је још млад и неискусан, као какво дете. Клонио се познанстава, а према онима на чију је судбину могао да утиче, понашао се веома кротко...

Људи које судбина осуди на монотон и невесео живот, имају често разне навике и потребе. Пјетушков је волео ујутру, уз чај, да једе свежу, белу земичку. Без тога пријатног залогаја просто није могао да живи. Тако, једнога јутра му његов слу-

га Онисим донесе на тањиру са плавим цветићима место земичке три тамно-риђа коромана. Пјетушков је сместа, с извесним негодовањем, упитао слугу шта то има да значи.

— Земичке су све распродане, — одговорио му је Онисим, рођен Петрограђанин, кога је чудна игра случаја била бацила у најдубљу провинцију јужне Русије.

— Није могуће! — викне Иван Афанасијевић.

— Распродане, — понови Онисим: — данас старешина племства приређује доручак, па су све, знате, тамо однели.

Онисим је махнуо руком по ваздуху и истурио напред десну ногу.

Иван Афанасијевић се прошетао по соби, обукао се и отишао са̂м у пекарницу. Ту једину пекарску радњу у вароши О... отворио је пре десет година неки Немац, који беше однекуда допутовао; радња се убрзо развила и развијала се још и сада, под управом његове удовице, једне дебеле жене.

Пјетушков је закуцао на прозор. Дебела жена провуче кроз оканце своје болесно-поднадуло и сањиво лице.

— Молим вас једну земичку, — рече Пјетушков пријатно.

— Нестало је земичака, — процвили дебела жена.

— Немате земичака?

— Нема.

— Како то, молим вас? Ја код вас свакога дана купујем земичку и уредно плаћам.

Жена га ћутећи погледа.

— Узмите перецу, — рече она најзад, зевајући: — или ђеврек.

— Нећу, — одврати Пјетушков и чак се нађе увређен.

— Како изволите, — прогунђа жена и залупи оканце.

Ивана Афанасијевића обузе силна љутња. У недоумици пређе он на другу страну улице и сав се, као дете, предаде свом негодовању.

— Господине!... — зачу се један доста пријатан женски глас: — господине!

Иван Афанасијевић погледа навише. Из оканца пекарске радње вирила је једна девојка од својих седамнаест година и држала у руци земичку. Лице јој беше пуначко, округло, образи румени, очи кестењасте, невелике, нос малко прћаст, русе косе и дивна рамена. Црте њенога лица одавале су доброту, леност и безбрижност.

— Ево вам, господине, земичка, — рече она, смешкајући се: — ја сам је узела за себе, али ето, уступићу је вама.

— Најлепше вам захваљујем. Дозволите...

Пјетушков поче да претура по џепу.

— Не треба, не треба. На здравље вам било.

Она затвори оканце.

Пјетушков се вратио кући у веома пријатном расположењу.

— Ето, ти ниси могао да нађеш земичку, — рече он своме Онисиму, — а ја сам је, ево, нашао, видиш?

Онисим се горко насмешио.

Истога дана, увече, док се свлачио, Иван Афанасијевић је упитао свога слугу:

— Је ли, молим те, бато, каква је то девојка тамо у пекарници, а?

Онисим погледа доста натуштено у страну, па одврати: — А што питате?

— Тако, — рече Пјетушков, свлачећи са̂м своје чизме.

— Оно, није ружна! — примети Онисим снисходљиво.

— Није... није... — проговори Иван Афанасијевић гледајући на исту страну. — Знаш ли како се зове?

— Василиса.

— Познајеш ли је?

Онисим малко поћута.

— Познајем.

Пјетушков је заустио да нешто каже, али се окренуо на другу страну и заспао. Онисим је изашао у претсобље, шмркнуо мало бурмута и повртео главом.

Сутрадан, рано ујутро, Пјетушков нареди да му се донесе̂ одело, да се обуче. Онисим је донео свакидашњи капут Ивана Афанасијевића, неки стари капут, боје траве, са огромним излизаним еполетама. Пјетушков је дуго ћутећи посматрао Онисима,

па му је онда наредио да му донесе нови капут. Онисим послуша, мало зачуђен. Пјетушков се обукао и брижљиво навукао на руке рукавице од јеленске коже.

— Ти, бато, немој данас да идеш у пекарницу, — рече он малко збуњено: — Ја ћу сам да навратим. . . мени је успут.

— Разумем, — одговори Онисим тако отсечно као да га је неко одостраг гурнуо.

Пјетушков изађе, дође до пекарнице и закуца на прозор. Дебела жена отвори оканце.

— Молим вас, земичку, — рече лагано Иван Афанасијевић.

Дебела жена протури руку, голу до самог рамена, више налик на стегно него на руку, и тутну му врућу земичку право под нос.

Иван Афанасијевић је постојао још мало под оканцем, прошао се два-три пут по улици, завирио у двориште и, најзад, посрамљен што је толико детињаст, вратио се кући са земичком у руци. Читавога дана се осећао нелагодно, а увече није чак ни заподевао разговора с Онисимом, као што је то обично радио.

Сутрадан је већ Онисим ишао по земичку.

II

Прошло је неколико недеља. Иван Афанасијевић беше потпуно заборавио на Василису и разговарао је као раније пријатељски са својим слугом.

Једног лепог јутра дође к њему неки господин Бублицин, слободан, природан и веома љубазан младић. Истина, он каткада ни сам није знао шта говори и био је сав, што се каже, на еро, али је ипак важио као веома пријатан човек у друштву. Много је пушио, грозничаво и халапљиво, уздижући обрве,увлачећи прси, пушио је са забринутим изгледом, или, још боље, с изгледом као да ће, чим му допустите да повуче још један дим, сместа саопштити неку неочекивану новост; каткада би чак мукао и махао руком, журно извлачећи последње димове из луле, као да му је наједаред пало на памет нешто необично занимљиво или важно, отварао би уста, пуштао колутове дима и рекао по неку најбезначајнију реч, а по неки пут би уопште ћутао. Пошто је разговарао неко време с Иваном Афанасијевићем о суседима, о коњима, спахиским ћеркама и другим поучним стварима, господин Бублицин је наједном почео да трепће очима, разбарушио је малко свој перчин и с лукавим осмехом пришао једном необично потамнелом огледалу, које беше једини украс собе Ивана Афанасијевића.

— Шта је право — право, — рече он, гладећи своје мрке бакенбарте: — мора се признати да овде код нас има тако красних паланчанки, да може пред њима да се сакрије твоја Венера мендинцејнска... Например, јесте ли видели пекарицу Василису?... — Господин Бублицин повуче један дим.

Пјетушков се стресе.

— Уосталом, — настављао је Бублицин, губећи се у облаку дима: — шта да вас питам? та ви сте већ тако створени, Иване Афанасијевићу! Бог зна шта ви радите, Иване Афанасијевићу!

— Радим исто што и ви, — рече Пјетушков отежући, као да пева, али прилично љутит.

— Али, не, Иване Афанасијевићу, не... Та шта вам је?

— Па ипак?

— Де, де, неће ваљда бити, Иване Афанасијевићу!

— Ипак? ипак?

Бублицин је оставио лулу у ћошак и почео да разгледа своје чизме, које нису биле баш особито лепе. Пјетушков се збуни.

— Тако вам је то, Иване Афанасијевићу, тако, — настављао је Бублицин, као штедећи га. — А што се тиче пекарице Василисе, ја ћу вам рећи: лепа је... ве-е-ома лепа.

Господин Бублицин је раширио ноздрве и лагано завукао руке у џепове.

Чудновата ствар! Иван Афанасијевић је осетио нешто налик на љубомору. Почео је да се миче на столици, насмејао се без повода, одједном је поцрвенео, зевнуо је и, зевајући, малко је искривио устрану доњу вилицу. Бублицин је попушио још три луле и отишао. Иван Афанасијевић је пришао прозору, уздахнуо и наредио да му се донесе чаша кваса.

Онисим је ставио чашу на сто, тужно погледао свога господина, наслонио се на врата и оборио главу.

— Шта си се тако замислио? — упита га господин нежно и малко бојажљиво.

— Шта сам се замислио? — одврати Онисим: — шта сам се замислио... Мислим све о вама.

— О мени?

— Разуме се, о вама.

— Па шта мислиш?

— Ево шта мислим. (Ту Онисим повуче мало бурмута). Срамота, господине, срамота.

— Како срамота?

— Како срамота... Погледајте само господина Бублицина, Иване Афанасијевићу... Шта фали њему? молим вас.

— Ја те, бато, не разумем.

— Не разумете... Не, ви ме већ разумете.

Онисим је мало заћутао.

— Господин Бублицин, то је прави господин, као што треба један господин да буде. А шта сте ви, Иване Афанасијевићу, шта сте ви? молим вас.

— Ну, и ја сам господин.

— Господин, господин... — одговори Онисим, падајући у ватру. — Какав сте ви господин? Ви сте, господине, просто једна покисла кокош, молим вас, Иване Афанасијевићу. Седите ту као каква квочка по цео божји дан... много ћете тако излећи! Не играте карата, с господом се не дружите, а већ што се тиче онога...

Онисим одмахну руком.

— Али, знаш... ти, чини ми се, претера... — проговори Иван Афанасијевић и збуњено дохвати дугачку лулу.

— Како претерах, Иване Афанасијевићу, како претерах! Размислите сами. Ето, например, узмимо опет ту исту Василису... Ето, зашто не би ви...

— Али шта ти то мислиш, Онисиме? — прекиде га Пјетушков тужно.

— Знам ја шта мислим. Шта ту вазда̂н, треба бити мушко! Али, зар би могли ви? Молим вас, Иване Афанасијевићу, размислите сами... Та ви сте...

Иван Афанасијевић је устао.

— Де, де, ћути сад већ, молим те, — рече он брзо и као тражећи погледом Онисима. — И ја сам, знаш... ја... шта ти је, збиља? Дај, боље, овамо, да се обучем.

Онисим је лагано свукао с Ивана Афанасијевића масну татарску кућну кабаницу, погледао са очинском тугом свога господина, махнуо главом, навукао на њега капут и почео га тући метлицом по леђима.

Пјетушков је изашао, и пошто је неко време лутао по кривим градским улицама, обрео се пред пекарском радњом. На уснама му је титрао чудан осмех.

Тек што беше стигао да двапут погледа на добро познату „радњу”, кад се отворила капија и из ње истрчала Василиса, са жутом марамом на гла-

ви и у топлом капуту, који беше, по руском обичају, огрнула преко рамена. Иван Афанасијевић је одмах сустигао.

— Куда сте се изволели упутити, голубице?

Василиса га хитро погледа, насмеја се, окрену се на другу страну и покри руком уста.

— Ваљда до дућана? — упита Иван Афанасијевић ситно корачајући.

— Како сте радознали, — одврати Василиса.

— Зашто радознао? — рече Пјетушков, размахујући брзо рукама. — Ја баш напротив... Онако тек, знате, — додаде он журно, као да су те три речи потпуно објашњавале његову мисао.

— Јесте ли појели моју земичку?

— Свакако, — одврати Пјетушков: — с нарочитим задовољством.

Василиса је ишла даље и смешкала се.

— Данас је пријатно време, — настављао је Иван Афанасијевић: — да ли се чешће изволите шетати?

— Шетам каткада.

— Ах, како бих желео...

— Шта?

Девојке код нас изговарају реч „шта" врло чудновато, некако особито оштро и брзо... Налик на јаребице, у зору.

— Да прошетам, знате, с вама... у околину, онако...

— То није могуће!

— А што да није могуће?

— Ала сте ви, збиља!...

— Али, молим вас...

У толико их беше сустигао некакав трговчић-помоћник с јарећом брадом и са широко раширеним прстима, да му не би спадали рукави, у дугачком, плавичастом кафтану и топлој капи са штитом, надувеној попут лубенице. Пјетушков, пристојности ради, заостаде малко иза Василисе, али је одмах затим наново сустиже.

— Па на чему смо остали? Шта ћемо са шетњом?

Василиса га лукаво погледа и опет се насмеја.

— Јесте ли ви овдашњи?

— Јесам.

Василиса поглади косу руком и успори корак. Иван Афанасијевић се насмеши и, премирући од неке унутрашње бојажљивости, нагну се малко у страну и уздрхталом руком обгрли лепојкин струк. Василиса врисну.

— Пустите ме, безобразниче, зар још на улицу?

— Де, де, де, па шта, — замуца Иван Афанасијевић.

— Пустите ме овде, на улицу, кад вам кажем. Немојте да ме вређујете.

— А... а... ах, што сте тако, — рече прекорно Пјетушков и сам поцрвене до ушију.

Василиса застаде.

— Одлазите, господине, одлазите...

Пјетушков се покорио. Дошао је кући, цели један сат је седео непомично на столици и чак није ни

луле испушио. Најзад, узео је лист сиве хартије, зашиљио перо и после дугог размишљања написао ово писмо:

„Поштована госпођице
Василиса Тимофејевна,

Пошто сам од природе неувредљив човек, како бих вам могао причинити било какву непријатност? Ако сам и збиља крив пред вама, онда ето хоћу баш да вам кажем: натерале су ме напомене господина Бублицина, што никада нисам очекивао. Уосталом, молим вас, не срдите се на мене. Ја сам човек опсетљив и сваку нежност сасма опсећам и благодарим. Не срдите се на мене, Василисо Тимофејевна, молим вас најпонизније. Уосталом, с мојим поштовањем остајем.

Ваш најпонизнији слуга
Иван Пјетушков".

Онисим је однео то писмо, коме је било упућено.

III

Прошле су две недеље... Онисим је, по обичају, сваког јутра ишао у пекарницу. Једнога дана Василиса му је истрчала усусрет.

— Добар дан, Онисиме Сергејевићу.

Онисим направи мрачно лице и љутито проговори: — Добар дан.

— Што никад не навратите до нас, Онисиме Сергејевићу?

Онисим је невесело погледа.

— Шта да навраћам? Чај ми, сигурно, нећеш послужити.

— Хоћу, Онисиме Сергејевићу, како да вас не послужим. Само дођите. Биће и рума.

Онисим се лагано осмехне.

— Хајд', ако је већ тако, може.

— Када ћете навратити, баћушка, када?

— Када... Гле ти ње...

— Ако изволите вечерас? Навратите.

— Добро, доћи ћу, — одврати Онисим и одгега кући леним и широким кораком.

Истога дана, увече, у једној малој собици, поред кревета, који је био покривен пругастом перином, за једним незграпним столом седео је Онисим, а преко пута од њега Василиса. На столу је кључао и шиштао огроман, тамно-жут самовар; пред прозором је стојала саксија са чапљаном; у другом углу, поред врата, стојао је попречке један ружан сандук с мајушним катанцем; на сандуку је лежала растресена хрпа разних старих крпетина; на зидовима су висиле тамне, умаштене слике. Онисим и Василиса пили су ћутећи чај, гледајући једно другоме право у лице, дуго су у рукама окретали комадиће шећера, грицкали га некако као преко воље, жмиркали и гласно серкали кроз зубе жућкасту врелу воду. Најзад су испразнили читав самовар и окренули тумбе округле шоље са натписима; на једној је било написано: „на задовољство", а на другој: „невино пробуразила"; затим су се иска-

шљали, обрисали зној и почели полако да разговарају.

— Шта је, Онисиме Сергејевићу, с вашим господином... — упита Василиса, али не заврши питање.

— Шта је с господином... — одврати Онисим и налакти се. — Зна се шта. А што питате?

— Онако, — одговори Василиса.

— Чини ми се (ту се Онисим накези), он вам је писао једно писмо?

— Јесте, писао ми је.

Онисим климне главом с изразом необичног задовољства самим собом.

— Гле, гле, — проговори он промукло и лако се смешећи: — дед, па шта вам је писао?

— Разне ствари. Каже, како ја, госпођице Василисо Тимофејевна, бива, ето овако; и ви немојте да мислите; и немојте, госпођице, да се штогод увређујете; и још много такве ствари је писао... А, јел'те, — додаде она после краћег ћутања: — какав вам је господин?

— Ето, живи, — одговори Онисим равнодушно.

— Љути ли се много?

— Откуда он да се љути! Не, не љути се тај. А што питате, зар вам се допада?

Василиса поникне и насмеје се себи у рукав.

— Је л'? — припита Онисим.

— Што ће вам то, Онисиме Сергејевићу?

— Је л', кад вас питам.

— Па, ето, — проговори најзад Василиса: — он је... господин. Разуме се... ја... па и он, да видите... ви већ знате...

— Како да не знам? — добаци важно Онисим.

— Та вами је, најзад, познато, Онисиме Сергејевићу...

Василиса се очигледно почела узрујавати.

— Реците ви њему, вашему господину, да се ја, рећи ћемо, на њега не љутим, и да ето, на прилику...

Она поче да муца.

— Разумемо, — одврати Онисим и лагано се диже са столице. — Разумемо. Захваљујемо на части.

— Извол'те, молим вас, још који пут.

— Хајд, добро, добро.

Онисим пође ка вратима. Дебела жена уђе у собу.

— Добро вече, Онисиме Сергејевићу, — развуче она као да пева.

— Добро вече, Прасковја Ивановна, — одговори он на исти начин.

Стојали су неко време тако једно према другоме.

— А сад, лаку ноћ, Прасковја Ивановна, — пропева Онисим.

— А сад, лаку ноћ, Онисиме Сергејевићу, — одврати му она исто тако.

Онисим је дошао кући. Његов господин је лежао на кревету и гледао у таваницу.

— Где си био?

— Где сам био?... (Онисим је имао обичај да с прекором понавља последње речи свакога питања.) — Ишао сам ради ваше ствари.

— Ради какве ствари?

— Зар не знате?... Ишао сам Василиси.

Пјетушков поче да трепће очима и да се мешкољи у кревету.

— Тако, јакако, — добаци Онисим и хладнокрвно шмркну мало бурмута: — тако, јакако. А ви увек тако. Василиса вас је поздравила.

— Збиља?

— Збиља? Поздравила, јакако. Збиља!... Рекла ми је да вам кажем, што вас никако нема? што, на прилику, не долазите?

— Е, а шта си ти на то?

— Шта сам ја? Ја сам јој рекао: ти си глупа, — рекао сам јој, — шта ти мислиш, да ће такви људи хтети к теби да долазе! Нема тога, ти ваља сама да дођеш — казао сам јој.

— А шта она?

— Шта она?... Она... ништа...

— То јест, ипак, како то ништа?

— Ето тако, ништа.

Пјетушков мало поћута.

— Па хоће ли доћи?

Онисим одмахну главом.

— Доћи!... Много сте брз, господине. Доћи!... Таман, није вам то...

— Али, ти си сам говорио да би, онако...

— Шта ли ја нисам говорио!

Пјетушков наново ућута.

— Па ипак, бато, како ћемо?

— Како?... Ви, ваљда, боље знате: ви сте господин.

— Али, којешта, шта има ту...

Онисим задовољно поче да се клати натраг и напред.

— Познајете ли Прасковју Ивановну? — упита он најзад.

— Не. Коју Прасковју Ивановну?

— Пекарицу.

— А, ону пекарицу. Виђао сам је; ону дебелу.

— Ваљана жена. Она пада оној другој, оној вашој, рођена тетка.

— Тетка?

— Зар нисте знали?

— Не, нисам знао.

— И ви сте ми...

Онисим из поштовања према господину није завршио своју мисао.

— Ето с киме би требали да се упознате.

— Па лепо... ја, најзад, немам ништа против.

Онисим погледа Ивана Афанасијевића с одобравањем.

— Али, шта ми управо треба да се упознајем с њоме? — упита Пјетушков.

— Ето ти га опет сад! — одврати Онисим мирно.

Иван Афанасијевић је устао, прошетао се по соби, стао пред прозором и, не окрећући главе, рекао мало збуњено:

— Онисиме!

— Изволʼте?

— Шта мислиш, неће ли мени бити малко, онако, незгодно, с женском, а?

— А, ето, како знате.

— Уосталом, ја то рекох тек онако. Другови би могли штогод да опазе; све му то дође мало... Уосталом, размислићу се још. Додај ми ту лулу... Па шта, дакле, она, — настави он после кратког ћутања: — Василиса, каже да на прилику...

Али Онисим није желео да наставља разговор, већ заузе свој обичан, потиштен изглед.

IV

Познанство Ивана Афанасијевића са Прасковјом Ивановном почело је овако. Пет дана после разговора с Онисимом Пјетушков је увече отишао у пекарницу.

— Ну, — мислио је он, отварајући капију која је шкрипела: — не знам како ће се ово свршити...

Попео се у трем и отворио врата. Једна огромна кокош с кићанком на глави паде му право пред ноге, и дуго је још усплахирена трчала по дворишту. Из суседне собе помолило се избезекнуто лице дебеле жене. Иван Афанасијевић се насмешио и поздравио је климајући главом. Жена му се поклони. Пјетушков јој приђе, држећи чврсто капу у руци. Прасковја Ивановна је очигледно очекивала важну посету: биле су јој закопчане све копче на

хаљини. Пјетушков је сео на столицу; Прасковја Ивановна преко пута од њега.

— Дошао сам до вас, Прасковја Ивановна, онако, више што се тиче... — проговорио је најзад Иван Афанасијевић и — заћутао. Његове усне су се грчевито трзале.

— Добро нам дошли, баћушка, — одговорила је Прасковја Ивановна распеваним гласом и поклонила се. Много се радујемо уваженом госту.

Пјетушков се малко охрабри.

— Ја сам, знате, давно желео срећу да се с вама упознам, Прасковја Ивановна.

— Много смо вам захвални, Иване Афанасијевићу.

Наступило је ћутање. Прасковја Ивановна је брисала лице шареном марамом; Иван Афанасијевић је пажљиво гледао некуда у страну. Обоје су се осећали доста нелагодно. Уосталом, код трговаца и маловарошана, где се чак ни стари пријатељи не састају без неких нарочитих ћошкастих керефекâ, извесна натегнутост у општењу између госта и домаћина не изгледа никоме чудновата, већ напротив, сматра се чак као потпуно пристојна и неопходна, особито приликом првог сусрета. Пјетушков се допао Прасковји Ивановној. Понашао се прописно и пристојно а, затим, био је ипак човек од положаја!

— Ја, матушка, Прасковја Ивановна, веома волим ваше земичке, — рече јој он.

— Тако, тако.

— Веома су добре, знате, веома, шта више.

— Па нека су вам на здравље, баћушка, изволите. Много смо задовољни.

— Нисам чак ни у Москви таквих јео.

— Тако, тако.

Опет је наступило ћутање.

— А реците, Прасковја Ивановна, — поче Иван Афанасијевић: — овде, чини ми се, живи код вас ваша сестричина?

— Јесте, рођена сестричина, баћушка.

— А је л' те, како је она... код вас?..

— Сироче, тако је држимо.

— Па да ли ради?

— Ради, баћушка, раденица је. Таква раденица, о-хо-о!... Него, него.

Иван Афанасијевић је сматрао да ће бити најпристојније да се више не распитује о сестричини.

— Каква вам је то птица у кавезу, Прасковја Ивановна?

— Бог зна. Птица.

— Хм! У осталом, остајте ми збогом, Прасковја Ивановна.

— Извините нас, ваше благорође. Молимо вас и други пут. На чашицу чаја.

— Врло радо, Прасковја Ивановна.

Пјетушков је изашао. У трему се срео са Василисом. Она се насмејала.

— Где сте то били, голубице моја, — упита Пјетушков помало бећарски.

— Маните, маните, немојте да се пецкате, ала сте ви лола.

— Хе, хе. Јесте ли добили моје писамце?

Василиса је сакрила доњи део лица у рукав и није ништа одговорила.

— Не љутите се више на мене?

— Василиса! — затрешта теткин глас: — о, Василиса!

Василиса утрча у кућу. Пјетушков пође својим путем. Али од тога дана он поче чешће да походи пекарницу и те посете нису биле забадава. Иван Афанасијевић, да се послужимо високим стилом, постигао је свој циљ. Људи обично охладе пошто постигну неки циљ, али Пјетушков, напротив, из дана у дан се све више распаљивао. Љубав је — случајна ствар, постоји сама за себе, као и уметност, и није јој потребно никакво образложење, као ни природи, рекао је некакав паметан човек који никада није волео, али је одлично резоновао о љубави. Пјетушков је страсно заволео Василису. Он је био потпуно срећан. Душа му се загрејала. Мало по мало, он је све своје кућанство, бар све своје луле, преселио ка Прасковји Ивановној и седео је по читаве дане код ње у задњој соби. Прасковја Ивановна је узимала од њега новац за ручак и пила је његов чај, према томе се није могла пожалити на његово присуство. Василиса се навикла на њега, у његовом присуству је радила, певала и прела, а каткада би с њиме и проговорила по коју реч; Пјетушков је на њу бацао погледе,

пушио је своју лулу, љуљао се на столици, смешкао се и у слободним часовима играо с њоме и са Прасковјом Ивановном „дурачка". Иван Афанасијевић је био срећан... Али у свету нема ништа савршено, и ма како човекови захтеви били скромни, судбина га никада потпуно не задовољи, већ, ако је могуће, чак му и смрси рачуне... Пре или касније, ипак ће у буре меда пасти нека кашика катрана! Иван Афанасијевић је то на себи искусио. Пре свега, откад се преселио ка Василиси, Пјетушков се још више одаљио од својих другова. Виђао се с њима само у случајевима кад је то било преко потребно, па је и у тим случајевима, да би избегао примедбе и пецкања (што му, уосталом, није увек успевало), изгледао очајнички груб и усредсређено заплашен, као зец који је запао у сред ватромета, па се мота и скаче на све стране. Сем тога, Онисим га није остављао на миру, изгубио је свако поштовање према њему, свирепо га је кињио и брукао. Најзад... Али, авај! читајте сами даље, благонаклони читаоче.

V

Једнога дана Пјетушков (који је, из горе наведених разлога, ван куће Прасковје Ивановне веома лоше пролазио) седео је натраг, у Василисиној соби и справљао некакву домаћу посластицу, неко слатко или можда неку ракију са соком од воћа. Домаћице није било код куће. Василиса је седела у дућану и певушила некакву песмицу.

Неко је закуцао на оканце. Василиса је устала, пришла прозору, лако вриснула, а затим се насмејала и почела с неким да се дошаптава. Кад се вратила опет на своје место, уздахнула је и почела да пева још јаче него пре.

— С киме си то разговарала? — упита је Пјетушков.

Василиса је и даље у песми „ломила удику".

— Василиса! чујеш ли? је ли, Василиса?

— Шта хоћете?

— С ким си то разговарала?

— Зашто питате?

— Тако.

Пјетушков је изашао из задње собе у шареном домаћем капуту, са засуканим рукавима и с натегачом у руци.

— С једним добрим пријатељем, — одговорила је Василиса.

— С којим добрим пријатељем?

— С Петром Петровићем.

— С Петром Петровићем?... С којим Петром Петровићем?

— И он је један од ваших. Има неко тешко презиме.

— Да није Бублицин?

— Јест, јест... Петар Петровић.

— И ти њега познајеш?

— Још како! — одврати Василиса и климну главом.

Пјетушков се ћутећи прође десетак пута по соби.

— Слушај, Василиса, — рече он најзад: — откуда ти то њега познајеш?

— Како откуда?... Познајем га... Он је тако фин господин.

— Како то фин? како фин? ипак, како фин?

Василиса погледа Ивана Афанасијевића.

— Тако, фин, — рече она лагано и с недоумицом. — Зна се какав.

Пјетушков се угризе са усну и поче опет да се шета по соби.

— О чему си разговарала с њиме, је ли?

Василиса се насмеши и обори главу.

— Говори, дед, говори, говори кад ти се каже, говори!

— Како сте данас љутити, — примети Василиса.

Пјетушков малко poћута.

— Не, Василиса, — поче он најзад: — не, нећу се љутити... Али, дед, кажи ми о чему сте разговарали?

Василиса се насмеја.

— Какав је, збиља, лола, тај Петар Петровић!

— А што?

— Ето тако! такав је!

Пјетушков је наново заћутао.

— Василиса, та ти ме волиш? — упита је он.

— Ето, и ви једно исто!

Сиротом Пјетушкову се стегну срце. Утолико је ушла Прасковја Ивановна. Сели су да ручају. После ручка, Прасковја Ивановна пође да се одмори на висећем кревету. Иван Афанасијевић је легао на

пећ, превртао се неко време и заспао. Пробудило га је неко опрезно шкрипутање. Иван Афанасијевић се усправи, налакти се и погледа: врата су била отворена. Он скочи — Василисе нема. Изађе у двориште — нема је ни у дворишту; на улицу — погледа тамо, погледа амо — Василисе нигде нема. Потрчи гологлав све до самог трга: од Василисе ни трага. Он се лагано врати у пекарницу, попне се на пећ и окрене се лицем према зиду. Би му некако тешко. Бублицин... Бублицин... звонило је то име непрестано у његовим ушима.

— Шта ти је, баћушка? — упита га поспаним гласом Прасковја Ивановна. — Шта стењеш?

— Ништа, матушка, тако. Ништа. Гуши ме нешто.

— Печурке, — прошапута Прасковја Ивановна: — све од печурки.

— О, Господе, помилуј нас грешнике!

Прође сат, прођу два — а Василисе још нема. Пјетушков је двадесет пута нагињао да устане, и двадесет пута се тужно завлачио под кожух... Најзад, ипак, он сиђе с пећи и хтеде да пође кући; изађе већ и у двориште, па се опет врати. Прасковја Ивановна је устала. Радник Лука, црн као буба, и ако је био пекар, запретао је хлебове у пећ. Пјетушков је наново изашао у трем и замислио се. Један јарац, који је живео у дворишту, пришао му је и пријатељски га малко ударио роговима. Пјетушков га погледа и, богзна зашто, викну на њега: „пис, пис". Наједаред се отвори

сниска капија и појави се Василиса. Иван Афанасијевић јој пође право у сусрет, ухвати је за руку и рече јој прилично хладнокрвно, али одлучно:

— Хајде за мном.

— Али, молим вас, Иване Афанасијевићу... ја...

— Хајде за мном, — понови он.

Она се покори.

Пјетушков је довео у свој стан. Онисим је, по свом обичају, спавао испружен. Иван Афанасијевић га је пробудио, наредио му је да упали свећу. Василиса је пришла прозору и села. Док је Онисим у претсобљу спремао светлост, Пјетушков је стојао непомично поред другог прозора и гледао на улицу. Ушао је Онисим са свећом у рукама и почео нешто да гунђа... Иван Афанасијевић се хитро окренуо.

— Изађи напоље, — рече му.

Онисим је застао насред собе.

— Сад иди напоље, — понови Пјетушков претећи.

Онисим погледа господина и изађе.

Иван Афанасијевић му довикну још:

— Напоље, сасвим напоље. Из куће. Врати се кроз два сата.

Онисим се спреми за излазак.

Пјетушков је сачекао док је лупнула капија, па је сместа пришао Василиси.

— Где си била?

Василиса се збунила.

— Где си била? кад те питам, — понови он.

Василиса се осврну око себе...

— Тебе питам... Где си била?

И Пјетушков је већ био дигао руку.

— Немојте да ме тучете, Иване Афанасијевићу, немојте да ме тучете... — прошапутала је уплашено Василиса.

Пјетушков се окренуо у страну.

— Тебе да тучем... Не! ја те нећу тући. Зар тебе да тучем? Опрости, опрости, голубице. Бог с тобом. Кад сам веровао да ме волиш, кад сам... кад...

Иван Афанасијевић је ућутао. Он се гушио.

— Слушај Василиса, — рече он најзад: — ја сам, ти већ знаш, добар човек; ти то знаш, Василисо, је ли да знаш?

— Знам, — одговори она замуцкујући.

— Ја никоме ништа зло не чиним, никоме на свету. И никога не варам. Зашто ти мене вараш?

— Али ја вас не варам, Иване Афанасијевићу.

— Не вараш? Хајде, добро. Добро. Али, говори где си била?

— Ишла сам к Матрјони.

— Лажеш!

— Бога ми, к Матрјони. Питајте је, ако ми не верујете.

— А Буб... де, како се оно зваше... онога ђавола, јеси ли њега видела?

— Јесам.

— Дакле, јеси? Видела си га? — А! видела?

Пјетушков је пребледео.

— Ти си се, дакле, јутрос код прозора с њиме договарала... а? а?

— Господин ме молио да дођем.

— И ти си, разуме се, пошла... Хвала ти, рођена, хвала ти, драга моја! — Пјетушков се дубоко поклони Василиси.

— Али, Иване Афанасијевићу, ви, можда, мислите...

— Боље да ништа не говориш! А и ја сам фина будала! Шта сам се развикао? А ти, молим те, изволи па води познанство с ким год хоћеш. Није ми стало до тебе. Таман! Нећу ни да знам за тебе.

Василиса је устала.

— Ваша воља, Иване Афанасијевићу.

— Куд идеш?

— Та ви сте сами...

— Ја те не терам, — прекине је Пјетушков.

— Маните, Иване Афанасијевићу... Шта да остајем код вас?...

Пјетушков је пустио да приђе вратима.

— Ти дакле, одлазиш, Василисо?

— Ви мс стално вређате...

— Ја тебе вређам! Зар се не бојиш Бога, Василисо? Кад сам те ја вређао? Де, де, реци, када?

— Још како? Ето и сада ме умало нисте истукли.

— Василиса, грехота је тако да говориш. Збиља грехота!

— И још сте ме корели и говорили ми како нећете ни да ме познајете. Како сте, на прилику, ви господин.

Иван Афанасијевић је почео ћутећи да крши руке. Василиса је дошла до средине собе.

— Најзад, добро! Просто вам било, Иване Афанасијевићу. Идем ја својим путем, а ви идите својим...

— Доста је, Василиса, доста, — прекиде је Пјетушков. — Боље да размислиш мало; погледај ме какав сам. Са̂м на себе више не личим. Не знам ни шта говорим... Кад би ме бар ти пожалила.

— Ви ме непрестано вређате, Иване Афанасијевићу...

— Ех, Василиса! Знаш шта: да заборавимо старе невоље. Је ли тако? Ти се, ваљда, не љутиш на мене, је ли?

— Ви ме непрестано вређате, — понављала је Василиса.

— Нећу више, душице, нећу више. Опрости ми, старом човеку. Нећу те никада више вређати. Реци, дакле, јеси ли ми опростила?

— Нек вам је просто, Иване Афанасијевићу.

— Де, насмеј се, насмеј...

Василиса се окрену у страну.

— Засмејала се, душица, засмејала се! — повика Пјетушков и поче да скаче у месту, као какво дете...

VI

Сутрадан је Пјетушков, по обичају, отишао у пекарницу. Све се наставило као пре. Али у његову душу се беше забо̂ трн. Није се више тако често сме-

шио и каткада би се замислио.. Дође и недеља. Прасковју Ивановну су болела крста; није силазила са висећег кревета; једва је сишла да пође на литургију. После литургије Пјетушков позове Василису у задњу собу. Она се читаво јутро жалила да јој је досадно. Судећи по изразу лица Ивана Афанасијевића, по глави му се вртела нека необична мисао, која је чак и за самог њега била неочекивана.

— Седи ево овде, Василиса, — рече јој он: — а ја ћу тамо. Морам с тобом мало да поразговарам.

Василиса је села.

— Реци ми, Василиса, умеш ли ти да пишеш?

— Да пишем?

— Јест, да пишеш?

— Не, не умем.

— А да читаш?

— Не умем ни да читам.

— Онда ко ти је прочитао моје писмо?

— Црквењак.

Пјетушков заћута.

— А би ли желела да си писмена?

— Шта ће нама писменост, Иване Афанасијевићу?

— Како шта ће ти? Моћи ћеш књиге да читаш.

— А шта има у тим књигама?

— Све лепо... Слушај, хоћеш ли да ти донесем једну књижицу?

— Али ја не умем да читам, Иване Афанасијевићу.

— Ја ћу ти читати.

— Биће, све се бојим, досадно?

— Али откуда! Зар досадно! Напротив, баш тиме се и тера досада.

— Или ћете ми можда скаске читати?

— Чекај само, видећеш — сутра.

Пјетушков се увече вратио кући и почео да претура по својим сандуцима. Нашао је неколико распарених свезака „Библиотеке за читање", пет-шест московских „сивих" романа, аритметику од Назарова, дечији земљопис са глобусом на корицама, други део историје од Кајданова, два сановника, календар за 1819 годину, два броја „Галатеје", Наталију Долгоруку, Козлова и први део Рослављева. Дуго је премишљао шта би изабрао, и реши најзад да узме поему Козлова и Рослављева.

Сутрадан се Пјетушков журно обукао, завукао обе књиге под капут, дошао у пекарницу и почео да јој чита један Загоскинов роман. Василиса је седела непомично, испрва се смешила, а затим се као замислила... па се онда нагнула малко напред; очи су јој зачкиљиле, уста се малко отворила, руке клонуле на колена: она је задремала. Пјетушков је читао брзо, нејасно и мукло, — наједаред је дигао очи...

— Василиса, ти спаваш?

Она се тргла, протрљала лице и протегла се. Пјетушков се љутио на њу и на себе...

— Досадно је, — лено проговори Василиса.

— Слушај, хоћеш ли можда да ти прочитам коју песму?

— Како?

— Песме... лепе песме.

— Не, доста ће бити, збиља.

Пјетушков хитро дохвати поему од Козлова, устаде, прошета се мало по соби, нагло приђе Василиси и поче да чита. Василиса је забацила главу натраг, раширила руке и загледала се у Пјетушковљево лице — па се наједаред стаде да гуши у звучном и оштром, грохотном смеху... просто се ваљала.

Иван Афанасијевић баци љутито књигу на под. Василиса се и даље смејала.

— Чему се смејеш, глупачо?

Василиса се смејала грохотом још јаче.

— Смеј се, смеј се, — гунђао је Пјетушков кроз зубе.

Василиса се ухватила за кукове, почела је да се превија од смеха.

— Чему се смејеш, лудо једна?

Али, Василиса је само одмахивала рукама. Иван Афанасијевић је дочепао капу и истрчао из куће. Брзим и неједнаким кораком ишао је по граду, ишао, ишао и обрео се код ђерма. Наједаред се улицом зачу лупа кола̄ и коњски топот... неко га зазва по имену. Он диже главу и угледа широке старинске кочије. У кочијама, лицем према њему, седео је Бублицин међу двема девојкама, ћеркама господина Тјутјурјова. Обе девојке биле су потпуно једнако одевене, као у знак њиховог нераздруживог пријатељства; обе су се замишљено смешиле, али су пријатно и нежно-малаксало биле на-

клониле главице на страну. На другом седишту кочија видео се широк сламни шешир уваженога господина Тјутјурјова и делимично се истицала његова дебела и округла шија; упоредо са његовим сламним шеширом дизала се свилена капица његове супруге. Сам положај оца и мајке служио је као јасан доказ њихове искрене благонаклоности и поверења према младоме Бублицину. И млади Бублицин је очигледно осећао и ценио њихово ласкаво поверење. Додуше, он је седео неусиљено и неусиљено је разговарао и смејао се; али чак и у самој слободи његовога понашања опажало се неко нежно, дирљиво поштовање. А госпођице Тјутјурјове? Тешко је речима изразити све оно што би један пажљив посматрач могао пронаћи у цртама лица обеју сестара. Чедност и кротост и скромна веселост, једно сетно појимање живота и непоколебива вера у себе и у узвишену и дивну човекову мисију на земљи, пристојна пажња према младом познанику, који је с њима разговарао, и који им, можда, није био потпуно раван по умним даровима, али који је по особинама свога срца био потпуно достојан њихове благонаклоности... ето каква својства и какви осећаји су се огледали на лицима госпођица Тјутјурјових. Бублицин је зазвао Ивана Афанасијевића по имену онако, без икаква разлога, просто од изобиља унутрашњег задовољства; поклонио му се ванредно љубазно и срдачно; саме госпођице Тјутјурјове погледале су га нежно и кротко, као човека с којим би се чак радо и упо-

знале... Ситним касом промакли су добри, ухрањени и мирни коњи мимо Ивана Афанасијевића; кочије су лако одмицале по широкој улици, разносећи доброћудни смех девојака; последњи пут се још помоли шешир господина Тјутјурјова; крајњи коњи наклонили су главе у страну и гиздаво потрчали по краткој, зеленој травици... кочијаш је задовољно и тихо зазвиждао; кочије су замакле за зеленилом зановети.

Сиромах Пјетушков стојао је још дуго не мичући се с места.

— Сиромах сам, пуки сиромах, — прошапута он најзад...

Један отрцан дечарац застаде пред њим, погледа га бојажљиво и пружи руку...

— Уделите, добри господине.

Пјетушков извади један грош.

— Ево ти за твоју сиротињу, — процеди он на силу и пође натраг у пекарницу. — Иван Афанасијевић је застао на прагу Василисине собице.

— Ево, — помисли он: — ево ко су моји познаници! Ево ти, ово ти је моја породица! Ево!... Бублицин овде, Бублицин тамо.

Василиса је седела, окренута леђима к њему, безбрижно певушила и разматала неки конац; на њој је била цицана, поабана хаљина; коса јој је била немарно заплетена... У собици је била несносна врућина, заударало је на перину и старе крпетине; по зидовима су где-где брзо промицале риђе, кицошке бубе-русе; на расклиматаном ниском орманчи-

ћу, који је место бравâ имао рупе, лежала је поред једне разбијене тегле стара женска ципела... На поду се налазила још Козловљева поема... Пјетушков је климнуо главом, прекрстио руке и изашао напоље. Био је увређен.

Код куће је наредио да му се донесе одело, да се обуче. Онисим пође по капут. Пјетушков је веома желео да Онисима изазове да разговара, али је Онисим ћутао као утучен. Најзад Иван Афанасијевић није издржао.

— Шта ме не питаш куда идем?

— А што ми треба да знам куда ви идете?

— Како што? Може доћи, рецимо, неко по неком хитном послу, па ће да пита: где је, рецимо, Иван Афанасијевић? А ти ћеш му онда лепо одговорити: Иван Афанасијевић је отишао тамо и тамо.

— По хитном послу... Па ко долази к вама по хитним пословима?

— Ето, ти почињеш опет да говориш дрскости? Ето, зар ниси опет сада?

Онисим се окрете у страну и стаде да чисти капут.

— Збиља, Онисиме, ти си веома непријатан човек.

Онисим испод ока погледа господина.

— И увек си такав. Баш увек.

Онисим се насмеши.

— Шта да вас питам, Иване Афанасијевићу, куда идете? Као да не знам? Идете к оној пекарици!

— Ето, којешта! видиш како си се преварио! Баш не идем к њој. Немам намеру да уопште идем више к њој.

Онисим зажмири и тресну четком. Пјетушков је очекивао да ће чути одобрење; али његов слуга није проговорио ни речи.

— Не ваља, — настављао је строгим гласом Пјетушков: — није пристојно... Де, кажи шта мислиш, де?

— Шта да мислим? Ваша воља. Шта имам ја да мислим?

Пјетушков је обукао капут. — Не верује ми, скот, — помисли он у себи.

Изашао је из куће, али није никуда свраћао. Прошетао се по улицама. Скренуо је пажњу на сунчев залазак. Најзад, нешто пре девет сати, вратио се кући. Он се смешио; непрестано је слегао раменима, као чудећи се својој сопственој глупости. — Ето, — мислио је: — шта ће рећи чврста воља...

Сутрадан је Пјетушков устао доста касно. Ноћ је провео прилично слабо, све до вечери није никуда излазио и било му је страшно досадно. Пјетушков је прочитао све своје књижице и гласно је похвалио једну приповетку из „Библиотеке за читање”. Спремајући се да легне, наредио је Онисиму да му донесе лулу. Онисим му дода један олупани чибук и Пјетушков поче да пуши; лула зашишта као сипљив коњ.

— Каква гадост! — викну Иван Афанасијевић: — а где је моја трешњева лула?

— У пекарници, — одврати мирно Онисим. Пјетушков грчевито трепну очима.

— Заповедате ли да одем по њу?

— Не, не треба; немој ти да идеш... не треба, немој да идеш, јеси ли чуо?

— Разумем.

Ноћ је прошла како-тако. Ујутру је Онисим по обичају донео Пјетушкову на тањиру с плавим цветићима белу, свежу земичку. Иван Афанасијевић је погледао у прозор и упитао Онисима:

— Јеси ли био у пекарници?

— Ко да иде, ако нећу ја?

— А!

Пјетушков се удубео у размишљање.

— Реци ми, молим те, јеси ли видео кога тамо?

— Видео сам, разуме се.

— А кога си, например, видео?

— Зна се — Василису.

Иван Афанасијевић је ућутао. Онисим је дигао ствари са стола и тек што није већ био изашао из собе...

— Онисиме, — викну слабо Пјетушков.

— Шта изволите?

— А... о мени те није ништа питала?

— Разуме се да није.

Пјетушков стегну зубе. — Ето, — помисли он: — и то ми је љубав. — Оборио је главу. — Али сам био и смешан, — помисли он опет: — пало ми на памет да јој песме читам! Шта још! Та она је глупача! За њу, блесаву, и није ништа друго до да ле-

жи на пећи и да једе блинове! Она је цепаница, савршена цепаница; необразована маловарошанка!

— Није дошла... — шапутао је он два сата касније, седећи на истом месту: — није дошла! Шта кажете? Та она је могла видети да сам од ње отишао љутит, могла је знати да сам увређен! И то ми је љубав! Није чак питала ни како сам? Да је питала, рецимо, како је Иван Афанасијевић? Већ два дана ме није видела — па ништа!... Чак се, можда, опет изволела негде састати с оним Буб... Да срећна човека! Пи, до ђавола, ала сам ја будала!

Пјетушков је устао, ћутећи, прошетао се по соби, застао, лако намрштио обрве и почешао се по затиљку. — Ипак, — рекао је гласно: — поћи ћу до ње. Треба, ипак, да погледам шта то она тамо ради. Треба да је застидим. Свакако... идем. Оњка! дај ми да се обучем!

— Дед, — помислио је он, облачећи се: — да видимо шта ће бити? Ко зна, можда се још она на мене срди. Па и збиља, ишао човек, ишао, ишао, па наједаред, из чиста мира, запео па престао да долази! Хајд', видећемо!

Иван Афанасијевић је изашао из куће и дошао до пекарнице. Застао је код капије:ваља се ипак дотерати и наместити... Пјетушков дохвати обема рукама ревере од капута и потегну их тако јако, да их умало сасвим није отргао... Грчевито је неколико пута окренуо затегнути врат, откопчао горњу копчу на оковратнику и уздахнуо...

— Шта сте стали, — довикну му Прасковја Ивановна кроз прозор. — Уђите.

Пјетушков се стресао и ушао је. Прасковја Ивановна га је дочекала на прагу.

— Шта вас, баћушка, није било јуче код нас? Да нисте били штогод болесни?

— Јесте, јуче ме нешто болела глава...

— Требало је да ставите по један краставчић на слепоочнице, рођени мој. Однело би све, као руком. А сада вас не боли глава?

— Не, не боли.

— Е, па хвала Богу!

Иван Афанасијевић пође у задњу собу. Василиса га угледа.

— А! Добар дан, Иване Афанасијевићу.

— Добар дан, Василиса Тимофејевна.

— Где сте оставили натегачу, Иване Афанасијевићу?

— Натегачу? Какву натегачу?

— Натегачу... нашу натегачу. Ви сте је, мора бити, однели кући. Та ви сте већ такав... Боже, прости!...

Пјетушков заузе важан и хладан став.

— Наредићу своме слузи да погледа. Пошто јуче нисам долазио овамо, — рече он значајно...

— Јест, збиља, јуче нисте долазили. — Василиса чучну и поче да претура по сандуку... — Тето! Је ли, тето!

— Што би хте-е-ла?

— Јеси ли ти узела моју повезачу, јел'?

— Какву повезачу?

— Ону жуту.

— Жуту?

— Јест, жуту, с пругама.

— Не, нисам је дирала.

Пјетушков се нагну ка Василиси.

— Слушај, Василиса, слушај што ћу ти рећи. Не ради се сада о натегачама и о повезачама; те беспослице можеш и у друго време да посвршаваш.

Василиса се није макла с места, већ је само дигла главу.

— Реци ти мени, руку на срце, волиш ли ти мене или не? Ето што бих, најзад, хтео да знам!

— Али, како можете питати, Иване Афанасијевићу... Волим, разуме се.

— Кад ме волиш, како да ниси јуче дошла к мени? Ниси зар имала кад? Онда да си бар послала некога да се распита, рецимо, да нисам болестан те ме нема? А тебе ни бриге. Ја макар тамо и умро, ти ме не би пожалила.

— Ех, Иване Афанасијевићу, не може се увек мислити све о једном истом; треба да се ради.

— Истина, разуме се, — одврати Пјетушков: — али ипак... И не ваља старије исмејавати... Није лепо. Затим; у извесним случајевима, не би било лоше... А где је моја лула?

— Ево вам ваше луле.

Пјетушков поче да пуши.

VII

Прошло је још неколико дана, како је изгледало, потпуно мирно. Али, олуја се примицала. Пјетушков се мучио, куњила га је љубомора, није одвајао очију од Василисе, немирно је посматрао и страшно јој досађивао. Једне вечери Василиса се обукла пажљивије него обично и, кад је увребала згодан тренутак, отишла некуда у посету. Смркло се а она се још увек није враћала. Пјетушков је тек пред зору навратио до свога стана, а одмах после седам сати отрчао је у пекарницу... Василиса се још не беше вратила. Он је ишчекивао све до самог ручка, док му је срце неизрециво замирало... сели су да ручају без ње...

— Где ли се то само изгубила? — рече Прасковја Ивановна равнодушно...

— Ви је мазите, ви ћете је просто сасвим размазити! — понављао је очајно Пјетушков.

— Их! баћушка! ко ће стићи да пази на девојку! — одговори Прасковја Ивановна. — Шта да јој радиш! Само да пази свој посао... Шта да се девојка малко и не разоноди...

Ивана Афанасијевића је подилазила језа. Најзад, пред вече, појавила се Василиса. Он је само то и чекао. Пјетушков је свечано устао са свога места, прекрстио руке и грозно намрштио обрве... Али га Василиса храбро погледа у очи, дрско се насмеје и, не пустивши га ни да проговори, хитро уђе у своју собу и закључа се. Иван Афанасијевић зину и забезекнуто погледа Прасковју Ивановну...

Прасковја Ивановна обори очи. Иван Афанасијевић мало постоја, напипа своју капу, стави је криво на главу и изађе, онако, отворених уста.

Дошао је кући, узео кожни јастук и заједно с њиме се бацио на диван, лицем према зиду. Онисим помоли главу из претсобља, уђе унутра, наслони се уз врата, повуче бурмута и укрсти ноге.

— Да нисте што болесни, Иване Афанасијевићу? — упита он Пјетушкова.

Пјетушков није одговарао.

— Заповедате да отрчим по доктура? — настави мало касније Онисим.

— Ја сам здрав... Иди, — рече мукло Иван Афанасијевић.

— Здрав?... Не, нисте ви здрави, Иване Афанасијевићу... Какво је то здравље?

Пјетушков заћута.

— Видите какав изгледате. Толико сте омршавели да већ ни на себе не личите. А зашто све то? Кад човек размисли, Бога ми, просто да полуди. И још господин, племић!

Онисим застаде мало... Пјетушков се није мицао.

— Зар тако раде господа? Да сте се малчице позабавили... што да не... позабави се човек, поигра, па батали — као да ништа није ни било. А не овако! Збиља, истина што кажу: заволи човек ђавола кривог горе него сокола сивог.

Ивана Афанасијевића дирну нешто немило.

— Истина је жива, Иване Афанасијевићу. Да ми је неко казао о вама: то и то, такве и такве ствари — ја бих му одговорио: иди, будало, шта ти мислиш ко сам ја? Зар ја да верујем такве ствари? Ето, сада и сам видим, па не могу да верујем. А нема куд горе од овога. Као да вас је каквом травом заврачала! А и шта ми је опет она? Ако човек размисли — беда од девојке, ни луле дувана не вреди. Не уме честито ни да говори... Ето, просто, права девојчура! Још горе!

— Одлази, — застења Иван Афанасијевић у јастук.

— Не, нећу да одлазим, Иване Афанасијевићу. Ко да вам каже ако нећу ја? Шта је ово, збиља? Ето, сада се кињите... а због чега? Због чега? Молим вас, кажите!

— Али, одлази Онисиме, — застења наново Пјетушков.

Онисим поћута мало, пристојности ради.

— Па онда, рецимо, ето, — поче он опет: — нема код ње ни трунке захвалности. Друга на њеном месту не би знала већ како да вам угоди; а она!... Она и не мисли на вас. То је просто срамота. Шта се све о вама не прича, не могу ни да вам поновим, и мене је чак срамота. Да сам то могао пре знати, ја бих је већ...

— Али, одлази већ једном, до ђавола! — повика Пјетушков, не мичући се, уосталом, с места и не дижући главе.

— Иване Афанасијевићу, забога, — настављао је неумољиви Онисим. — Ради вашег добра вам говорим. Пљуните, Иване Афанасијевићу, пљуните просто на све то, послушајте мене. А ако нећете, довешћу врачару, отераће све, као да ништа није ни било. После ћете се ви сами смејати; говорићете: баш чудна ствар, Онисиме, како може то који пут да се сколи! Размислите сами: таквих као што је она има код нас као кусих паса... само да зазвижди човек...

Пјетушков скочи с дивана као суманут... али, на велико чуђење Онисима, који беше већ подигао обе руке да заштити своје образе, он седе опет, као да су му се ноге поткосиле... По његовом бледом лицу текле су сузе, прамен косе стршио му је на темену, очи су му мутно гледале... искривљене усне су дрхтале... глава му је клонула на прси.

Онисим погледа Пјетушкова и свом тежином се баци на колена.

— Баћушка, Иване Афанасијевићу, — викну он: — ваше благорође! Казните ме, будалу једну. Ја сам вас узнемирио, Иване Афанасијевићу... Како сам се само смео усудити! Изволите ме казнити, ваше благорође... Вреди ли да плачете због мојих глупих речи... баћушка, Иване Афанасијевићу...

Али Пјетушков није ни гледао на свога слугу, окренуо се и опет се шћућурио у углу свога дивана.

Онисим је устао, постојао мало над њиме и ухватио се два-три пута за косу.

— Желите ли, баћушка, да се свучете... како би било да легнете у кревет... да попијете коју малину... немојте да се кињите... Све је то ситна невоља, све је то маленкост... све ће бити добро, — говорио му је он свака два-три минута.

Али, Пјетушков није устајао с дивана, само је каткада слегао раменима и подавијао ноге ка трбуху...

Онисим се читаву ноћ није од њега удаљавао. Пред зору је Пјетушков заспао, али није спавао дуго. Око седам сати устао је са дивана, блед, разбарушен, уморан, и затражио чаја.

Онисим је с побожном пажњом и хитро наместио самовар.

— Иване Афанасијевићу, — поче најзад он бојажљивим гласом: — изволите ли се још увек на мене љутити?

— Зашто да се љутим на тебе, Онисиме? — одговори сиромах Пјетушков. — Синоћ си имао потпуно право, и ја се у свему с тобом слажем.

— Ја сам само ради вас, Иване Афанасијевићу...

— Знам да си ради мене.

Пјетушков ућути и обори главу.

Онисим је видео да није све у реду.

— Иване Афанасијевићу, — поче он наједаред.

— Шта је?

— Хоћете ли да позовем Василису овамо?

Пјетушков поцрвени.

— Нећу, Онисиме, нећу. (Јест, није него још нешто! доћи ће она већ! — помислио је у себи). — Треба показати одлучност. Све је то којешта. Ја сам ју-

че... Срамота. Имаш ти право. Треба све то прекинути, што се каже, на пречац. Је ли тако?

— Живу истину говорите, Иване Афанасијевићу.

Пјетушков наново паде у размишљање. Дивио се сам себи, као да сам себе није више могао да позна. Седео је непокретно и гледао у под. Мисли су се у њему ковитлале као дим или магла, а у срцу му је било празно и тешко у исто време.

— Та шта је ово збиља, — помислио би од времена на време, па би се наново умирио. Којешта, детињарије! — говорио је гласно и прелазио руком преко лица, затим би се стресао, па би му рука наново падала на колена а поглед му се заустављао на лоду.

Онисим је пажљиво и тужно посматрао свога господина.

Пјетушков је дигао главу.

— Је ли, Онисиме, реци ми, — поче он: — има ли збиља тих трава за врачбине?

— Има, још како, — одврати Онисим и истури ногу напред. — Ето, рецимо, ви знате подофицира Круповатова?... Брат му је пропао од врачбина. Заврачали су га за једну матору бабу, куварицу, замислите само! Дали су му да поједе просто парче ржанице, заврачано, разуме се. И мој ти се Круповатовљев брат зацопа до ушију у куварицу, свуда је за њом јурио, луд за њом, није могао да је се нагледа. Што год би му, на прилику, наредила, све би послушао. Чак и пред другим, туђим људима га је злостављала, да се похвали. Све док га је, најзад,

отерала у јектику. Тако је умро Круповатовљев брат. А била је, да видите, проста куварица, па још и стара, матора. (Онисим шмркну бурмута). — Нека су проклете све те девојчуре и жентураче!

— Она мене сасвим не воли, то је, најзад, јасно, то, најзад, не подлежи никаквој сумњи, — мрмљао је Пјетушков полугласно, правећи код тога такве покрете главом и рукама, као да каквом потпуно страном човеку објашњава неку потпуно туђу ствар.

— Да, — настављао је Онисим: — има таквих жена.

— Има, — понови Пјетушков тужно, с изразом питања и недоумице.

Онисим пажљиво погледа свога господина.

— Иване Афанасијевнћу, — поче он: — да не бисте штогод заложили?

— Да не бих заложио? — понови Пјетушков.

— Или, можда, изволите лулу?

— Лулу, — понови Пјетушков.

— А, дотле ли смо дотерали, — прогунђа Онисим: — сасвим га је, значи, закачило.

VIII

У претсобљу се зачу лупање чизама — а затим обичан суздржан кашаљ, којим потчињена лица дају знак да су ту. Онисим изиђе и одмах се врати заједно с једним мајушним војником из гарнизона, који је имао лице као каква старица и био обучен у закрпљен и пожутео шињел, без панталона и без оковратника. Пјетушков се прену — а војник заузе

став „мирно", поздрави га и предаде му један велики коверат, запечаћен званичним печатом. — У коверту се налазило писмо од мајора, команданта гарнизона: наредба да Пјетушков сместа и без одлагања дође к њему.

Пјетушков је окретао неко време писмо у рукама — и није се могао уздржати да не упита војника: „да ли му је познато зашто га мајор зове?" — ма да је веома добро знао колико је то питање узалудно.

— Не знамо, господине поручниче! — викну војник с напором, али једва чујно, као да се сада пробудио.

— А зове ли и осталу господу официре? — настављао је Пјетушков.

— Не знамо, господине поручниче! — викну опет војник истим гласом.

— Добро, иди, — рече Пјетушков.

Војник се окрете „на-гево-круг", при том лупну ногом и удари се дланом страга (двадесетих година деветнаестог века беше то у моди) па изађе напоље.

Пјетушков се ћутећи згледа с Онисимом, који одједном доби забринут израз — и пође к мајору.

Мајор је био човек од својих шездесет година, тован и неспретан, надувена, црвена лица, кратка врата, прсти су му непрестано дрхтали од прекомерне употребе ракије. Он је спадао у такозване „бурбоне", то јест официре из трупе, који су се дослужили од обичног војника до официрског чина, научио је да чита и пише у својој тридесетој години и веома

тешко је говорио, нешто услед задухе, а нешто услед неспособности да схвати своју сопствену мисао. Његов темпераменат је показивао све промене које год су познате у науци: ујутро, пре ракије, он је био меланхоличар, око подне — холеричар, пред вече — флегматичар, то јест у то време је само бректао и мукао све док га не би стрпали у кревет. Иван Афанасијевић је дошао к њему за време холеричне периоде. Затекао га је где седи на дивану у раскошној домаћој кабаници и са лулом у зубима. Један дебели мачак с ровашеним ухом седео је поред њега.

— Аха! дошао је! — прогунђа мајор и погледа Пјетушкова попреко својим ситним очицама, које као да су биле калајисане, не мичући се с места. — Дед, седните; изволите само, и добро ми се држите! Давно ја већ тражим такве тице... јакако.

Пјетушков се спусти на столицу.

— Зато, — поче мајор уз неочекиван напон читавога свог тела: — што сте официр: онда се треба и понашати како је наређено. Да сте војник — ја бих вас просто ишибао — и готово; али ви сте официр. На шта је то налик? Брукати се — зар је то ред?

— Дозволите да упитам на шта циљате вашим напоменама, — заусти Пјетушков...

— Нема код мене расправљања! Не волим ја то никако. Не волим — рекао сам; и доста! Ето, ни копче вам нису прописне; каква срамота! Седите по цео дан у некаквој пекарници; и то ми је још пле-

мић! Нашла се нека сукња — а он запео па седи. Али, нека сукње, нека је вода носи! Него причају да још и хлебове у пећ пређе. Прља мундир... да.

— Дозволите да приметим, — проговори Пјетушков, ком беше почело да зебе око срца: — да све то, колико ја могу да разумем, спада, тако рећи, у приватан живот...

— Нема расправљања код мене, рекао сам вам! Још ми прича ту — о некаквом приватном животу! Да је било штогод у служби, ја бих вас право апцу! Але маршир! Због што је — заклетва. За мене су, може бити, читаву брезову шумицу посекли, па знам, ваљда, шта је служба; све те ствари мени су врло познате. Треба то да се разуме: ја то све због ради мундира. Прљаш мундир — јакако. Ја то теби као отац... наравно. Због зашто је то све мене поверено. Ја морам да одговарам. А ви ми ту још расправљате — викну у изненадном беснилу мајор, а лице му се зајапури, пена му се појави на устима, мачак подиже реп и скочи доле, на под. — Знате ли ви... Знате ли шта ја могу... да ја све могу? све, све! Разумете ли ви с киме ви разговарате? Старешина вам наређује — а ви у некакве расправе! Старешина... старешина!

Мајор ту поче чак да кашље и крчи — а сиромах Пјетушков се само све више исправљао и све више је бледео, седећи на самој ивици столице.

— Код мене мора... — настављао је мајор, машући заповеднички својом дрхтавом руком — код мене мора... све као сат! Дисциплина прве сорте!

Не трпим никаквог нереда! Можеш бити познат с ким хоћеш — брига ме није! Али, кад си већ племић човек — онда, онда мораш и да... онај... поступаш! Не сме се код мене хлеб у пећ претати! Не сме се некаква прљава женетина звати — тетка! Не сме се прљати мундир! Ћути! Нема код мене поговора!

Мајоров се глас прекиде. Он одахну мало, па се окрете према вратима од претсобља и повика: — Фролка, мангупе! Харинге овамо!

Пјетушков журно устаде и јурну напоље, умало не превали једног омаленог козака, који му је трчао на сусрет, носећи на гвозденом послужавнику изрезану харингу и једну повелику боцу ракије.

— Ћути! Без поговора! — орили су се за Пјетушковим отсечни узвици раздраженога старешине.

IX

Иван Афанасијевић осети како га обузима неки чудноват осећај, пошто се тако изненада обрете на улици.

— Шта ми је, идем као месечар? — мислио је у себи: — јесам ли полудео? Та то је, најзад, невероватно. Добро, до ђавола, па нека ме више не воли, не волим ни ја њу, па лепо, па... Шта има ту необично?

Пјетушков намршти обрве.

— Треба то, најзад, да се некако прекине, — рече он скоро гласно: — отићи ћу и расправићу ствар с њоме, одлучно и последњи пут, да нема после никаквих разговора више.

Пјетушков пође убрзаним кораком у пекарницу. Синовац радника Луке, један мали дечак, другар и присни пријатељ онога јарца што је живео у дворишту, хитро шмугну у капију чим издалека опази Ивана Афанасијевића.

Прасковја Ивановна изађе пред Пјетушкова.

— Је ли код куће ваша сестричина? — упита Пјетушков.

— Није, господине.

Пјетушков се у себи обрадовао што није Василису застао код куће.

— Дошао сам да поразговарам с вама, Прасковја Ивановна.

— О чему, баћушка?

— Ево о чему. Ви разумете, да после свега... што се догодило... после сличног, тако рећи, поступка (Пјетушков се малко збуни)... једном речју, тако рећи... Али, ипак, ви се, молим вас, немојте љутити на мене.

— Тако.

— Напротив, замислите како је мени, Прасковја Ивановна.

— Тако.

— Ви сте разборита жена, ви ћете и сами схватити, да... да ја више не могу да долазим к вама.

— Тако, — понови Прасковја Ивановна отегнуто.

— Верујте ми, веома ми је жао; морам признати то ме чак боли, истински боли...

— Ви треба боље да знате, — одврати мирно Прасковја Ивановна. — Ваша воља. А ево, изволите, да вам дам рачунчић.

Пјетушков није никако очекивао тако брз пристанак. Он уопште није ни желео да оне „пристану"; он је хтео само да заплаши Прасковју Ивановну, а нарочито Василису. Обузе га језа.

— Знам, — поче он: — Василиси то неће бити нимало непријатно; напротив, ја мислим, она ће бити задовољна.

Прасковја Ивановна је узела рачунаљку и почела да лупа куглицама од кости.

— С друге стране, — настављао је Пјетушков, који се све више и више узрујавао: — кад би ми, например, Василиса објаснила своје понашање... може бити... ја... иако, разуме се... ја не знам, може бити да бих увидео да ту управо и нема никакове кривице.

— Има да платите, баћушка, тридесет и седам рубаља и четрдесет копјејки у асигнацијама, — поче Прасковја Ивановна. — Ево, изволите прегледати?

Иван Афанасијевић није ни речи одговорио.

— Осамнаест ручкова, по седамдесет копјејки сваки: дванаест рубаља и шесет копјејки.

— И тако ћемо да се растанемо, дакле, Прасковја Ивановна?

— Шта да радимо, баћушка? Бива и горих ствари! Дванаест самовара по десет копјејки...

— Али, реците ми бар ви, Прасковја Ивановна, куда је то одлазила Василиса и зашто то она тако...

— Ја је, баћушка, нисам ни запиткивала... Рубљу и двадесет копјејака у сребру.

Иван Афанасијевић се замисли.

— Кваса и киселе чорбе, — настављала је Прасковја Ивановна, одвајајући куглице на рачунаљци средњим прстом, а не кажипрстом: — за педесет копјејки у сребру. Шећера и земичака уз чај — за педесет копјејки у сребру. По вашој наредби купљене су четири пакле дувана: осамдесет копјејки у сребру. Кројачу Купријану Аполоновићу...

Иван Афанасијевић нагло диже главу, пружи руку и измеша куглице.

— Шта то радите, баћушка! — поче Прасковја Ивановна. — Зар ми не верујете?

— Прасковја Ивановна, — одврати Пјетушков, смешећи се хитро: — ја сам се предомислио. Ја сам се, онако, знате, нашалио. Боље да останемо пријатељи како смо били. Којешта! Зар је могуће да се растанемо, реците, молим вас?

Прасковја Ивановна је оборила главу и није одговарала.

— Елем, закачили смо се мало — а сад је све опет у реду, — настављао је Иван Афанасијевић шетајући се по соби и трљајући руке као да наново прихвата своја ранија права. — Амин! Него знате шта, боље ће бити да запалим једну лулу.

Прасковја Ивановна се никако није мицала с места...

— Ја видим, ви се љутите на мене, — рече Пјетушков. — Ја сам вас, можда, увредио? Па ако, ви ћете ми великодушно опростити.

— Али, баћушка, како увредио! Нема ту никакве увреде! Само вас молим, баћушка, — додаде Прасковја Ивановна, клањајући се: — немојте више да долазите к нама.

— Како?!

— Нисмо ми, баћушка, вама пар, да водимо с вама познанство, ваше благороће. Па вас молим, будите тако добри...

Прасковја Ивановна се и даље клањала.

— Зашто то? — промуца згранути Пјетушков.

— Ето тако, баћушка. Смилујте нам се.

— Али, не, Прасковја Ивановна, треба да се објаснимо!...

— Василиса вас моли, баћушка. Каже: „Захвална сам му, веома сам му захвална и осећам"; само немојте више, молимо вас, ваше благороће.

Прасковја Ивановна тек што се није бацила пред ноге Пјетушкову.

— Рекосте да ме Василиса молила да не долазим више к вама?

— Тако је, баћушка, ваше благороће. Кад сте данас изволели доћи и кад сте почели да приповедате како, на прилику, не желите више да долазите к нама, ја сам се, баћушка, тако обрадовала. Мислим — ето, хвала Богу, баш се ово лепо десило. Јер ја не бих сама никада могла да споменем... Смилујте нам се, баћушка.

Пјетушков је поцрвенео и пребледео скоро у исти мах. Прасковја Ивановна се још непрестано клањала...

— Врло добро, — повика оштро Иван Афанасијевић. — Збогом.

Он се нагло окрене и натакне капу.

— Како ћемо с рачуном, баћушка...

— Пошаљите ми га... платиће вам мој посилни.

Пјетушков је изашао из пекарнице чврстим кораком и није се чак ни осврнуо.

X

Прошле су две недеље. У почетку се Пјетушков правио необично храбар, излазио је, похађао је своје другове, сем Бублицина, разуме се, али, и поред свих Онисимових преувеличаних похвала, умало није, најзад, полудео од туге, љубоморе и досаде. Једино разговори с Онисимом о Василиси доводили су га у нешто ведрије расположење. Разговор би заподевао увек Пјетушков, он би се увек „закачио"; Онисим му је одговарао доста нерадо.

— Чудновата ствар, — каже, рецимо, Иван Афанасијевић, лежећи на дивану, док је Онисим по обичају стојао наслоњен на врата, с рукама скрштенима страга; — кад човек размисли: ето, шта сам само нашао код те девојке? Ништа нарочито, изгледа. Истина, добра је. То јој се не може порећи.

— Каква ми је то — доброта! — одговара Онисим незадовољно.

— Не, не, Онисиме, — настављао би Пјетушков: — ваља рећи што је право. Сада је то већ свршена ствар: мени је сада свеједно, али што је право, право. Не познајеш ти њу. Она је веома добра. Неће пропустити ни једног просјака да прође: даће му макар корицу хлеба. А онда, и веселе је нарави — и то се мора признати.

— Ето шта сте још измислили: где вам је та весела нарав код ње?

— Кажем ја теби... ти је не познајеш. Ни на паре није лакома... такође. Не мари за ћар — не може се рећи. Ето, ја јој, на прилику, ништа нисам давао — знаш и сâм.

— Зато вас је и напустила.

— Не, није зато! — одговори са уздахом Пјетушков.

— Та ви сте и сада још у њу зацопани, — одврати Онисим заједљиво. — Ви бисте се радо вратили опет на старо.

— Е, то си баш глупо рекао. Не, бато, изгледа ми да ти мене не познајеш. Отерали ме, а ја сад да пођем да им се клањам. То ћеш да извиниш. Не, веруј ти мени кад ти кажем, све је то сада свршена ствар.

— Дај Боже! дај Боже!

— Али зашто да не признам сада што је право, најзад? Или даречем, можда, да није лепа, — де, ко би ми то поверовао?

— Баш сте нашли лепотицу!

— Па де, нађи ми, назови ми ти коју, која је лепша од ње...

— Добро, онда идите опет к њој!...

— Таман! Зар ја све ово зато говорим? Разуми ме...

— Ох! разумем ја вас, — одговори Онисим тешко уздахнувши.

Прошла је још једна недеља. Пјетушков је престао чак и да разговара са својим Онисимом, престао је и да излази. Од јутра до мрака лежи на дивану, завукав руке под главу. Почео је да мршави и бледи, једе нерадо и журно, ни лулу никако не пали. Онисим само маше главом, гледајући свога господина.

— Изгледа ми да вам није добро, Иване Афанасијевићу, — говорио би више пута.

— Не, није ми ништа, — одвратио би Пјетушков.

Најзад, једнога лепог дана (Онисима није било код куће), Пјетушков је устао, почео да претура у свом орманчету, обукао је шињел, ма да је сунце доста јако пекло, изишао је кришом на улицу и четврт сата касније дошао опет кући... Носио је нешто испод шињела...

Онисим није био код куће. Он је читаво пре подне седео у свом собичку, разговарао сам собом, гунђао и псовао кроз зубе, и најзад отишао к Василиси.

Застао је у пекарници. Прасковја Ивановна је спавала на пећи и ритмички, слатко хркала.

— Ах, добар дан, Онисиме Сергејевићу, — по-

здрави га Василиса с осмехом: — што вас тако давно нема?

— Добар дан.

— Што сте тако невесели? Изволите ли чашу чаја?

— Не ради се сада о мени, — љутито одврати Онисим.

— А о чему се ради?

— О чему? Зар ме не разумеш, је ли? О чему! Шта си направила од мога господина, то ти мени кажи?

— Шта сам направила?

— Шта си направила... Иди, погледај га какав је. Сваког дана чекам кад ће да се свали у кревет, а може и сасвим да умре.

— Шта сам ја крива, Онисиме Сергејевићу?

— Шта си крива! — Ко ће то знати. Ето, луд је за тобом. А ти си се с њиме понашала као са себи равним, Боже прости. Немој, велиш, да ми долазиш више, досадио си ми. Та он је ипак господин, иако не вреди баш много. Племић је... Разумеш ли ти то?

— Он је тако досадан, Онисиме Сергејевићу.

— Досадан! А теби би се хтело све самих весељака!

— Па не само што је досадан: и љут је и љубоморан.

— Гле ти, Миликитрисо, царице Астраханска! Гле ти ње само, он те узнемирио.

— Па ви сте се, Онисиме Сергејевићу, сећам се, и

сами на њега љутили, зашто, на прилику, води са мном познанство, зашто стално долази к мени?

— Шта мислиш, ваљда, да је требало да га хвалим зато, је ли?

— Онда зашто се сада љутите на мене? Ето, не долази више.

Онисим чак лупну ногом.

— Шта да радим с њиме, кад је тако луд, — додаде он тише.

— Добро, али шта сам ја ту крива? Могу ли ја ту што да помогнем?

— Можеш: хајдемо сада заједно к њему.

— Боже сачувај!

— Зашто нећеш?

— А што да идем к њему, молим вас?

— Зашто? Зато што он, ето, стално каже како си ти добра; баш да видим ту твоју доброту.

— Али, какво добро бих му ја могла учинити?

— Е, то је моја ствар. Чим сам дошао к теби, значи, невоља је. Јасно је да нисам нашао никаква другог начина.

Онисим мало поћута.

— Хајде, Василиса, да пођемо, молим те, хајде.

— Али, Онисиме Сергејевићу, ја нећу више да знам за њега...

— И не треба — ко ти то каже? Реци, онако, две-три речи: на прилику, што сте тако тужни... маните то... И ништа више.

— Онисиме Сергејевићу, збиља...

— Шта мислиш, да треба да ти се поклоним, је ли? Ево, изволи — клањам ти се... клањам ти се.

— Али, збиља...

— Видиш ти, каква је! Не помаже ни клањање, ни почаст!...

Василиса најзад пристаде, убради се марамом и изађе заједно с Онисимом.

— Сачекај малко овде у претсобљу, — рече јој он пошто су стигли у Пјетушковљев стан. — А ја ћу поћи да јавим господину...

Он уђе у собу Ивана Афанасијевића.

Пјетушков је стојао насред собе, завукао је обе руке у џепове, претерано раширио ноге и лако се клатио напред и натраг. Лице му је пламтело, очи блистале.

— Здраво, Онисиме, — промуца он љубазно, веома лоше и млитаво изговарајући сугласнике: — здраво, бато. А ја сам се, ево, бато, док тебе није било овде... хе-хе-хе... Уосталом, — додаде, трудећи се да изгледа озбиљно: — није то ништа. — Хтео је да подигне ногу, али замало што није пао, па да забашури, рече у басу: — Посилни, дај ми лулу!

Онисим с чуђењем погледа свога господара, погледа око себе... На прозору је стојала празна, тамнозелена флаша с натписом: „Најбољи Јамајски рум".

— Гуцнуо сам, бато, ето, и ништа више, — настављао је Пјетушков. — Узео сам па гуцнуо. Гуцнуо па готова посла. А где си то био? припове-

дај... немој да се стидиш... приповедај. Ти умеш лепо да приповедаш.

— Иване Афанасијевићу, молим вас, — завапи Онисим.

— Изволи. Изволи и то. Волим, волим и праштам, — одврати Пјетушков, неодређено машући руком. — Свима праштам, и теби праштам, и Василиси праштам, и свима, свима праштам. А ја сам ти се, бато, нацврцкао... На-а-цврц-ка-о, бато... — Ко је то? — повика он наједаред, показујући на врата од претсобља: — ко је то тамо?

— Нема тамо никога, — одговори хитро Онисим. — Ко би могао... шта вам је?

— Не, не, — понови Пјетушков, отимајући се из Онисимових руку: — пусти ме, ја сам видео, — немој да причаш, — ја сам видео тамо, пусти ме... Василиса! — повика он одједном.

Пјетушков пребледе.

— Де... де, зашто не уђеш? — поче он најзад. — Уђи, Василиса, уђи. Добро ми дошла, Василиса.

Василиса погледа на Онисима — и уђе у собу. Пјетушков јој се примаче... Дисао је дубоко и ретко. Онисим га је пазио. Василиса је бојажљиво и испод ока гледала обојицу.

— Седи, Василиса, — поче опет Иван Афанасијевић: — хвала ти што си дошла. Опрости што сам... како да кажем?... што овако непристојно изгледам. Нисам могао очекивати, никако нисам могао, мораћеш и сама признати. Де, седи, ево, ако хоћеш овде, на диван... Говорим ли како треба?

Василиса седе.

— Дакле, здраво, — настављао је Пјетушков. — Па, како си? шта си добро радила?

— Ето, хвала Богу, Иване Афанасијевићу. Како сте ви?

— Ја? како видиш! Убијен сам. А ко ме убио? Ти, Василиса. Али, ја се не љутим на тебе. Тек, убијен сам. Ето, питај, ако хоћеш, макар овога овде. (Он показа на Онисима). Немој да се обазиреш на то што сам пијан. Пијан сам, то је тачно; али сам и убијен. Зато сам и пијан што сам убијен.

— Боже сачувај, Иване Афанасијевићу!

— Убијен сам, Василиса, ја ти кажем. Веруј ми. Ја те никада нисам варао. А иначе, како ти је тетка?

— Добро, Иване Афанасијевићу. Хвала вам лепа.

Пјетушков се почео јако клатити.

— Али, ви сте данас нешто болесни. Требало би да легнете.

— Не, Василиса, ја сам здрав. Немој да говориш да сам болестан, боље реци да сам пао у разврат, да сам изгубио морал. То ће бити тачније. Против тога нећу ни речи да кажем.

Иван Афанасијевић се занесе натраг. Онисим прискочи и придржа свога господина.

— А ко је крив? Хоћеш ли да ти кажем ко је крив? Ја сам крив, највише ја. Шта сам требао да урадим? Требало је да ти кажем: Василиса, ја те волим. Лепо. Хоћеш ли да ми будеш жена? Хоћеш?

Истина, ти си, рецимо, маловарошанка; али то не значи ништа. Има таквих случајева. Имао сам и ја, тако, једнога познаника: и он се исто тако оженио. Узео је једну жену из Финске. Оженио се лепо човек. Са мном би ти било добро. Ја сам добар човек, Бога ми! Не гледај што сам пијан, погледај боље какво ми је срце. Ето, питај макар овога... слугу. Међутим, ето, ја испадох крив. А сада сам, разуме се, убијен.

Ивану Афанасијевићу је све више и више требала Онисимова потпора.

— Па ипак, понела си грех, велик грех. Ја сам те волео, ја сам те поштовао, ја сам... али шта да говорим! Ја сам спреман макар овај час пред олтар. Хоћеш ли? Само реци, одмах би ми то свршили. Само, ти си ме увредила крваво... крваво. Да си ми бар ти лично отказала, него преко тетке, преко оне дебеле жентураче. Та, ти си ми била једина радост. Ја сам, знаш, бескућник, сиротан! Ко ће ме сада прихватити? Ко ће ми добру реч рећи? Та ја сам пуки сиротан. Сам, саморан, го као прст. Ето, питај ово... — Иван Афанасијевић заплака. — Слушај, Василиса, шта ћу ти рећи, — настави затим: — дозволи ми да долазим к теби као пре. Не бој се... ја ћу бити, знаш, миран. Ти ћеш одлазити коме хоћеш, ја ти нећу — ништа: онако, без икаквих приговора, знаш. Де, пристајеш ли? Хоћеш ли да клекнем пред тобом? — (Иван Афанасијевић беше већ савио колена, али га Онисим ухвати испод руку.) — Пусти ме! Шта се тебе

тиче? Овде се ради о срећи читавог једног живота, разумеш ли ти, а ти ми ту сметаш...

Василиса није знала шта да каже.

— Нећеш... Добро, како хоћеш! Нека ти је Богом просто. Онда збогом! Збогом, Василиса. Желим ти сваку срећу и свако добро... а ја... а ја...

И Пјетушков горко зајеца. Онисим га је свом снагом придржавао страга... најпре се намрштио, а затим је и он заплакао... Плакала је и Василиса.

XI

Десет година касније могли сте на улицама вароши О... срести једнога мршавог човека са црвеним носићем, одевена у стари зелени капут с масним плишаним оковратником. Становао је у малом собичку у познатој нам пекарској радњи. Прасковја Ивановна беше већ умрла. Домазлуком је управљала њена сестричина Василиса заједно са својим мужем, једним риђим и полуслепим маловарошанином, неким Демофонтом. Човек у зеленом капуту имао је једну ману: волео је да се напије, иначе је био миран. Читаоци су у њему, вероватно, познали Ивана Афанасијевића.

1847 год.

Муму

У једној од подаљих московских улица, у сивој кући с белим колонама, са међуспратом и наереним балконом, живела је некада једна госпођа, удова, окружена многобројном послугом. Синови су јој били на служби у Петрограду, ћерке се поудавале; излазила је ретко и доживљавала је у самоћи последње године своје цицијашке и досадне старости. Давно је већ прошао њен невесели и натуштени дан; али је и њено вече било црње од саме ноћи.

Од читаве њене послуге најинтересантнија личност био је пазикућа Герасим, мушкарац висок скоро два метра, џиновски грађен и глувонем од рођења. Госпођа га је довела са села, где је живео сам, у једној малој колибици одвојено од своје браће и важио као ваљда највреднији радник у селу. Обдарен необичном снагом, он је радио за четворицу — посао му је ишао од руке и било је уживање гледати га како, например, оре, притискујући својим огромним рукама раоник, као да сам, без помоћи коњчета, пара једре груди земље, или како о Петровдану дивовски снажно размахује ко-

сом, рекао би човек да би тако слистио из корена какву младу брезову шумицу, или како хитро и непрекидно млати шибаком од два метра, док му се као какав чекрк опуштају и дижу дугуљасти и чврсти мишићи на раменима. Стално ћутање давало је његовом неуморном раду изглед свечане важности. Био је то диван сељак и, да не беше његове несрећне мане, свака би девојка радо пошла за њега... Тако су, ето, Герасима довели у Москву, купили су му чизме, сашили му за лето кафтан, а за зиму овчију бунду, дали му у руке метлу и лопату и поставили га за пазикућу.

Нови живот му се испочетка нимало није свиђао. Он је од детињства био научен на пољске радове и на сељачки живот. Одвојен услед своје мане од општења с људима, он је израстао нем и снажан, као што расте дрво на плодном земљишту... Кад су га превели у град, он није схватао шта се то с њиме збива, — било му је досадно и био је у недоумици исто као какав млад и здрав бик кад га изненада отерају с ливаде где му је сочна трава расла до трбуха, па га натоваре на железнички вагон и терају га, пуштајући му на угојено тело час дим са искрама час облаке паре, терају га уз лупу и шкрипу, а куда га терају — то сам Бог зна! Герасиму је рад на новој дужности изгледао шала према тешким тежачким пословима; за пола сата је он све свршавао и опет би стао насред дворишта и отворених уста посматрао све пролазнике, као да би од њих хтео да добије решење свог

загонетног положаја, или би далеко одбацио метлу или лопату па се забио у какав буџак, бацио се потрбушке на земљу и лежао тако непокретно читаве сате, као ухваћена звер. Али, човек се на све навикава, па се и Герасим, најзад, навикао на варошки живот. Није имао много посла, цела његова дужност састојала се у томе да одржава чистоћу у дворишту, да довезе два пута дневно буре с водом, да нацепа и донесе дрва за кућу и кухињу и да не пушта у кућу стране људе и да ноћу чува стражу. Мора се признати, он је марљиво вршио своје обавезе; у дворишту му никада није било ни иверја ни смећа; ако би гдегод на блатњавом друму запело оронуло кљусе, које су му били доделили да на њему вуче воду, он би само упро раменом, што је било довољно да крене с места не само таљиге него и само кљусе; кад би запео да цепа дрва, секира му само звони, као стакло, а на све стране лети иверје и цепанице; а што се тиче страних лица, догодило се једном, ноћу, да је ухватио два лопова, па им је тресну о главу о главу и то тако тресну о да их није било више ни потребно водити у полицију, — од тога дана стекао је у читавом кварту поштовање, чак и дневни пролазници, који нису били никакви лопови, него просто непознати људи, кад би угледали страшног пазикућу, махали су према њему рукама и викали на њега, као да је он могао да чује њихову вику. Према свој осталој послузи Герасим се понашао — не може се рећи пријатељски (они су га се побојавали) —

кратко: сматрао их је за своје људе. Они су се с њиме споразумевали помоћу знакова и он их је разумевао, тачно вршио све наредбе, али је исто тако добро знао и своја права и нико се није смео усудити да заузме за столом његово место. Герасим је био уопште строге и озбиљне нарави, волео је у свему ред; чак ни петли нису смели да кукуричу у његовом присуству — иначе брука! ако којега спази, зграби га одмах за ноге, завитла њиме као точком десетак пута у ваздуху, па га онда одбаци далеко од себе. Госпођа је имала у дворишту и гусака; али, гуске су, како је већ познато, важне и разборите птице; Герасим је према њима осећао поштовање, пазио их је и хранио; он је и сам малко личио на неког озбиљног гусана. Одредили су му за становање једну собицу над кухињом; он је ту собицу сам наместио по своме укусу, направио у њој кревет од храстових дасака на четворим ногарима — прави џиновски кревет; не би се савио па да човек стави на њега петнаест центи; под креветом је био један дугачак сандук; у углу је стојао један сточић исто тако чврсте израде, а поред сточића — троножна столица, тако чврста и позамашна да би је Герасим сам често подигао, па је онда бацио на земљу и насмешио се. Собичак се закључавао на катанац, који је личио на какав симит, само црн; кључ од тога катанца носио је Герасим увек собом, на појасу. Није волео да му ко улази у собу.

Тако је прошла година дана, после које је Герасим доживео крупан догађај.

Стара госпођа, код које је он служио као пазикућа, држала се у свему прастарих обичаја и држала је многобројну служинчад; у њеној кући било је не само праља, шваља, столара, кројача и кројачица, већ је ту живео и један седлар, који је у исто време важио и као марвени лекар и лекар за људе, затим је ту био и госпођин кућни лекар и, најзад, један папуџија, по имену Капитон Климов, тешка пијаница. Климов је самог себе сматрао за увређено биће, кога не цене по његовим врлинама, за човека образована, који је створен да живи у престоници, а не у Москви, без посла, у некаквом буџаку, а што пије, пије, — како је сам развучено говорио бусајући се у прси, — баш од туге. Једном тако госпођа заподене разговор о њему са својим главним слугом, Гаврилом, човеком коме се већ по његовим жутим очицама и пловчијем носу видело да га је судбина одредила да буде неко старије лице. Госпођа се жалила на моралну поквареност тога Капитона, ког беху дан раније нашли негде на улици.

— Је ли, Гаврило, — поче она: — како би било да га оженимо, шта мислиш? Можда би се поправио.

— Зашто не? Може, — одговори Гаврило: — биће чак врло добро.

— Јесте, само која ће хтети да пође за њега?

— Истина. Уосталом, како ви изволите. Он се

ипак, рећи ћемо, може понекад употребити; не спада међу најгоре.

— Чини ми се да му се Татјана допада?

Гаврило заусти да нешто примети, али стисну зубе.

— Добро!... нека запроси Татјану, — одлучи госпођа шмркајући са задовољством бурмут: — јеси ли разумео?

— Разумем, — рече Гаврило и оде.

Пошто се вратио у своју собу (она се налазила у кућном крилу и била је скоро сва затрпана окованим сандуцима), Гаврило је најпре отерао напоље из собе своју жену, а затим сео поред прозора и замислио се. Неочекивана госпођина одлука беше га очигледно забринула. Најзад је устао и наредио да се позове Капитон. Капитон дође... Али пре него што саопштимо читаоцу њихов разговор, мислимо да неће бити сувишно да у неколико речи опишемо ко је била та Татјана с којом је Капитон требао да се ожени и зашто је госпођина наредба толико збунила надгледника служинчади.

Татјана, која је, као што смо пре казали, вршила дужности праље (уосталом, као вештој и ученој праљи, њој се поверовало само фино рубље), била је жена од својих двадесет осам година, мала, мршава, плава, са младежима на левом образу. Младежи на левом образу сматрају се у Русији као рђав знак — као претсказање несрећног живота... Татјана се није могла похвалити својом судбином.

Од ране младости била је везана за тежак рад; радила је за двојицу, а није никада ни од кога видела нежности; облачили су је лоше; плата јој је била бедна; рођака исто као и да није имала: имала је једнога стрица, неког старог кључара, ког беху оставили на селу, јер није могао више бити употребљен за рад, други стричеви и ујаци били су сељаци — и то је све. Некада је важила као лепотица, али њена лепота се врло брзо изгубила. Била је веома мирне нарави, боље рећи заплашене, према самој себи је осећала потпуну равнодушност, а других се смртно плашила; мислила је само на то како ће на време да заврши посао, није никада ни с ким разговарала и дрхтала је кад би чула и само госпођино име, мада госпођу није скоро ни познавала лично. Кад су Герасима довели са села, она умало што није обамрла од страве видећи његову дивовску прилику, на све начине је гледала да се не сусреће с њиме, чак би зажмурила кад би којипут морала протрчати поред њега, хитајући из куће у перионицу. Герасим у почетку није на њу обраћао нарочите пажње, затим јој се почео смешити кад би је негде сусрео, затим је почео и да се загледа у њу, а најзад није никако од ње очију одвајао. Заволео је: да ли због кроткога израза лица, да ли због бојажљивих покрета — ко ће га знати! Тако је она једном пролазила двориштем, дижући опрезно на растављеним прстима уштиркану госпођину блузу ... кад је неко снажно ухвати за лакат; она се окрену и врисну: за

њом је стојао Герасим. Глупо се смејући и нежно ричући, он јој је пружао колачарског петла с позлаћеним репом и крилима. Она беше баш наумила да га обиђе, али јој он на силу тутну петла у руку, махну главом и пође, а затим се окрете и промумла јој још нешто веома љубазно. Од тога дана он је више није пуштао на миру, куд год би се макла, ето ти њега где јој иде усусрет, смешка се, мумла, маше рукама, или извади испод капута какву пантљику и утрапи јој је или почисти метлом прашину испред ње. Сирота девојка није више знала шта да ради и како да се понаша. Ускоро је читава кућа знала о несташлуцима немог пазикуће; на Татјану се осуше разна задиркивања, шале и боцкања. Али Герасима се није усуђивао баш сваки да задиркује: он није волео шале; па нису дирали ни њу у његовом присуству. Хтела не хтела, девојка дође тако под његово покровитељство. Као и сви глувонеми, он је био веома досетљив и врло добро је схватао кад су се њему или њој ругали. Једном, за време ручка, надзорница Татјанина почела је Татјану толико да ждере, и дотерале је дотле, да сирота није више знала куда да се окрене и тек што није заплакала од љутине. Герасим одједном устане, протегне своју огромну ручетину, стави је на главу надзорници и погледа је у лице с изразом такве тупе свирепости, да се она само нагла према столу. Сви су заћутали. Герасим наново узе кашику и настави да срче чорбу. „Гле ти њега, ђавола глувога, вешца!” прогунђали су сви полугласно, а

надзорница је устала и отишла у девојачку собу. Други пут, опет, кад је опазио да се Капитон, тај исти Капитон о коме смо сада говорили, нешто и сувише љубазно распричао са Татјаном, Герасим га је позвао прстом к себи, одвео га у шупу за кола, дохватио за један крај руду, која беше прислоњена у углу, и припретио му њоме, лагано али веома значајно. Од тога времена нико више није заподевао разговор са Татјаном. И нико њему није за то ништа приговарао. Истина, надзорница, чим је ушла у девојачку собу, пала је у несвест и извела целу ствар уопште тако вешто, да је још исте вечери госпођа била обавештена о Герасимовом грубом поступку; али настрана старица се само насмејала и, на највећу жалост надзорнице, наредила јој да још неколико пута покаже како ју је Герасим савио својом тешком ручицом, а сутрадан је послала Герасиму рубљу. Она га је ценила и волела као поузданог и снажног стражара. Герасим се ње прилично побојавао, али се ипак надао на њену милост и већ се скањивао да пође и да је замоли — хоће ли му допустити да се ожени Татјаном. Чекао је само да добије нов кафтан, који му беше обећао старешина служинчади, па да изиђе пред госпођу пристојно обучен, кад ето, одједном, тој истој госпођи паде на памет да удаје Татјану за Капитона.

Читалац ће сада и сам лако схватити зашто је старешина служинчади Гаврило био толико збуњен после разговора с госпођом. „Госпођа, — ми-

слио је он, седећи поред прозора, — воли и цени Герасима, разуме се (то је Гаврило веома добро знао и зато му је и сам попуштао), али ипак, он је тако рећи бесловесно створење; не могу, ваљда, рећи госпођи да Герасим, на прилику, облеће око Татјане. Па, најзад, шта је право — право је: какав ми је он муж? С друге стране опет, ако само тај, Боже прости, здухач, дозна да Татјану удају за Капитона, тај ће све по кући да поразбија, о-хо! С њиме се не може човек споразумети; не можеш с тим ђаволом, опрости ми, Боже, грешнику, никако на крај да изађеш... збиља!..."

Капитонов долазак прекиде нит Гавриловлх размишљања. Лакомислени папучар је ушао, ставио руке натраг, слободно се прислонио уз једно испупчење у зиду, поред врата, укрстио ноге и тресну главом. „Ево ме. Шта вам треба?"

Гаврило погледа на Капитона и поче да добује прстима по прозорском прагу. Капитон само малко зажмири својим очицама, које као да су биле калајисане, али не обори погледа, чак се овлаш осмехну и прође руком преко своје беличасте косе, која је стршила на све стране. „Ето, ја сам, ја. Шта ме гледаш?"

— Красан си ми, — рече Гаврило па заћута. — Красан си ми, нема шта!

Капитон само слеже раменцима. „А ти си ми, као, бољи?" помисли он у себи.

— Де, погледај се само какав си, погледај се, —

настављао је прекорно Гаврило: — де, на шта то личиш?

Капитон пређе мирним погледом преко свога изношеног и подераног капута, својих закрпљених панталона, с нарочитом пажњом одмери своје пробушене чизме, особито ону на чији се вршак тако кицошки наслањала његова десна ножица, па наново поче да пиљи у старешину.

— Па шта?

— Па шта? — понови Гаврило. — Па шта? Ти још кажеш: па шта? На сотону личиш, опрости ми, Боже, грешнику, ето на кога личиш.

Капитон брзо затрепта очима.

„Псујте ви само, псујте, Гаврило Андрејевићу", помисли он опет у себи.

— Ето, опет си био пијан, — поче Гаврило: — опет? А? Шта не одговараш већ!

— Услед слабога здравља сам, стварно, употребљавао алкохолна пића, — одврати Капитон.

— Услед слабога здравља? .. Мало те кажњавају — то ти фали; а још си у Петрограду војску служио... Много си научио у војсци! Само хлебац забадава једеш.

— Што се тога тиче, Гаврило Андрејевићу, сам Бог ми је судија — и нико више. Он једини зна какав сам ја човек на овоме свету и да ли збиља забадава хлеб једем. А што кажете због пијанства — ни за то нисам ја крив, него је више крив један мој другар; намамио ме, наговорио, па отишао, а ја...

— А ти си, гусане, остао на улици. О, пустолино једна! Али, није у томе ствар, — настављао је старешина: — него ево у чему. Госпођа... — он мало застаде: — госпођа жели да се ожениш. Јеси ли разумео? Она мисли да ћеш се уозбиљити кад се будеш оженио. Разумеш ли?

— Како да не разумем.

— Ето. Ја мислим, боље би било да те човек својски попритегне. Али, то је госпођина ствар. Па шта мислиш? Пристајеш ли?

Капитон се искези.

— Лепа је то ствар кад се човек ожени, Гаврило Андрејевићу; што се мене тиче, ја бих са здраво великим задовољством.

— Оно, јесте, — одврати Гаврило и помисли у себи: — „добро каже човек, нема шта". — Само, знаш ли шта, — настави гласно: — незгодну су ти вереницу изабрали.

— А коју, ако смем питати?...

— Татјану.

— Татјану?

Капитон избечи очи и одвоји се од зида.

— Шта си се тргао?... Зар ти се не допада?

— Како да ми се не допада, Гаврило Андрејевићу! Девојка је уредна, радница, тиха... Али ви сами знате, Гаврило Андрејевићу, онај здухач, оно страшило степско, он за њом...

— Знам, брацо, све знам, — прекиде га љутито старешина: — али...

— Али, молим вас, Гаврило Андрејевићу! Та он ће ме умлатити, Бога ми ће ме умлатити, пребиће ме као мачку; тај има руку, изволите сами погледати каква му је рука; има, просто, руку Мињина и Пожарскога. Глух је, туче, па и не чује како туче! Размахује песницама као у сну. И не може га нико укротити; зашто? зато, Гаврило Андрејевићу, што је глух, а к томе још, како и сами изволите знати, глуп као цепаница. То је један звер, идол, Гаврило Андрејевићу, гори од идола... чудовиште једно; зашто сад ја морам да патим због њега? Истина, сад ми је већ свеједно: уштавио сам се, огуглао сам, запеко̑ се као коломенски лонац, па ипак, ипак сам човек, а не некакав, збиља, незнатни лонац.

— Знам, знам, немој ту да ми цифраш...

— Господе, Боже мој! — настављао је ватрено папучар: — кад ће се све ово свршити? када, Боже? Тешко мени, тешко мени пуком сиротану! Еј судбино моја, црна моја судбино! У младости ме тукао газда, Немац, у најбољим мојим годинама ме тукао рођени брат, и — ето шта сам сада доживео...

— Ех, књезало једно, — рече Гаврило. — Шта си се ту, збиља, распричао?

— Како шта, Гаврило Андрејевићу! Не бојим се ја батина, Гаврило Андрејевићу. Нека ме казни газда у четири зида, али нека ми само одврати поздрав пред људима, опет сам човек; али овако, кога морам, трпим...

— А сад, марш напоље, — прекиде га Гаврило нестрпљиво.

Капитон се окрете и пође напоље.

— А кад њега, рецимо, не би било, — довикну за њим старешина: — би ли ти, лично, пристао?

— Моја реч, — одговори Капитон и оде.

Красноречивост га није напуштала чак ни у крајњим случајевима.

Старешина служинчади се неколико пута прође по соби.

— Де, а сада ми позовите Татјану, — рече он најзад.

Неколико минута касније ушла је Татјана тако тихо да се једва чуло и застала је код самог улаза.

— Шта заповедате, Гаврило Андрејевићу? — упита она слабим гласом.

Старешина је пажљиво погледа.

— Дакле, — рече он: — Тањуша, хоћеш ли да се удајеш? Госпођа ти је нашла младожењу.

— Слушам, Гаврило Андрејевићу. А кога ми то госпођа одређује за вереника? — додаде она неодлучно.

— Капитона папучара.

— Слушам.

— Он је лакомислен човек, то је истина. Али, госпођа се узда у тебе, што се тога тиче.

— Слушам.

— Има само једна незгода... онај глувај, Гараска, изгледа, облеће око тебе. Чиме ли си само замађијала тога медведа? Та он ће те, Боже прости, убити, онај медвед...

— Убиће ме, Гаврило Андрејевићу, сигурно ће ме убити.

— Убити?... То ћемо тек да видимо. Како ти то велиш: убити? Зар он има права да те убије, размисли сама?

— Не знам, Гаврило Андрејевићу, има ли или нема.

— Пази ти ње! Та ти му, ваљда, ниси ништа, онако, обећавала?

— Шта кажете?

Старешина заћута и замисли се малко.

— „О, душо јагњећа!" — Хајде, добро, — додаде он: — разговараћемо се још, а сада иди, Тањуша; видим да си збиља кротка.

Татјана се окрете, наслони се лако на вратницу и изађе.

„Можда ће госпођа до сутра и да заборави на ту свадбу, — помисли старешина, — што сам се оволико узрујао! А онога пустахију ћемо већ зауздати; ако што покуша, јавићемо полицији..."
— Устињо Фјодоровна! — викну он јаче својој жени: — наместите самовар, уважена...

Татјана тога дана није скоро никако излазила из перионице. Најпре је малко поплакала, затим је обрисала сузе и навалила на посао као и пре. Капитон је до касно у ноћ седео у крчми са некаквим својим суморним пријатељем и приповедао овоме потанко како је у Петрограду живео код једног господина, који је у сваком погледу био погодан, само је сувише волео ред и имао једну малу ману: претерано је пио, а што се тиче женскога пола, чуда је чинио... Суморни пријатељ му је само повлађивао; али кад му Капитон најзад изјави да ће

сутра услед једног случаја морати да кидише на свој живот, суморан пријатељ му примети да је време да иду на спавање. И они се растадоше грубо и ћутећи.

Међутим, нису се остварила очекивања старешине служинчади. Госпођу је мисао о Капитоновој свадби толико заокупила, да је чак и ноћу само о томе разговарала с једном од својих дружбеница, коју је држала у кући једино за случај несаниице и која је спавала преко дана, као ноћни кочијаш. Кад је после чаја дошао Гаврила да јој реферише, прво јој је питање било: а шта је с нашом свадбом, напредује ли ствар? Он је, разуме се, одговорио да напредује да не може боље и да ће још данас Капитон доћи да јој се захвали. Госпођа се нешто није добро осећала; није се дуго интересовала пословима. Старешина се вратио у своју собу и сазвао савет. Ствар је заиста изискивала да се нарочито проучи. Татјана се, наравно, није противила; али је Капитон гласно изјавио како има само једну главу, а не две или три... Герасим је сурово и хитро све посматрао, није се одмицао од трема девојачког одељења и, изгледало је, слутио је да му се нешто спрема. Искупили су се (међу њима је био и стари слуга код бифеа, који је имао надимак „чика Реп", кога су сви с поштовањем питали за савет, ма да су од њега чули увек само — а, тако! јест! јест, јест, јест!) — па су пре свега, за сваки случај, сигурности ради, затворили Капитона у собичак где је стојао апарат за филтровање

воде, а онда се упустили у тешко и дубоко размишљање. Истина, лако је било употребити силу; али, Боже сачувај, могла би настати галама, госпођа би се узнемирила — па ето несреће! Шта да се ради? Мислили су тако, мислили и најзад су све на једно смислили. Више пута је примећено да Герасим не трпи пијанице... Седећи пред капијом, он би се сваки пут с негодовањем окренуо кад би поред њега пролазио несигурним кораком какав накресан човек са накривљеном капом. Одлучили су да наговоре Татјану да се направи као да је пијана и тако прође поред Герасима, посрћући и клатећи се. Сирота девојка дуго није хтела да пристане, али су је најзад наговорили; сем тога, она је и сама увиђала да се никако друкше неће моћи да отараси свога обожаваоца. Она пође. Капитона су пустили из собичка: ствар се, ипак, њега тицала. Герасим је седео на малој столици код капије и шарао лопатом по земљи... Посматрали су га иза свију углова, иза прозорских завеса...

Лукавство је успело да не може боље. Кад је угледао Татјану, он најпре, по обичају, поче да клима главом и да нежно муче; затим се боље загледа, испусти лопату, скочи на ноге, приђе јој, примаче своје лице сасвим уз њено... Она се од страха још јаче заклати и затвори очи... Он је дохвати за руку, повуче је преко читавог дворишта и, пошто је с њоме заједно ушао у собу где је био окупљен савет, гурну је право Капитону. Татјана је сасвим обамрла... Герасим је малко стојао тако, па

се онда осмехнуо и пошао, тешко корачајући, у свој собичак... Читаву ноћ и цео дан није отуда излазио. Кочијаш Антипка је после приповедао како је видео кроз кључаницу Герасима где седи на кревету, с руком на образу и тихо, равномерно покаткад пушта неке гласове, — пева, т.ј. клати се, затвара очи и стреса главом баш као кочијаши или радници на шлеповима кад развуку своје сетне песме. Антипку је ухватила језа и он је отишао од кључанице. Када је сутрадан Герасим изишао из собице, на њему се није могла приметити никаква нарочита промена. Само је изгледао нешто сетнији, а на Татјану и Капитона није обраћао ни најмање пажње. Исте вечери су њих двоје, с гускама под рукама, пошли госпођи, а недељу дана касније су се венчали. Ни на сам дан свадбе Герасим није ни у чему изменио своје понашање; једино што се са реке вратио без воде: успут је некако разбио буре; а ноћу је у штали тако темељно чистио своје кљусе, да се оно повијало као сламчица на ветру и под његовим гвозденим песницама се морало одупирати час једном час другом ногом.

Све ово догађало се у пролеће. Прошла је још једна година, за које време се Капитон коначно пропио и, као потпуно неупотребљив, био упућен с караваном у једно удаљено село, заједно са својом женом. На сам дан одласка он се соколио и уверавао како он не би пропао ма куда га послали, ма и тамо где жене кошуље перу, а пракљаче на небо остављају; али је касније пао духом, почео да се

јада како га шаљу међу необразоване људе и најзад је тако изнемогао да није био у стању чак ни капу на главу да стави; нека милостива душа навукла му је капу ниже, на чело, поправила му штит и онда га лупнула одозго по капи. Кад је већ све било готово и кад су сељаци већ држали узде у рукама и само чекали на реч „збогом!", изишао је Герасим из своје собице, пришао Татјани и поклонио јој црвену, памучну марамицу коју беше пре годину дана купио за исту њу. Татјана, која је с великом равнодушношћу подносила до тога часа све превратe у свом животу, у овом часу ипак попусти, заплака и пољуби се са Герасимом — три пута, по хришћански. Он је хтео да је отпрати до ђерма и пође неко време упоредо са колима, али се наједаред заустави код Кримског прелаза, махну руком и пође низ реку.

То је било пред вече. Он је корачао лагано и гледао у воду. Одједном му се учини као да се нешто копрца у шашу поред саме обале. Он се наже и угледа једно мало штене, бело са црним пегама, које беше запело да се извуче из воде, али никако није могло, трзало се, склизало и дрхтало читавим својим мокрим и мршавим телом. Герасим погледа несрећно псетанце, подигне га једном руком и стрпа га себи у недра, па се онда крупним корацима упути кући. Ушао је у своју собицу, ставио спасено куче на кревет, покрио га својим тешким кожухом и отрчао најпре у шталу по сламу, а затим у кухињу да донесе једну чашу млека. Пошто је

пажљиво дигао кожух и простро сламу, он стави млеко на кревет. Сирото кученце није имало више од три недеље, тек што беше прогледало, чак му је једно око изгледало веће него оно друго; оно још није умело да пије из чаше и само је дрхтало и жмиркало. Герасим га дохвати нежно са два прста за главу и нагне му њушкицу ка млеку. Кученце почне одједном халапљиво да пије, да фркће, да се тресе и загрцњава. Герасим је гледао, гледао, па одједном удари у смех... Читаву ноћ је радио око њега, намештао га да спава, брисао га, док је најзад и сам заспао поред њега неким радосним, тихим сном.

Ни једна мајка није тако неговала своје дете као што је Герасим неговао своју посвојкињу. (Псетанце беше кујица.) Она је прво време била веома слаба, жгољава и ружна, затим се мало по мало поправила и угојила, а кроз осам месеци, захваљујући неуморној бризи свога спасиоца, претворила се у веома лепо псето шпанске пасмине, са дугим ушима, власатим репом у облику трубе и великим очима, пунима израза. Она је страсно заволела Герасима и није га ни на корак остављала, стално је ишла за њим машући репићем. Он јој је нашао и име, — неми људи знају да њихово мумлање скреће пажњу других људи, — он ју је назвао Муму. Сва чељад у кући су је заволела и звали су је исто тако Муму. Она је била ванредно паметна, код свакога се мазила, али је волела једино Герасима. Герасим је њу волео сасвим лудо... и

било му је непријатно кад би је други гладили: да ли је страховао за њу или је, можда, био љубоморан — Бог зна! Она га је ујутру будила, вукући га за скут, доводила му за узду старо кљусе за вучење воде, с којим је живела у великом пријатељству, с важним изразом ишла с њиме на реку, чувала му метле и лопате, никога није пуштала да се примакне његовој собици. Он је за њу изрезао нарочити отвор на својим вратима, а она као да је осећала да је једино у Герасимовој собици била потпуна газдарица и зато би, чим би ушла у собу, сместа са изразом задовољства скочила на кревет. Преконоћ она уопште није спавала, али није лајала без разлога, као какво глупо, просто двориштенско псето, које тако седне на задње ноге, подигне њушку, зажмури па лаје, просто од досаде, онако, на звезде, и то обично по три пута једно за другим — не! Муму није никада улудо лајала својим танким гласићем: или се какав странац сувише примакао тараби или се однекуда чуо какав подозрив шум или шуштање... Једном речју, она је била одлична чуварица. Истина, у дворишту је био још један стари пас, жут, са тамно - риђим ситним пегама, по имену Волчок, али њега никада, чак ни ноћу нису пуштали с ланца, па ни он сам, услед превелике старости, није уопште ни захтевао да буде на слободи — лежао је савијен у клупче у својој псећој кућици и само би по који пут промукло, скоро безвучно лануо, али би одмах престао, као да је и сам осећао сву узалудност таквог лајања.

Муму није улазила у господску кућу, а када је Герасим разносио дрва по собама, она је увек остајала напољу и нестрпљиво га ишчекивала у трему, ћулећи уши и окрећући главу час десно, час наједаред лево, чим би се чуо иза врата ма и најмањи шум. . .

Тако је прошла још једна година. Герасим је настављао своје послове као пазикућа и био је врло задовољан својом судбином, док се одједном није догодила једна неочекивана ствар. . . Једнога лепог летњег дана госпођа се шетала по салону са својим пришипетљама. Била је расположена, смејала се и шалила; њене пришипетље су се такође смејале и шалиле, али нису осећале нарочитог задовољства: укућанима није било особито драго кад би госпођу обузимало весело расположење, једно зато што је она у таквим случајевима захтевала да се сви одмах придруже њеном расположењу и љутила се ако ма чије лице не би блистало од задовољства, а друго, што ти напади весеља код ње нису дуго трајали, већ су обично прелазили у мрачно и кисело расположење. Тога дана она беше некако срећно устала; на картама су јој изашла четири буба: што је значило испуњење жеља̂ (она је увек бацала карте ујутро), — и чај јој је некако нарочито пријао, услед чега је собарица била усмено похваљена и добила десет копјејки у готову. Са слатким осмехом на избораним уснама шетала се госпођа по салону, па је онда пришла прозору. Пред прозором је била засађена мала баштица и баш на

средњој леји, под ружиним џбуном, лежала је Муму и усредсређено глодала једну кост. Госпођа је спазила.

— Боже мој! — повика она одједном: — какав је то пас?

Пришипетља на коју госпођа беше упутила ово питање узмува се, сирота, некако жалостиво - немирно, као што обично раде подређени људи док још не знају сигурно како да схвате усклик свога претпостављеног.

— Н... н... е знам, — промуца она: — чини ми се, то је онога немог.

— Боже мој! — прекиде је госпођа: — та то је дивно псетанце! Кажите нека се доведе овамо. Је ли одавно код њега? Како то да је до сада нисам видела?... Реците нека је доведу.

Пришипетља одмах одлети у претсобље.

— Еј, ви тамо! — викну она: — доведите овамо Муму, брже! Она је у леји.

— А, она се зове Муму, — рече госпођа: — веома лепо име.

— Ах, веома! — уметну пришипетља. — Степане, брже!

Степан, дугачак момак, који је вршио дужности лакеја, појури на врат на нос у леју и хтеде већ да дохвати Муму, али се она вешто измигољи испод његових прстију и, задигав реп, одјури главом без обзира ка Герасиму, који је у тај час баш истресао у кухињи једно буре, окрећући га у рукама као дечији добош. Степан је трчао у стопу за њом и почео да је хвата баш поред самих ногу

њеног господара; али се окретно псето није пуштало да је дохвати туђа рука, скакало је и извијало се. Герасим је с осмехом гледао на сав тај вашар; најзад Степан устаде, пошто се већ беше наљутио, и хитно објасни знацима Герасиму да госпођа жели да јој се псето однесе. Герасим се мало зачуди, ипак позове Муму, дигне је са земље и преда је Степану. Степан је донесе у салон и стави на паркет. Госпођа почне да је нежним гласом зове к себи. Муму, која од свог рођења још никада није бивала у тако велелепним собама, веома се уплашила и већ јурнула према вратима, али, пошто је услужљиви Степан одгурнуо, задрхтала је и прибила се к зиду.

— Муму, Муму, дођи к мени, дођи господарици својој, — говорила је госпођа: — дођи будалице... немој да се бојиш...

— Иди, иди, Муму, иди госпођи, — понављале су пришипетље: — иди!

Али се Муму тужно обазирала око себе и није се мицала с места.

— Донесите јој штогод за јело, — рече госпођа. — Ала је глупа! неће да дође господарици. Чега се плаши?

— Није се, знате, изволела још навикнути, — рече бојажљивим и умилним гласом једна пришипетља.

Степан је донео тањирић с млеком, ставио га пред Муму, али Муму није млеко чак ни поњушила и само је дрхтала и освртала се као и пре.

— Ах, гле тиње каква је! — рекла је госпођа

прилазећи јој, нагнула се и хтела да је поглади, али Муму грчевито окрене главу и искези зубе. Госпођа хитро тргне руку натраг...

Сви су нагло заћутали. Муму је слабо зацвилела, као да се жали и извињава... Госпођа се одмакла и намргодила. Беше је уплашио пас својим изненадним покретом.

— Ах! — викнуше све пришипетље у један глас: — да вас није, не дај Боже, угризла! (Муму никада у свом животу није још никога угризла.) Ах, ах!

— Нека се изнесе напоље, — проговори старица измењеним гласом. — Гадно псето! како је само пакосно!

И окренувши се лагано, она пође у свој кабинет. Пришипетље су се бојажљиво згледале и кренуле за њом, али је она застала, хладно их погледала и рекла: „шта ћете ми? ја вас не зовем", и изашла.

Пришипетље су очајно почеле да машу рукама на Степана; овај дохвати Муму и избаци је брже боље иза врата, управо пред ноге Герасиму, — а пола сата касније, у кући је већ владала дубока тишина и стара госпођа је седела на свом дивану, мрачнија од тешке, кишне облачине.

И збиља, какве ли све ситнице могу човеку каткада покварити расположење!

Све до увече госпођа је остала нерасположена, није ни с киме разговарала, није играла карата и ноћ је провела доста рђаво. Увртела је себи у главу да су јој донели други одеколоњ, а не онај који су јој увек доносили, да јој јастук мирише на сапун, и приморала је надзорницу да омирише чита-

во рубље, — једнюм речју, веома се узрујавала и „падала у ватру". Сутрадан ујутро наредила је да се позове Гаврило, читав сат раније него обично.

— Рецн ми, молим те, — почела је она чим је он с неком унутрашњом дрхтавицом прекорачио праг њеног кабинета: — какав је то пас лајао читаву ноћ у нашем дворишту? Није ми дао да спавам!

— Пас... који пас?... може бити пас онога немога, — рече он малко несигурним гласом.

— Не знам је ли његов или други чији, али ми није дао да спавам. Чудим се само шта ће толики силни пси! Хтела бих то да знам. Та ми већ имамо једнога пса да чува двориште?

— Имамо, разуме се. Ту је Волчок.

— Лепо, па шта ће нам више, шта ће нам још један пас? Прави само неред. Нема у овој кући старешине — то је оно. Шта ће немом човеку пас? Ко му је допустио да држи псе у моме дворишту? Јуче сам пришла прозору, а он лежи у леји, довукао некакву гадост и глође, — а тамо су моје руже засађене...

Госпођа мало поћута.

— Још данас има да се чисти одавде... јеси ли ме разумео?

— Разумем.

— Још данас. А сада иди. Зваћу те касније, да ми поднесеш извештај.

Гаврило изађе.

Пролазећи кроз салон, старешина послуге је, реда ради, преместио једно звонце са једног стола на

други, у сали је тихо усекнуо свој пачији нос и изашао у претсобље. У претсобљу је на миндерлуку спавао Степан у пози убијеног ратника са какве батаљистичке слике, грчевито протегавши голе ноге испод кабанице, која му је служила место покривача. Старешина га раздрмуса и саопшти му полугласно некакву наредбу, на коју Степан одговори полу зевањем, полу смехом. Старешина оде, а Степан ђипи, навуче кафтан и чизме, изађе напоље и стаде поред трема. Није прошло ни пет минута, кад се појави Герасим са огромним нарамком дрва на леђима у пратњи своје нераздвојне Муму. (Госпођа је наредила да се у њеној спаваћој соби и у њеном кабинету ложи чак и преко лета.) Герасим стаде попреко пред вратима, гурну их раменом и упаде у кућу са својим бременом. Муму, по обичају, остаде да га сачека напољу. Степан, увребавши згодан тренутак, баци се изненада на њу, притисну је прсима ка земљи, диже је под руку и, онако гологлав, истрча с њоме у двориште, седе на прва кола која су пролазила улицом и одвезе се на пијацу. Тамо је брзо нашао купца, коме ју је уступио за педесет копјејки, с условом да је бар једну недељу дана држи на ланцу, па се одмах затим вратио; али пре него је стигао до куће, он је сишао с кола, обишао око дворишта, споља, са задњега сокачића, и ускочио преко тарабе у двориште; бојао се да уђе на капију, како се не би сусрео са Герасимом.

Уосталом, његово страховање било је сувишно: Герасим већ није био у дворишту. Чим је изишао

из куће, он се одмах сетио Муму; никада се још није догађало да није сачекала док би се он вратио, стога је почео да трчи на све стране, да је тражи, да је зове како је умео, на свој начин... одјурио је у своју собицу, у шупу за сено, истрчао на улицу — тамо-амо... Нестала је! Питао је људе, питао их најочајнијим знацима јесу ли је видели, показивао је руком колико је била висока, цртао је покретима... Неки збиља нису знали где је Муму нестала, па су само махали главом, други су знали и одговарали су му подругљивим осмехом, а старешина послуге је заузео ванредно важан став и почео да виче на кочијаше. Онда је Герасим истрчао напоље из дворишта.

Вратио се у сумрак. По његовом замореном изгледу, по несигурном кораку и прашњавом оделу, могло се закључити да је стигао да претражи пола Москве. Застао је према госпођиним прозорима, прешао погледом преко трема, на коме је стојала гомилица слугу, њих седам-осам на броју, окренуо се и замумлао још једном: „Муму!" — али се Муму није одазивала. Он је онда отишао. Сви су погледали за њим, али се нико није насмешио ни речи проговорио... а радознали кочијаш Антипка је сутрадан ујутру приповедао у кухињи да је неми Герасим читаву ноћ простењао.

Сутрадан се Герасим није никако појављивао, тако да је место њега морао да иде по воду кочијаш Потап, што кочијашу Потапу није било нимало по вољи. Госпођа је питала Гаврила је ли изврше-

на њена наредба. Гаврило је одговорио да јесте. Другога јутра Герасим је изишао из своје собице, на рад. Дошао је на ручак, ручао и опет отишао, не здравећи се ни с ким. Његово лице, које и иначе, као код свих глувонемих, није имало израза живота, изгледало је сада као скамењено. После ручка, он је опет одлазио некуда из дворишта, али на кратко време, па се онда вратио и одмах ушао у шупу за сено. Спустила се ноћ, месечна, ведра. Герасим је лежао тешко уздишући и непрестано се превртао, кад одједном осети као да га неко вуче за капут; он сав устрепта, али не диже главу, чак зажмури; али га у том опет повуче неко, још јаче, и он скочи на ноге... пред њиме је играла Муму, са парчетом конопца око врата. Из његових немих груди отео се један дуг крик радости; он је зграбио Муму, стегао је у наручје; она му је за тили час облизала нос, очи, брке и браду... Он стаде мало, замисли се, сиђе опрезно са сеника, обазре се и, пошто се уверио да га нико неће моћи опазити, прокраде се срећно у своју собицу. Герасим је још и раније наслућивао да се псето није само изгубило, већ да су га некуда однели по госпођиној наредби; људи му беху знацима објаснили како је његова Муму искезила зубе на госпођу — и он се одлучи да предузме извесне кораке на своју руку. Најпре је нахранио Муму хлебом, помиловао је, ставио да спава, а затим је почео да размишља како би је најбоље сакрио, и у томе размишљању је провео читаву ноћ. Најзад је смислио да је преко читавог дана оставља у собици и да је само по-

каткад обилази, а ноћу да је изводи напоље. Рупу у вратима зачепио је добро својим старим памучним капутом и, чим је свануло, он је већ био у дворишту, као да се није ништа догодило, па је сачувао чак (невино лукавство!) и ранији израз туге на лицу. Сиромах Герасим, онако глух, није могао ни да помисли да ће се Муму одати својим цвиљењем: стварно, ускоро су сви укућани дознали да се његово псето вратило и да седи закључано у његовој собици, али му нису показивали да су открили његову тајну — из сажаљења према њему и према псету, а донекле, можда, и од страха пред њим. Старешина служинчади се само почешао по потиљку и одмахнуо руком. „Нека га, тамо! Ваљда неће госпођа дознати!" Герасим никада није толико марљиво радио као тога дана: оструган је и почистио читаво двориште, оплевио сав коров до последње травчице, својеручно је повадио све кочиће из тарабе око леја, да се увери јесу ли доста чврсти, па их онда наново забио, — укратко, тако је својски радио и толико се мувао да је чак и госпођа скренула пажњу на ту његову марљивост. У току дана Герасим је два пута кришом обишао своју заточеницу; пошто се смркло, он је легао да спава, заједно с њоме, и то у собици, а не на сенику, и тек око два сата ноћу изишао је да се прошета с њоме на чистом ваздуху. Пошто се прилично дуго шетао с њоме по дворишту, баш је хтео да се врати, кад се одједном иза тарабе према сокачићу зачу некакав шушањ. Муму наћули уши, за-

режи, приђе тараби, поњуши па стаде да гласно и продорно лаје. Некакав пијани човек беше се ту наместио да преноћи. Баш у то време госпођа је тек заспивала после дуге „нервозне узбуђености": та узбуђена стања су код ње наступала увек после сувише обилне вечере. Изненадно лајање ју је пробудило: срце поче да јој лупа, а затим као да се згрчи. „Девојке, девојке! — застења она. — Девојке!" Престрављене девојке упадоше у њену спаваћу собу. „Ох, ох, умирем!" проговори она жалостиво ширећи руке. — „Опет, опет оно псето!... Ох, пошаљите по доктора. Они хоће да ме убију... Псето, опет псето! Ох!" И она забаци главу натраг, што је требало да означи несвестицу. Појурише по доктора, т.ј. по домаћег видара Харитона. Читава вештина тога видара састојала се у томе што је носио чизме са меканим ђоновима, умео да пажљиво пипне пулс, спавао по четрнаест сати дневно, а за све остало време је стално уздисао и непрестано нудио госпођи капљице од вишњеве ловорике; — он је и сада сместа дотрчао, запалио неколико кокошијих пераца, па кад је госпођа отворила очи, он јој је одмах понудио на сребрном послужавнику чашицу са спасоносним капљицама. Госпођа је испила лек, али је одмах наново почела да се уплаканим гласом жали на псето, на Гаврила, на своју судбину, на то како су њу, сироту старицу, сви занемарили, како је нико не жали, како сви желе да умре. Међутим је несрећна Муму и даље лајала, а Герасим се узалудно старао да је одваби од та-

рабе. „Ето... ето... опет...” промуца госпођа и преврну очи. Видар шану нешто једној од девојака, она одјури у претсобље, раздрма Степана, овај отрча да буди Гаврила, Гаврило, онако изненађен и бунован, нареди да се узбуни читава кућа.

Герасим се окрену, виде како се пале светлости и промичу сенке на прозорима, наслути неку несрећу, зграби Муму под руку, отрча у своју собицу и закључа се. Неколико тренутака касније пет људи су навалили на његова врата, али су застали, пошто су осетили отпор резе. Гаврило је дотрчао сав задуван, наредио им да сви остану ту до зоре и да држе стражу, а онда мануо у девојачку собу; ту нађе Љубов Љубимовну, госпођину најстарију дружбеницу, с којом је ортачки крао и водио бригу о шећеру, чају и осталој бакалској роби, па јој нареди да извести госпођу како је псето, на несрећу, опет некако натраг дошло, али да сутра неће више бити на животу и да замоли госпођу да буде толико милостива да се не љути и да се умири. Госпођа се, сигурно, не би тако брзо смирила, али видар, онако на брзину, беше јој налио место дванаест капљица читавих четрдесет: снага вишњевог ловора је деловала, — четврт сата касније, госпођа је чврсто и мирно спавала; а Герасим је лежао сав блед на свом кревету и снажно стезао Муму за губицу.

Сутрадан се госпођа пробудила прилично касно. Гаврило је чекао да се пробуди, како би онда издао наредбу за одлучну навалу на Герасимово уточиште, док се сам припремао да издржи страшну

олују. Али олује није било. Лежећи у кревету, госпођа је наредила да се позове најстарија пришипегља.

— Љубов Љубимовна, — почела је она тихим и слабим гласом; она је каткада радо изигравала напаћену и бедну мученицу; сувишно је и да напомињемо да су се у таквим часовима сви у кући осећали веома нелагодно: — Љубов Љубимовна, ви видите какво је моје стање, пођите, душо моја, до Гаврила Андрејевића, поразговарајте се с њиме: није могуће, ваљда, да му је некакво псетанце драже него ли мир његове госпође, чак него ли сам њен живот! Ја не бих хтела да верујем да је тако, — додала је она с изразом дубоког осећаја: — пођите, душице, будите тако добри, пођите до Гаврила Андрејевића.

Љубов Љубимовна је пошла у Гаврилову собу. Нико не зна о чему су они тамо разговарали; али, мало касније, читава једна гомила људи кретала се преко дворишта у правцу према Герасимовој собици: напред је ишао Гаврило, придржавајући капу руком, ма да није било ветра; око њега су ишли лакеји и кувари; кроз прозор је гледао чика Реп и давао упуства, т.ј. само је тек онако размахивао рукама; иза свих су скакали и викали дерани, од којих је пола њих било дотрчало са улице. На узаним степеницама које су водиле у собицу седео је један стражар; поред самих врата стојала су још двојица са моткама у рукама. Почели су да се пењу по степеницама и заузели их одоздо до горе.

Гаврило је пришао вратима, лупнуо у њих песницом и повикао:

— Отвори!

Чуло се пригушено лајање; али одговора није било.

— Отварај, кад ти се каже! — понови он.

— Али, Гаврило Андрејевићу, — примети Степан одоздо: — он је глув — не чује.

Сви се насмејаше.

— Шта да радимо? — одговори Гаврило одозго.

— На вратима има једна рупа, — одговори Степан: — провуците кроз њу штап па малко махните.

Гаврило се саже.

— Он је рупу затворио некаквим памучним капутом.

— А ви угурајте капут унутра.

Ту се наново зачу пригушено лајање.

— Гле, гле, сама се одаје, — примети неко у гомили и сви се опет почеше смејати.

Гаврило се почеша иза уха.

— Нема од тога ништа, бато, — настави он најзад: — ако хоћеш, ти дођи сам да гураш капут унутра.

— Молим, зашто не!

Степан се попе горе, узе штап, угура капут унутра и поче да маше штапом по рупи, говорећи: „излази, излази!" Он је још махао штапом, кад се наједаред врата од собице нагло отворише — сва послуга полете главачке низ степенице, а Гаврило пре свију. Чика Реп залупи прозор.

— Де, де, де, де, — викао је Гаврило из дворишта: — пази ми се, пази!

Герасим је непокретно стојао на вратима. Гомила се окупила при дну степеница. Герасим је посматрао одозго све те ситне људе у кафтанима немачкога кроја, наслонивши лако руке на кукове; он је у својој црвеној, сељачкој кошуљи изгледао према њима као какав див. Гаврило ступи корак напред.

— Пази се, брацо, — рече он: — немој да ми правиш неред.

Он поче да му знацима објашњава како госпођа без поговора тражи његово псето: да си је одмах дао овамо, иначе ће да буде зло.

Герасим га је погледао, показао је на псето, направио један знак око свога врата, као да затеже петљу, и погледа на старешину као да хоће нешто да га пита.

— Да, да, — одврати овај, климајући главом: — да, свакако.

Герасим обори очи, затим се нагло стресе, показа наново на Муму, која је цело време стојала уз њега невино машући репом и радознало ћулећи уши, понови још једном знак дављења на свом врату и значајно се лупи по прсима, као да хоће да каже да прима сам на себе дужност да смакне Муму.

— Превариђеш, — махну му Гаврило у одговор.

Герасим га погледа, презриво се насмеши, лупи се опет у прси и залупи врата.

Сви се ћутећи згледаше.

— Шта ће то сада рећи? — поче Гаврило. — Он се затворио?

— Пустите га, Гаврило Андрејевићу, — рече Степан: — он ће урадити, кад је већ обећао... Ако он нешто обећа, то је сигурно. Није он у томе као ми што смо. Шта је истина, истина. Јест.

— Тако је. — поновише сви и климнуше главама. — Тако је, истина.

Чика Реп отвори прозор и рече такође: „истина је”.

— Хајде, видећемо, — одврати Гаврило: — али стража треба ипак да остане. Еј, ти, Јерошка! — додаде он, обраћајући се једном сиромашку у жутом платненом капутићу, који се рачунао као баштован: — ти немаш, ваљда, посла? узми штап па седи овде, а чим би што опазио, трчи одмах по мене!

Јерошка је узео штап и сео на најгорњу степеницу. Гомила се разишла, сем неколико радозналих и малишана, а Гаврило се вратио кући и наредио да се преко Љубови Љубимовне извести госпођа да је све извршено, а сам је за сваки случај послао кочијаша ка окружном полицајцу. Госпођа је завезала чвор на џепној марамици, насула на њега одеколоња, помирисала, намазала слепоочнице, напила се чаја, и како је још била под деловањем капљица од вишњеве ловорике, наново је заспала.

Један сат после читаве те узбуне отворила су се врата Герасимове собице и он се појавио. Имао је на себи празнични кафтан; водио је Муму везану за један конопчић. Јерошка се уклонио и пустио га

да прође. Герасим пође према капији. Сви дечаци који су били у дворишту пратили су га погледом, ћутећи. Он се није чак ни осврнуо; капу је ставио на главу тек пошто је изишао на улицу. Гаврило пошаље за њим истога Јерошку као посматрача. Јерошка је издалека видео како је Герасим са псетом ушао у крчму и почео је да чека кад ће опет да изађе.

У крчми су Герасима познавали и разумевали су његове знакове. Затражио је да му се донесе чорба с месом и сео је, ослањајући се рукама о сто. Муму је стојала поред његове столице и мирно га гледала својим паметним очицама. Длака јој се блистала: видело се да је недавно очешљана. Герасиму су донели чорбу. Он у њу надроби хлеба, ситно исецка месо и стави тањир на под. Муму стаде да једе — уљудно, по свом обичају, једва додирујући њушкицом јело; Герасим ју је дуго посматрао; одједном му се скотрљају две крупне сузе из очију: једна је пала на стрмо псеће чело, — друга — у чорбу. Он намести руку тако да сакрије своје лице. Муму је појела пола тањира па се уклонила, облизујући се. Герасим је устао, платио чорбу и изишао напоље, праћен малко забезекнутим погледом крчмарског момка. Јерошка, кад је спазио Герасима, сакрио се за један угао и пропустио га да прође напред, а онда се наново упутио за њим.

Герасим је ишао лагано, није журио и није пуштао Муму са узице. Кад је дошао до угла улице, застао је, као да нешто премишља, па се одјед-

ном брзим кораком упутио ка Кримском Прелазу. Успут је свратио у двориште једне куће уз коју се приграђивало још једно крило, и изнео отуда две цигле под руком. Од Кримскога Прелаза он окрете уз обалу, дође до једног места где су стојала два чамца са веслима, привезана за кочиће (он их беше већ раније спазио), и заједно са Муму ускочи у један од њих. Некакав хром старчић изађе иза колибице која се налазила у једном углу баште и поче да виче на њега. Али Герасим само одмахну главом и стаде да весла тако брзо да је, иако је веслао против речног тока, за тили час одмакао скоро сто хвати. Старчић стаде малко, па се почеша по леђима, најпре левом руком, а онда десном, и врати се, храмајући, у колибицу.

Герасим је само веслао па веслао. И Москва је ето већ остала далеко за њим. По обалама су се пружале ливаде, вртови, њиве, шумице и почеле се указивати сељачке куће. Замирисало је село. Он баци весла, наслони главу на Муму, која је седела пред њим на сухој попречној дасци — дно беше преплављено водом — и остаде тако непокретан, док су му снажне руке биле склопљене на њеним леђима, а валови су носили чамац лагано натраг ка варош. Најзад се Герасим исправи, ужурбано, с неком болном срџбом на лицу омота конопцем цигле које беше собом донео, направи омчу, намаче је Муму око врата, онда је издиже високо над водом и последњи пут је погледа... Она га је посматрала са поверењем и без страха и махала лагано репићем. Он се окрете у страну, зажмури

и отвори руке... Герасим није ништа чуо, ни како је Муму, падајући, брзо квикнула, ни како је нешто тешко бућнуло у воду; за њега је најбучнији дан био нем и тих, као што за нас није нема ни најмирнија ноћ, и када је наново отворио очи, мали таласи су, као и раније, хитали низ реку, као да се утркивали један за другим, они су као и раније запљускивали бокове чамца и само су се тамо далеко натраг према обали ширили неки широки кругови.

Чим је изгубио Герасима из вида, Јерошка се одмах вратио кући и испричао шта је видео.

— Наравно, — примети Степан: — он ће је удавити. Можете бити мирни. Ако тај нешто обећа...

У току дана није нико видео Герасима. Он није ручао у кући. Дође и вече; сви су се окупили да вечерају, сем њега.

— Баш је настран тај Герасим! — зацича једна дебела жена: — ко је видео да се прави толико чуда због некаквог псета!... Збиља!

— Али, Герасим је долазио овамо, — убаци одједном Степан, вадећи кашиком кашу.

— Како? када?

— Тако, пре два сата, отприлике. Дакако! Срео сам га код капије; баш кад је опет излазио напоље из дворишта. Заустио сам био да га упитам шта је било с његовим псетом, али он, очигледно, није био расположен. И гурнуо ме; хтео је, ваљда, тек само тако, да ме отстрани: прођи ме се, бива, — али ме је тако својски мазнуо преко вратних жила, прописно — ој, ој! — Степан се ту

и нехотице насмеши, згрчи и потрља се по затиљку. — Да, — додаде он: — то је рука, берићетна рука, нема шта.

Сви су се Степану мало насмејали, па су се онда, после вечере, разишли да спавају.

Међутим у то исто време по Т... ском друму корачао је ревносно и неуморно један див с торбом о рамену и дугим штапом у руци. То је био Герасим. Он је хитао, не осврћући се, хитао је кући, у своје село, у свој завичај. Пошто је утопио сироту Муму, он је дотрчао у свој собичак, журно је умотао неке стварчице у једно старо коњско ћебе, направио завежљај, натоварио га на леђа и одмаглио. Пут је добро био упамтио још онда кад су га допремили у Москву; село из кога га је госпођа одвела налазило се свега којих двадесет и пет километара од друма. Он је корачао друмом са неком несавладљивом одважношћу, са очајном и уједно радосном одлучношћу. Корачао је; прси су му се широко раздрљиле; очи жудно и право упериле напред. Хитао је, као да га је у завичају очекивала старица-мати, као да га је она звала да јој дође после дугог потуцања ко туђем крају, међу туђим људима... Летња ноћ, која тек што се беше спустила, била је тиха и топла; на једној страни, тамо где беше утонуло сунце, руб неба се још беласао и по њему се разливао слаб, румен одблесак дана који се губио, — на другој страни се већ подизао модри, сиви сумрак. С те стране је долазила ноћ. Стотине препелица лепршале су свуда унаоколо, хариши су се такмичили у дозивању..

Герасим их није могао чути, он није могао чути ни онога тананог, ноћног шума у дрвећу поред ког су га проносиле његове снажне ноге, али је осећао познати мирис ражи која је дозревала, мирис који је вејао са тамних њива, осећао је ветар који му је летео усусрет — ветар његовог завичаја — који га је миловао по лицу и играо се његовом косом и брадом; видео је како се пред њим бели пут, прав као стрела, пут који води кући; видео је безбројне звезде на небу, које су му осветљавале пут, и ступао је снажно и бодро као лав, тако да кад је јутарње сунце својим влажним, руменим зрацима обасјало детића који тек што се беше ваљано захуктао, Москва је била тридесет и пет километара иза њега...

Два дана касније он је већ био код куће, у својој колиби, на велико чуђење једне сељанке, коју беху уселили у његову колибу, пошто јој је муж отишао да служи војску. Он се помолио пред иконама и одмах отишао да се јави старости. Староста се најпре зачудио; али косидба тек што беше почела: Герасиму као одличном раднику, дадоше сместа косу у руке, — и он стаде да коси, као пре, да коси тако да је сељаке само језа хватала гледајући га како размахује и слаже...

У Москви су га се присетили сутрадан после његовог бекства. Пошли су у његову собицу, испретурали све, па су онда казали Гаврилу. Он је дошао, погледао, слегао раменима и закључио да је неми Герасим или побегао или се удавио заједно са својим глупим псом. Обавестили су полицију и из-

вестили госпођу. Госпођа се наљутила, расплакала, наредила да се одмах и по сваки начин пронађе, уверавала је да она није никад никоме издавала налог да се псето утамани и најзад је тако изгрдила Гаврила, да је овај целог дана само тресао главом и понављао: „Ето!”, док га није чика Реп уразумио, пошто му је рекао „Е-е-ето!” Најзад је из села дошла вест да је Герасим стигао тамо. Госпођа се мало умирила; најпре је наредила да се сместа допреми натраг у Москву, а затим је ипак изјавила да јој тако неблагодаран човек уопште није потребан. Уосталом, она је и сама ускоро после тога умрла; а њеним наследницима није било до Герасима: они су и осталу мајчину послугу отпустили на откуп.

Герасим живи и данданас сам самцит у својој пустој колиби; здрав је и снажан као и пре, ради за четворицу као и пре, а важан је и озбиљан исто као и пре. Али, суседи су опазили да, откада се вратио из Москве, неће више да има никаква посла са женскадијом, чак неће ни да их погледа, а тако исто да не држи у кући ни једног пса. „Уосталом, — веле сељаци: — срећа његова што му не треба женско; а пас — шта ће му пас? у његово двориште не би лопова могли кољем дотерати!” Такви гласови круже о дивовској снази немога Герасима.

1852 год.